

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του ΜΑΣΤΡΟΓΙΑΝΝΗ Βασιλείου

Π.Μ.Σ.: ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΝΟΜΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

**ΘΕΜΑ: Το Δίκαιο – Ο Θεσμός της Δικαιοσύνης, η
παραβατικότητα και η αντιμετώπισή της από τους Άρχοντες με
Αστυνομικά και δικαστικά καθήκοντα στην Αρχαία Αθήνα.**

Αθήνα 2010

Α.ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. ΓΕΝΙΚΑ - Αρχαία Εποχή- Ιστορική αναδρομή

Στην προκλασική εποχή το δίκαιο των κοινωνιών είχε διαμορφωθεί από τους θρησκευτικούς και άγραφους νόμους, οι οποίοι ήταν ιεροί και απαράβατοι και ρύθμιζαν την εσωτερική διοίκηση. Οι νόμοι αυτοί παρείχαν την εξουσία της διοίκησης στον αρχηγό της οικογένειας, τον Γενάρχη, τον Φρατρίαρχο και τον Φυλοβασιλέα. Αυτοί οδηγούμενοι από τα ψηφίσματα των Συνελεύσεων του Γένους, της Φρατρίας και της Φυλής ασκούσαν σε αυτούς τη Διοίκηση. Στη διοικητική εξουσία αυτών περιλαμβάνονταν και το δικαίωμα της τήρησης της τάξεως και ο εξαναγκασμός των απειθούντων.

Στην Αθήνα το αρχαιότατο πολίτευμα ήταν η Βασιλεία και ανώτατος άρχων ο Βασιλιάς. Αργότερα μετά τη θυσία του Κόδρου επήλθε η κατάργηση της Βασιλείας, καταρχήν όχι ως ανατροπή του καθεστώτος, αλλά ως φόρος τιμής προς τον ηρωικό θάνατο του Βασιλιά. Η διοίκηση τότε περιήλθε σε ισόβιους άρχοντες μέχρι που από τον 7^ο π.Χ αιώνα συνετελέσθη η οριστική κατάργηση της Βασιλείας και εγκαθιδρύθηκε η συναρχία των 9 Αρχόντων υπό τον επώνυμο Άρχοντα.

Στα διοικητικά καθήκοντα των αρχόντων περιλαμβάνονταν το δικαίωμα αλλά και η υποχρέωση της τήρησης στην Πολιτεία «της ευταξίας και του κόσμου» .

Στους δήμους της Αττικής τα αστυνομικά καθήκοντα ασκούσε και ο Δήμαρχος ως Άρχων του Δήμου.

Η σαφής έννοια της Αστυνομικής Αρχής των Ελληνικών πόλεων διαμορφώθηκε κυρίως την εποχή που κυριάρχησε η ιδέα της ισότητας, των δικαιωμάτων και της κοινωνικής αλληλεγγύης, όπου δημιουργήθηκε το

θετικό Δίκαιο και ετέθησαν θεσμοί που καθόριζαν τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων. Τότε έγινε κατανοητό ότι σε μία πολιτική κοινωνία το βασικό είναι η ισόρροπη και με αρετή ανεμπόδιστη διαβίωση « ήτοι το ευδαιμόνως ζην», αφού μόνο έτσι θα διευκολύνονταν η ίδια η Πολιτεία να στραφεί προς τον πολιτισμό, την ανάπτυξη και την πνευματική, ηθική και υλική πρόοδο.

Από το γεγονός αυτό προήλθε η ανάγκη του αμοιβαίου σεβασμού των θεσμοθετημένων δικαιωμάτων του ατόμου, αφού μόνο μέσα από την ελεύθερη άσκηση αυτών θα εκπληρώνονταν ο σκοπός της πολιτικής κοινωνίας. Η επίτευξη όμως αυτής τη κοινωνικής ισορροπίας θα μπορούσε οποτεδήποτε να ανακόπτεται αφού θα προσέκρουε σε αντίθετες προς το δίκαιο ατομικές ή ομαδικές θελήσεις. Γι' αυτό υπαγορεύθηκε από την ίδια την κοινωνία η λήψη ειδικής πρόνοιας, ώστε οι αντικρουόμενες απόψεις ή δράσεις ατόμων που θα προκαλούσαν κοινωνική ανωμαλία, να εξαναγκάζονται στο σεβασμό των κανόνων του δικαίου και σε συντρέχουσα περίπτωση να αποδίδονται οι ανάλογες ευθύνες.

Η κοινωνία εμπιστεύθηκε την εκπλήρωση του ανωτέρω σκοπού στην αρχή στους Άρχοντες και στη συνέχεια, τον 5^ο π.Χ αιώνα μετά τα περσικά, σε ειδικούς αστυνομικούς Άρχοντες οι οποίοι ενεργούσαν για την εφαρμογή των κανόνων αυτής στο όνομα της Πολιτείας. Για την αποτελεσματικότητα τους η Πολιτεία τους χορήγησε άλλα άτομα ως εκτελεστικά όργανα καθώς και μέσα για την εκτέλεση της δημόσιας αυτής εντολής. Χωρίς την αστυνομική αυτή αρχή δεν ήταν δυνατόν να πραγματοποιηθεί η ευδαιμονία της κοινωνίας και να υπάρξει εγγύηση για ομαλή διαβίωση των πολιτών « των μεν γαρ αναγκαίων αρχών χωρίς αδύνατον είναι την πόλιν, των δε προς ευταξίαν και κόσμον αδύνατον οικείσθαι καλώς » (Αριστ. Πολ. Η(Ζ) 7.1321β).

Όσον αφορά την δικαιοσύνη γενικά, αυτή απονεμόταν στην κλασική Αθήνα από λαϊκούς δικαστές, δηλ όχι *ex officio*, οι οποίοι κατά τεκμήριο ήταν γνώστες του κείμενου δικαίου. Οι λαϊκοί δικαστές που για κάθε έτος ήταν άλλοι, δεν ήταν δυνατό να γνωρίζουν όλους τους νόμους. Γι' αυτό -και οι διάδικοι, είτε σε πολιτικές, είτε σε αστικές, είτε σε ποινικές δίκες ήταν υποχρεωμένοι, επικαλούμενοι ως αποδεικτικά μέσα κείμενες διατάξεις για την υποστήριξη των ισχυρισμών τους ή για την άμυνα τους, να ζητούν την επιβεβαίωση δι' αναγνώσεως από τον Γραμματέα του δικαστηρίου των συγκεκριμένων διατάξεων, οι οποίες και -καταγράφονταν ως αποδεικτικά μέσα και στα πρακτικά των δικών και στα κείμενα των ρητόρων και όχι μόνο καταγράφονταν ως μέρος του κατηγορητηρίου ή της απολογίας των πελατών τους, αλλά γίνονταν και εκπληκτικής νομικής σκέψης εύστοχες αναλύσεις των σχετικών διατάξεων απ' αυτούς, ιδιαίτερα από τον Δημοσθένη.

Αυτή η δικονομική διάταξη, ενισχυμένη μάλιστα και με τη «συνταγματική» επιταγή της απειλής επιβολής της εσχάτης των ποινών σε περίπτωση που κάποιος επικαλούνταν ανύπαρκτη ή παραποιημένη διάταξη, έσωσε, διέσωσε και κρατά ζωντανές τις διατάξεις του Αστικού Δικαίου.

Η ιδέα του δικαίου υπήρξε ο κεντρικός πυρήνας γύρω από τον οποίο περιστράφηκε η διάνοια των μεγαλοφυέστερων ανδρών της Ελληνικής αρχαιότητας. Μύστες, ποιητές, πολιτικοί, ιστορικοί, φιλόσοφοι, ρήτορες απασχολήθηκαν άλλοι μεν αποσπασματικώς, άλλοι δε συστηματικά και εκτενώς με αυτό.

Ελαυνόμενοι από το ελληνικό πάθος για ελευθερία και επειδή θεώρησαν ότι η δικαιοσύνη είναι-όχι μόνο η ύψιστη πολιτική αρετή αλλά και η *causa sine qua non* (προϋπόθεση αναγκαιότητα) της δυνατής κατ' άνθρωπο ευδαιμονίας, αντιλαμβάνονται και εξετάζουν το δίκαιο όχι μόνο ως αναπόσπαστο, αλλά επιπλέον ως πρωταρχικό οργανικό στοιχείο του πολιτισμού.

Κυριαρχούμενοι από το θεμελιώδες αίτημα της βελτιώσεως του ανθρωπίνου βίου, θεώρησαν ότι τούτο μπορεί να ικανοποιηθεί με την οργάνωση ενός κοινωνικού βίου, που να στηρίζεται πάνω στα «σεμνά της δίκης θέμεθλα» (Σόλων), δηλ. στα ιερά θεμέλια της δικαιοσύνης. Και όλοι διακήρυξαν ότι το μόνο πολίτευμα που στηρίζεται σ' αυτή και την εγγυάται είναι αυτό της δημοκρατίας, που είναι και το μόνο άξιο για να ζήσει ο άνθρωπος, που αγαπάει την ελευθερία. «Η ελευθερία βρίσκεται στην καλύτερη κατάσταση στο δημοκρατούμενο κράτος και γι αυτό μόνο σε τέτοιο κράτος αξίζει να ζει όποιος από τη φύση του είναι ελεύθερος» (Πλάτων).

2. «ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΚΟ» ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

1. Τα πρώτα σπέρματα για την ιδέα του δικαίου αναφαίνονται στη μυθολογία, η οποία σωστά προσεγγιζόμενη και ερμηνευόμενη αποκαλύπτει, ότι είναι η προφιλοσοφία των Ελλήνων. Πολλές μυθικές θεότητες αποτελούν προσωποποίηση νομικών εννοιών, όπως εύκολα διαπιστώνουμε όχι μόνο από το ρόλο που διαδραματίζουν, αλλά και από την ετυμολογία των ονομάτων τους.¹ Ας τις προσεγγίσουμε:

α. Η Αίσα είναι μία αρχέγονη ελληνική θεότητα. Η λέξη έχει τις ρίζες της στη λέξη ίσος και εκφράζει την ιδέα της ισότητας των ανθρωπίνων όντων ενώπιον του συμπαντικού νόμου, που τον προσωποποιεί ο παντεπόπτης «πατήρ ανδρών τε θεών τε» Δίας. Και ο συμπαντικός νόμος, η φυσική νομοτέλεια, η Αίσα, διανέμει τη φυσική της μοίρα (μερίδιο) σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη δηλ. τα όρια της ως βιολογικής ύπαρξης αλλά και ως πνευματικής και ηθικής παρουσίας. Κανείς δε μπορεί να υπερβεί τα ανθρώπινα όρια, κανείς δε μπορεί να γίνει θεός, κανείς δεν μπορεί να αποφύγει το θάνατο. Αυτός είναι ο ακατάλυτος συμπαντικός νόμος της ισότητας επί των ανθρωπίνων.

Αυτή η κοσμική ή φυσική ισότητα επεκτείνεται, σύμφωνα με την πρώιμη φιλοσοφική αντίληψη των Ελλήνων και σε ισότητα ενώπιον του ανθρώπινου νόμου. Διάφορη ερμηνεία και πρακτική, δηλ αποδοχή ανισότητας τους ενώπιον του ανθρώπινου νόμου, θα ήταν παράβαση της θείας Αίσης, της νομοτέλειας του Σύμπαντος. Γι' αυτό και πολύ νωρίς, τουλάχιστον από τον 7^ο π.Χ. αιώνα, πολλές από τις ελληνικές πόλεις — κράτη αναθέτουν τη διακυβέρνησή τους στους αισυμνήτες.

Η λέξη Αισυμνήτης, που συντίθεται από τις λέξεις αίσα και μνήσασθαι, σημαίνει αυτόν, ο οποίος κατά την άσκηση εξουσίας λαμβάνει υπ' όψιν του, την επιβαλλόμενη από τον συμπαντικό νόμο ίση αντιμετώπιση και μεταχείριση των κυβερνωμένων απ' αυτόν. Όπως μας πληροφορεί ο Αριστοτέλης ο αισυμνήτης ήταν κυβερνήτης, άρχοντας εκλεγμένος από το λαό «αιρετός τύραννος», ο οποίος δεσμεύεται και υποχρεούται να απονέμει το δίκαιο «κατ' αίσαν ουδ' υπέρ αίσαν», δηλ. σύμφωνα με την αρχή της ισότητας και όχι με υπέρβαση της ή με ευμενή ή δυσμενή, προνομιακή υπέρ ορισμένων ή μεροληπτική μεταχείριση άλλων. Από την παράθεση των ανωτέρω προκύπτει αβίαστα η διαπίστωση ότι διάφορες αρχές όπως η Αρχή της ισότητας ενώπιον του νόμου, έχει ηλικία πολύ μεγαλύτερη απ' όση γενικώς πιστεύεται καθότι οι αρχές αυτές αναφέρονται σε κείμενα και αποτυπώνονται σε παραστάσεις όπως αναλύονται παρακάτω.

(1).- «Η Ελληνική Αρχή»: Η ισονομία ²

Η Αρχή της ισότητας, η «Ελληνική Αρχή» ενώπιον του νόμου, είναι μεταφορά στα ανθρώπινα της θείας βούλησης, είναι εφαρμογή ενός συμπαντικού νόμου. Κατά συνέπεια κάθε διάκριση, προνομιακή ή δυσμενής, κάθε αυθαιρεσία ή δεσποτισμός ή αυταρχικότητα είναι ύβρις αυθάδης βία, ασέβεια προς το θείο, ευθεία παράβαση της συμπαντικής τάξεως αφού «ύβρις εστί, κρείσσω δαιμόνων είναι θέλαιν» (Ευριπ. Ιππείς 474), δηλ. «ύβρις είναι το να θέλει κανείς να γίνει υπέρθεος να υπερβεί τον θεϊκό νόμο». Η Ισονομία, δηλ η δημοκρατία (Ισονομία την αποκαλεί πρώτος ο Ηρόδοτος) είναι το θείο πολίτευμα, το σύμφωνο με την αίσαν! Για τους Έλληνες για το νομικό και Πολιτειακό τους στοχασμό και αυτό το Σύμπαν υπόκειται στην αίσα και λειτουργεί σύμφωνα με την αίσα, με τη φυσική νομοτέλεια, την οποία ούτε ακόμη και αυτά τα ουράνια σώματα δεν μπορούν να υπερβούν.

(2.) Αρχαϊκή Δικαιοσύνη (δικαστική σκηνή επί της ασπίδας του Αχιλλέα)³

Ομήρου Ιλιάδα Σ' 497-508:

Λαός πολὺς συγκεντρώθηκε στην αγορά, έριδα μεγάλη είχε ξεσπάσει και δυο άντρες αντιδικούσαν για την τιμή του αίματος (την αποζημίωση) ενός άνδρα, που είχε φονευθεί. Ο ένας, ο φονιάς ισχυριζόταν ότι είχε καταβάλλει το ποσό και το ανακοινώνει στο λαό ο άλλος αρνιόταν ότι έλαβε οτιδήποτε. Και οι δυο καταφεύγουν σε δικαστή για να τους δώσει λύση. Το πλήθος φωνάζει από τις δυο πλευρές άλλοι υπέρ του ενός και άλλοι υπέρ του άλλου. Οι (εντεταλμένοι) κήρυκες συγκρατούν το πλήθος. Οι δε γέροντες (δικαστές) κάθονται σε λίθινα έδρανα, λειασμένα, που βρίσκονται σε ιερό (απρόσιτο από το πλήθος) κύκλο. Κρατούν στα χέρια τους σκήπτρα ηχηρά των κηρύκων και με το σκήπτρο στο χέρι ο ένας μετά τον άλλον σηκώνονται και εκφέρουν τη δικαστική τους κρίση. Στο κέντρο πάνω στο έδαφος βρίσκονται δύο χρυσά τάλαντα, τα οποία θα τα λάβει αυτός που θα δικαιωθεί.

(3.)- Η πρώτη αποτύπωση της Ελληνικότητας

Είναι ίσως εκπληκτικό, αλλά από τις ίδιες τις μαρτυρίες των ομηρικών κειμένων, προκύπτει ότι η πανίσχυρη στην Αθηναϊκή δημοκρατία Εκκλησία του Δήμου ξεκινά από πολύ μακριά, από τα βάθη του χρόνου, από την εποχή των Τρωικών.

3. Στέφανος Στεφανόπουλος "ΕΛΛΗΝΩΝ ΘΕΣΜΙΑ" Αθήνα 2004 σελ.112

Η συμμετοχή του λαού στα πολιτικά δρώμενα, η έκφραση γνώμης του, ακόμα και η «ανταγορία» του, δηλ. το δικαίωμα της διαφωνίας, του αντιλόγου και της υποβολής αντιπροτάσεων, η άσκηση της εξουσίας υπό περιορισμούς καθοριζόμενους από τις «θέμιστες» και τα κοινά των Ελλήνων νόμιμα, είναι τα πρώτα χαρακτηριστικά διαφοροποιά στοιχεία μεταξύ Ελλήνων και μη Ελλήνων. Και αυτή η διαφοροποίηση τους υφίσταται, ως προς τον τρόπο της κοινωνικής οργάνωσής τους και τον ισχυρό και πρωτόγονο νομικό τους πολιτισμό και όχι βέβαια για φυλετικούς λόγους.

Ειδικότερα για τους Έλληνες τα κύρια χαρακτηριστικά του βάρβαρου λαού δηλαδή αυτού που δεν είχε Ελληνική Παιδεία είναι τα εξής:

(α) Ασύντακτος σε πόλη — κράτος, λαός νομαδικός ή σε έκταση γης εγκατεστημένος αλλά όχι οργανωμένος.

(β) Δεσποτική εξουσία θεωρούμενη από τους δεσποζομένους ως φυσική, δίκαια και νόμιμος. Κατά τον Αριστοτέλη, οι βάρβαροι είναι φύσει ανελεύθεροι και προορισμένοι σε ταπεινό και δουλικό βίο.

Ο Ευριπίδης αποτυπώνει και το κυρίαρχο στοιχείο της έννοιας της ελληνικότητας, που είναι η ελευθερία: ελευθερία πολιτική, ελευθερία κοινωνική, ελευθερία σκέψεως και εκφράσεως, ελευθερία από δόγματα, ελευθερία από προκαταλήψεις, στερεότυπα, αγκυλώσεις, ελευθερία βουλήσεως και πράξεως, με μία φράση κάθε είδους ελευθερία.

Για τους Έλληνες, το ανώτατο αγαθό της ζωής δεν είναι η δύναμη, η κοινωνική ή άλλη ισχύς, ο πλούτος, η ευγένεια της καταγωγής ή η δόξα αλλά η ελευθερία. Κατά συνέπεια θα λέγαμε ότι ο άνθρωπος είναι πρώτα και πάνω απ'όλα μόνο ελεύθερος.

β. Η Θέμις: Ως κύριο όνομα είναι η θεά του νόμου και της τάξεως, φυσικής και⁴ ηθικής, η προστάτιδα των δικαίων που ισχύουν, είναι δηλαδή η δικαιοσύνη προσωποποιημένη.

4. Στέφανος Στεφανόπουλος «ΕΛΛΗΝΩΝ ΘΕΣΜΙΑ» Αθήνα 2004 σελ. 98

Κατά τον Ησίοδο⁵ είναι τιτανίδα, συμμαχεί με τον Δία και γίνεται σύζυγός του. Από την ένωση τους θα γεννηθούν η Δίκη, η Ευνομία και η Ειρήνη καθώς και οι Μοίρες (Κλειώ, Λάχεσις, Άτροπος τις οποίες ο Δίας επιφόρτισε να διαμοιράζουν τα αγαθά και τα κακά στους ανθρώπους.

Η Θέμις ως λέξη παράγεται όπως και ο θεσμός (τεθμός) από το ρήμα τιθημι και σημαίνει το τεθημένο ή ορισμένο, αυτό που έχει τεθεί κατ' έθος, -κατά συνήθεια ή από εξωανθρώπινη βούληση, δηλ. το Θείο.

Θέμιστες αποκαλούνται από τον Όμηρο τα δίκαια, η δε φράση «θέμις εστί» σημαίνει δίκαιο είναι, αλλά και οι υφιστάμενοι νόμοι, οι κείμενες διατάξεις.

γ. Η Νέμεσις⁶ είναι θεότητα που τελεί στην υπηρεσία της Θέμιδος και είναι επιφορτισμένη να καταστέλλει κάθε υπέρβαση ή υπερβολή του φυσικού ή ηθικού νόμου. Η καταστολή με την τιμωρία των παραβατών του φυσικού ή ηθικού νόμου έχει ως σκοπό την επαναφορά τους εντός των ορίων του και την αποκατάσταση της διασαλευθείσας τάξης. Η Νέμεσις συνοδεύεται αδιαλείπτως από άλλη θεότητα την Αδράστεια που σημαίνει το αναπόδραστο αυτό που κανείς δεν μπορεί να αποφύγει.

Αυτό κατά τη φιλοσοφική και νομική σκέψη δηλώνει ότι η βούληση των θεών αλλά και των ανθρώπων είναι να μη μένει ατιμώρητη η ύβρις, διότι μόνο όταν το οχυρό της Δημοκρατίας, που είναι η Δικαιοσύνη, παραμένει απρόσβλητο, τότε μόνο διασώζεται και προάγεται το δημοκρατικό πολίτευμα και κατοχυρώνεται πράγματι η ελευθερία, το ύψιστο ανθρώπινο αγαθό.

5. Ησίοδος Θεογονία σελ. 126-136, 900-906

6. Ησίοδος Θεογονία σελ. 223-224. Έργα και Ημέρες, 195-201

δ. Η Δίκη είναι η θεότητα, κόρη του Διός και της Θέμιδος, που έχει ως αποστολή να παρακολουθεί την παγκόσμια φυσική και ηθική τάξη και να επιβάλλει τη δέουσα τιμωρία σε κάθε παρεκτρεπόμενο. Έχει τη δύναμη της καθολικής εποπτείας, αλλά και την ισχύ να επιβάλλει αναποτρέπτως, γρηγορότερα ή αργότερα, τον κολασμό των παραβατών σε όλους. Έστω και αργά, φτάνει το χέρι της δικαιοσύνης, κανείς δεν μένει ατιμώρητος. Ακόμη και αν η ανθρώπινη δικαιοσύνη φανεί ανίσχυρη να αποκαλύψει τους αδικούντες ή να επιβάλλει τη δίκαιη τιμωρία τους, τελικώς η «τίσις», η πληρωμή, ο κολασμός από το Θείον, θα επέλθει και ίσως να είναι πικρότερος.

Η Δίκη δεν έχει την έδρα της μόνο στους ουρανούς ή στον κόσμο είναι εγκαθιδρυμένη και μέσα σε κάθε άνθρωπο, εν -οικεί σε κάθε ανθρώπινη ύπαρξη. Ο Ζευς την έστειλε με τον Ερμή μαζί με την Αιδώ ως δώρα του προς τον άνθρωπο, σε κάθε άνθρωπο και τον προίκισε με το αίσθημα της ντροπής και με τη συνείδηση του δικαίου.

Συνεπώς κανένας άνθρωπος δεν δύναται να επικαλεσθεί είτε ενώπιον της ανθρώπινης είτε ενώπιον της θείας δικαιοσύνης, άγνοια του δικαίου, αφού αυτό είναι γραμμένο στις δέλτους της ψυχής του.

Ετυμολογικώς η Δίκη προέρχεται από το ρήμα δείκνυμι — δείχνω το ορθό, το πρόπον, το δίκαιο. Και ποιο είναι το δίκαιο — όχι ως νομική έννοια, που είναι το σύνολο των κανόνων που υποδεικνύουν επιτακτικά ή απαγορευτικά τι πρέπει ή δεν πρέπει να πράττει ο άνθρωπος — αλλά ως ηθική έννοια

ε. Οι Ερινύες είναι τρεις στον αριθμό που αποκαλούνται και Πραξιδικαί, η Τισιφώνη, η Μέγαιρα και η Αληκτώ, θεότητες τιμωροί των κακών πράξεων, είναι η προσωποποίηση της ηθικής συνείδησης του ανθρώπου, Οικητήριό τους είναι το Έρεβος γι' αυτό αποκαλούνται και «ηερόφοιτοι» = γεννήματα του σκότους.

Σύμφωνα με τους αρχαίους Επικούς οι Ερινύες τιμωρούσαν την

επιορκία, την ανθρωποκτονία (Τισιφόνη = αυτή που επιβάλλει την τιμωρία στο φονιά ανθρώπου), την αγνώμονα διαγωγή προς τους γονείς, την αλαζονεία κ.ά

στ. Η Ευνομία, είναι κόρη και αυτή του Διός και της Θέμιδος και αδελφή της Δίκης και της Ειρήνης, αποτελεί δε την προσωποποίηση των αγαθών που φέρνουν στις πολιτείες οι νόμοι — οι ορθοί νόμοι — και η απαρέγκλιτη τήρηση και εφαρμογή τους.

Σε όλες τις παραπάνω, που ονομάζονται και Ώρες, ο Πίνδαρος και ο Βακχυλίδης, προσδίδουν ένα αριστοκρατικό- ολιγαρχικό πολιτικό περιεχόμενο⁷ γι' αυτό αποτελούν την σταθερότητα και την εγγύηση του συστήματος διακυβέρνησης.

ζ. Η Αιδώς προέρχεται από το ρήμα αιδέομαι που σημαίνει ντρέπομαι, αισχύνομαι, έχω φιλότημο, «σέβας». Και αυτή την «αιδώ τε και δίκην» έδωσε στον άνθρωπο, μόνο σ' αυτόν, ο Δίας και συνεπώς κάθε άνθρωπος έχει έμφυτο τον ηθικό νόμο «μόνος δίκην και Θεούς νομίζει» (Πλάτωνος Μενέξενος VII,E). Έχει συνείδηση τον δικαίου και του αδίκου, γι' αυτό και σε καθένα μπορεί να καταλογισθεί η παράβαση του δικαίου, αφού ούτε άγνοια του μπορεί να ισχυριστεί ούτε απουσία του γιατί κατ' εντολή του Δία, χορηγήθηκε η αιδώς και η δίκη σ' όλους, «πάντας μετέχειν τούτων».

7. Πίνδαρος, Ολύμπια 4,1 κ.ε. και 13,6 κ.ε. και Πύθια 9,60 κ.ε.

Η Δημοκρατία, για παράδειγμα, στηρίζεται σ' αυτή τη θέση, διότι κάθε πολίτης μπορεί να είναι ισοδύναμος και ισότιμος προς κάθε άλλο, αφού καθένας έχει έμφυτη την «πολιτική αρετή», έχει «αιδώ τε και δίκην» μπορεί να αξιοθετεί και να αξιολογεί, να κρίνει, να αποφαινεται και να ευθύνεται.

Συνεπώς ο άνθρωπος δεν έχει ανάγκη από σοφούς ή ετερόκλητους εξωτερικούς οδηγούς ούτε από ετεροκατευθύνσεις για τη ζωή που θα ακολουθήσει. Έχει μέσα του δικά του και τα μέτρα και τα σταθμά και τις οδηγίες και τους οδηγούς ζωής και τους Εισαγγελείς και τα δικαστήρια. Αρκεί να τα γνώρισει, να τα ενεργοποιήσει και να τα κρατήσει σε διαρκή εγρήγορση. Αυτό είναι το νόημα της Παιδείας, η κύρια αποστολή της και το έργο της.

η. Η Ύβρις⁸ είναι η αυθάδης βία που πηγάζει από υπερβολική συναίσθηση δυνάμεως ή πάθους, η αλαζονική έπαρση, η υψαυχενική υπερηφάνεια.

Κατά τον Ευριπίδη «ύβρις είναι το να θέλει κανείς να γίνει ανώτερος από τους θεούς. Η ύβρις είναι η αυθάδης και ανόητη πρόκληση και προς τους ανθρώπινους και προς τους θεϊκούς νόμους.

θ. Η Άτη⁹, κόρη της Έριδας και αδελφή της Δυσνομίας, είναι η σύγχυση φρενών, η ταραγμένη κατάσταση της ψυχής και η απερίσκεπτη ορμή, προερχόμενη από πλάνη, στην οποία συνήθως άγεται ο κατεχόμενος από ύβρη «ατέων» είναι ο παράφορος, ο έξω φρενών, αυτός που δεν υπολογίζει ούτε ανθρώπους, ούτε θεούς. Κατά τη μυθική ερμηνεία, αυτή αποστέλλεται από τους θεούς ως επί το πλείστον για την τιμωρία της αλαζονείας και της θρασύτητας. Ο ατέων με λόγια ή με έργα ή και με τα δύο, παραλόγως θα φερθεί και θα προκαλέσει τη δίκαιη οργή, τη φοβερή νέμεση, την αναπόφευκτη τιμωρία του.

8.Θέογνις σελ. 1, 153 και 1171,1176

9. Όμηρος I σελ.502-512 και T 85-136

2.Το ηθικό δόγμα των Ελλήνων

Υβρις-Άτη- Νέμεσις υπήρξε το δυνατό δόγμα πίστεως των Αρχαίων Ελλήνων.

Ο πλουτισμός —και δη ο αφνίδιος και παρ' αξίαν κτηθείς — όταν επέρχεται σε ανθρώπους, που δεν έχουν άρτιο νου και σώφρονα σκέψη, γεννά σ' αυτούς την αλαζονεία και την έπαρση και την υβριστική συμπεριφορά. Αλλά, περαιτέρω, η σύμπτωση των δύο «παραλάσσει φρένας», προκαλεί ανεμοζάλη νου και ψυχής και δράση κακοποιό. Και τότε αναποδράστως θα επέλθει η βροτόλοιος (η ανθρωποκαταλύτρια) Νέμεσις.

Η αμετακίνητη αυτή πίστη των Ελλήνων είναι η μόνη από τις πίστεις που έχει επιβεβαιωθεί τραγικά από τις συγκλονιστικές περιπτώσεις τόσο του ατομικού βίου, όσο και του κοινωνικού και πολιτικού όπως προκύπτει από την παγκόσμια ιστορία: Οι μεγάλες αυτοκρατορίες οδηγήθηκαν σε ιμπεριαλισμό, προέβησαν σε αποτρόπαιες πράξεις και φρικαλέες ενέργειες και κατέρρευσαν σε ωκεανούς αίματος, οδύνης και καταισχύνης. Η αλαζονική συμπεριφορά θα πληρωθεί με το ίδιο τίμημα τελικά, ο αφρόνως σκεπτόμενος αλλά και πράττων θα τιμωρηθεί, ανάλογα αργά ή γρήγορα.

3. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ -ΚΑΤΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ- ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

Ο Αριστοτέλης σε πολλά έργα του, αλλά κυρίως στα Ηθικά Νικομάχεια, και στα Πολιτικά, ασχολείται ενδελεχώς με το Δίκαιο και την Δικαιοσύνη. Κατ' αρχήν θεωρεί ότι η δικαιοσύνη είναι η έξη:

- Η οποία δημιουργεί στους ανθρώπους την τάση και την ικανότητα να πράττουν ό,τι είναι δίκαιο
- Η οποία υπάρχουσα στους ανθρώπους τους κάνει να πράττουν δίκαια πράγματα
- Η οποία κινεί τους ανθρώπους να θέλουν και να επιθυμούν τα δίκαια πράγματα.

Αντίστοιχα, το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση που αναφερόμαστε στην αδικία. Συγκεκριμένα η αδικία είναι η έξη:

- Η οποία δημιουργεί στους ανθρώπους την τάση και την ικανότητα να πράττουν ό,τι είναι άδικο
- Η οποία υπάρχουσα στους ανθρώπους τους κάνει να πράττουν άδικα πράγματα
- Η οποία κινεί τους ανθρώπους να θέλουν και να επιθυμούν τα άδικα πράγματα.

Σε αντίθεση προς τις έξεις, οι επιστήμες και οι δυνάμεις-ιδιότητες και στα πεδία όπου αυτές εφαρμόζονται, παράγουν πράγματα αντίθετα μεταξύ τους, ενώ στο πεδίο των έξεων, κάθε έξη παράγει ένα μόνο πράγμα και η αντίθετη από αυτήν έξη κατ' ακολουθία, το αντίθετο πράγμα. Για παράδειγμα αναφέρει ότι η υγεία και η έξη της υγείας δεν κινεί ποτέ τον άνθρωπο να κάνει ανθυγιεινά πράγματα και παρατηρούμε ότι κάποιος άνθρωπος βαδίζει με τρόπο φυσιολογικό – υγιή μόνο υπό την προϋπόθεση ότι βαδίζει όπως θα βάδιζε ένας φυσιολογικός – υγιής άνθρωπος.

Μπορούμε να αναγνωρίσουμε την ύπαρξη μιας έξης σε έναν άνθρωπο διαμέσου της αντίθετής της και αυτό γίνεται ως εξής: αν γνωρίζουμε τι είναι η ευεξία, ξέρουμε και την καχεξία, ενώ περαιτέρω αναφέρεται ότι οι έξεις γίνονται γνωστές και διαμέσου των πραγμάτων που συνιστούν την ύπαρξή τους όπως δηλαδή αν διακρίνουμε σε έναν άνθρωπο σφιχτή και πυκνή σάρκα θα αναγνωρίσουμε πως κατέχει την έξη της ευεξίας. Στην αντίθετη περίπτωση, η μαλακή και η χαλαρή σάρκα είναι ενδεικτικά της καχεξίας.

Στις έξεις δε, αν το ένα από τα δύο αντίθετα αυτών λέγεται με περισσότερες σημασίες (και εδώ διακρίνεται η μετάβαση από το επίπεδο των πραγμάτων στο επίπεδο του λόγου), το αυτό ισχύει και για το αντίθετό του δηλαδή αν η λέξη δίκαιο χρησιμοποιείται με διαφορετικές έννοιες και η λέξη άδικο ενέχει επίσης πολλές έννοιες.

Η διαφορά είναι η εξής: οι διαφορετικές αυτές σημασίες μιας λέξης ενίοτε μπορεί να μην έχουν μεγάλη νοηματική απόσταση όπως αντιθέτως συμβαίνει με άλλες λέξεις και συγκεκριμένα με τη λέξη κλειδί, η οποία χρησιμοποιείται για να ονοματίσει το κόκαλο των ζώων αλλά και το μέσο - όργανο με το οποίο κλειδώνουμε τις πόρτες.

Προκειμένου να εντοπίσουμε την ουσία της λέξεως δικαιοσύνη, πρέπει να αναζητήσουμε τις ποικίλες σημασίες που μπορεί να περικλείει η φράση: «αυτός ο άνθρωπος είναι άδικος».

Λαμβάνοντας λοιπόν υπόψη τις κοινές αντιλήψεις, που ισχύουν για την έννοια, που έχει το επίθετο άδικος και κατ' επέκταση τη συμπεριφορά την οποία παρουσιάζει, ο άδικος άνθρωπος:

- Είναι εκείνος, που παραβαίνει το νόμο δηλαδή ο παράνομος
- Είναι επίσης ο πλεονέκτης και ο άνισος, που περιφρονεί δηλαδή το ισομοίρασμα των αγαθών.

Συνεπώς, εκ του αντιθέτου συναγόμενο συμπεραίνεται ότι ο **δίκαιος άνθρωπος** είναι:

- Εκείνος ο οποίος σέβεται το νόμο δηλαδή ο νόμιμος.
- Εκείνος ο οποίος σέβεται την ισότητα (το ισομοίρασμα των αγαθών) δηλαδή ο ίσος.

Άρα το δίκαιο είναι

Η νομιμότητα και η ισότητα

Και το άδικο είναι

Το παράνομο (παράβαση του νόμου) και το άνισο (η ανισότητα).

Εάν θέλουμε να προσδιορίσουμε τα χαρακτηριστικά του άδικου ανθρώπου μπορούμε να πούμε ότι άδικος είναι αυτός που είναι:

α) πλεονέκτης:

Δηλαδή αυτός που θέλει περισσότερα από όσα του αρμόζουν αγαθά που σχετίζονται με την καλή τύχη και που κάθε άνθρωπος θα ευχόταν να είχε, ενώ θέλει λιγότερα αγαθά από όσα του αρμόζουν τα οποία σχετίζονται με την κακία. Αυτό συμβαίνει επειδή το να επιλέγει κανείς το λιγότερο κακό συνιστά την έννοια της πλεονεξίας υπό την αρνητική της πλευρά (αποφατική). Ούτως ή άλλως η συμπεριφορά του πλεονέκτη ανθρώπου διακατέχεται από την ανισότητα.

β) παράνομος:

Δηλαδή εκείνος που παραβαίνει τους νόμους σε αντίθεση με τον δίκαιο που σέβεται τους νόμους και κάνει πράξεις δίκαιες. Δίκαιο είναι ό,τι έχει ορισθεί από τη νομοθετική διαδικασία και περιβάλλεται την ισχύ του νόμου, ο οποίος στοχεύει στο κοινό συμφέρον όλων των πολιτών ή των αρίστων ή των κρατούντων (ανάλογα με το εκάστοτε πολίτευμα και το κριτήριο – την αρετή ή άλλο – βάσει του οποίου κατέχεται η εξουσία). Από μία πρώτη σκοπιά δίκαιο πράγματα είναι όσα διαφυλάττουν την ευδαιμονία και τα μέρη της για την πολιτική κοινωνία.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, ο νόμος προστάζει τους πολίτες να είναι ανδρείοι, σόφρονες, πράοι δηλαδή να πράττουν ορισμένες πράξεις, ενώ άλλες πράξεις τις απαγορεύει δίνοντας έμφαση στη σωστή λειτουργία του καλοσχεδιασμένου νόμου που οδηγεί στη ευνομία εν αντιθέσει προς τον κακοσχεδιασμένο νόμο που οδηγεί στην αδικία.

Τη δικαιοσύνη αυτή, όπως ανωτέρω περιγράφηκε, ο Αριστοτέλης τη θεωρεί αναλογική δικαιοσύνη υπό την έννοια ότι οι νόμοι που προτάσουν την ανδρεία επιτάσσουν τους πολίτες να πράξουν μία πράξη σύμφωνα με μία αρετή σε σχέση με κάποια άλλη. Η δικαιοσύνη αυτή είναι τέλεια αρετή όχι κατ' απόλυτο τρόπο και γενικό αλλά αναλογικά, σε σχέση με κάτι άλλο επειδή είναι εφαρμογή της τέλει αρετής καθ' ω τρόπο ο άνθρωπος που εμφορείται από τη δικαιοσύνη μπορεί να τη χρησιμοποιήσει και στη σχέση του με άλλους ανθρώπους και όχι μόνο σε πράγματα που αφορούν μόνο στον εαυτό του.

Εξ αυτού του λόγου αποκτά ιδιαίτερη σπουδαιότητα η ρήση του Βίαντος ότι η αρχή άνδρα δείξει, αφού ο άρχοντας θα εφαρμόσει την αρετή της δικαιοσύνης σε σχέση με τους άλλους ανθρώπους.

Ο Αριστοτέλης διερευνά την αρετή της εν μέρει δικαιοσύνης, όπως και κατά αναλογία την κακία της εν μέρει αδικίας.

Η **εν μέρει** δικαιοσύνη, που αφορά το δίκαιο κατεξοχήν, αναφέρεται στην ανταλλαγή και διανομή υλικών αγαθών για τη διαβίωση των ανθρώπων.

Η εν μέρει δικαιοσύνη ερευνά πρώτα το άδικο, την πλεονεξία δηλαδή το να έχει κανείς περισσότερα από όσα πρέπει. Το δίκαιο είναι το ίσο με αυτό που πρέπει στον καθένα.

Το δίκαιο αναφέρεται στην ανταλλαγή αγαθών που αφορά στην αριθμητική ισότητα και είναι στην ουσία η ισότητα.

Εκ του αντιθέτου, η εν μέρει αδικία, σημαίνει ότι διεκδικεί κανείς για τον εαυτό του το πιο μεγάλο μέρος αναφορικά με τα αγαθά.

Όταν όμως, κάποιος απλά διακατέχεται από κακία η οποία ωστόσο δεν επηρεάζει την υπόσταση του άλλου όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του δειλού που πετάει την ασπίδα του ή του τσιγκούνη που από τσιγκουνιά δεν προσέφερε χρηματική βοήθεια, αδικεί μεν αλλά δεν πλεονεκτεί.

Όταν κάποιος είναι πλεονέκτης χαρακτηρίζεται και από πονηρίαν δηλαδή κάποια μοχθηρία (ταπεινό ελατήριο) και επιπρόσθετα και από διάθεση αδικίας (κατά πονηρίαν τε και αδικίαν).

Εξ αυτού του συλλογισμού καταλήγει ο Αριστοτέλης ότι υπάρχει η εν μέρει αδικία και η εν όλω αδικία η οποία σημαίνει την παράβαση ή την αντίθεση προς το νόμο. (αν κάποιος διαπράξει μοιχεία σκοπώντας σε εξασφάλιση κέρδους για τον εαυτό του και κάποιος άλλος διαπράττει επίσης μοιχεία η οποία συνεπάγεται ζημία για τον εαυτό του, ωθείται όμως μόνο από την επιθυμία, τότε ο μεν που σκοπεί το κέρδος θεωρείται πλεονέκτης, ο δε που υφίσταται τη ζημία εκ της μοχθηρίας του ακόλαστος. Ο πλεονέκτης είναι άδικος γιατί είναι σε σχέση προς κάποιον άλλο τον οποία ζημιώνει για να κερδίσει ο ίδιος, αλλά όχι ακόλαστος).

Κατά συνέπεια υπάρχουν πολλές μοχθηρίες πχ η δειλία, η μοιχεία, η ακολασία, η οργή που είναι κακίες και όχι αρετές για αυτόν που πράττει τοιουτοτρόπως, αλλά η πλεονεξία δηλαδή η στοχοθέτηση του κέρδους δεν είναι απλά μοχθηρία, αλλά αδικία.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, έχει γίνει κατανοητό ότι έχουμε περισσότερα είδη δικαιοσύνης και περισσότερα είδη αρετής της δικαιοσύνης. Ωστόσο τι είναι η δικαιοσύνη και ποια τα χαρακτηριστικά της.

Κατά τον Αριστοτέλη άδικο είναι η παράβαση του νόμου και η παράβαση της ισότητας, ενώ το δίκαιο είναι σεβασμός του νόμου και της ισότητας.

Η παράβαση του νόμου όμως δεν είναι το ίδιο με την παράβαση της ισότητας (έτερον), δεδομένου ότι ισχύει εν προκειμένω η σχέση του μέρους προς όλον, αφού το άνισο είναι πάντα παράνομο, ωστόσο, το παράνομο δεν είναι πάντα και άνισο. Το ίδιο ισχύει και για την αδικία που αφορά την παράβαση του νόμου (εν όλω αδικία) και την αδικία αφορώσα την παράβαση της ισότητας (εν μέρει αδικία).

Η εν όλω δικαιοσύνη αφορά στις πράξεις που γίνονται σύμφωνα με τους νόμους και αφορούν τις ανθρώπινες σχέσεις. Εν προκειμένω δίκαια πράττει όποιος ενεργεί σύμφωνα με την ολική αρετή. Πράξεις που πραγματώνουν την ολική αρετή είναι εκείνες που συμπλέουν με τα εκ του νόμου επιτασσόμενα σχετικά με την παιδεία η οποία ποιεί τον άνθρωπο αγαθό. Αξιοσημείωτο είναι πως στο χωρία τούτο ο σταγειρίτης φιλόσοφος διαχωρίζει πως δεν είναι το ίδιο πράγμα να είναι κανείς καλός άνθρωπος και καλός πολίτης.

Η **εν μέρει** δικαιοσύνη, που αφορά το δίκαιο κατεξοχήν, αναφέρεται εν πρώτοις στην διανομή διακρίσεων και υλικών αγαθών για τη διαβίωση των ανθρώπων συμβιούντων σε πολιτεία. Ένα δεύτερο είδος δικαίου που αφορά την εν μέρει δικαιοσύνη είναι το διορθωτικό δίκαιο εφαρμοζόμενο στις συναλλαγές και τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων. Το δε διορθωτικό δίκαιο έχει δύο μέρη: το πρώτο περιλαμβάνει τις συναλλαγές και σχέσεις των ανθρώπων που αναπτύσσονται μεταξύ τους εκουσίως όπως πχ η πώληση, η αγορά, ο δανεισμός, η εγγύηση, ενώ το δεύτερο μέρος περιλαμβάνει τις συναλλαγές και σχέσεις που αναπτύσσονται δίχως τη θέλησή τους, ακουσίως και αφορά σε πράξεις που ενεργούνται κρυφά (λαθραία όπως η κλοπή, η μοιχεία, η δηλητηρίαση, η ανθρωποκτονία).

Διανεμητική δικαιοσύνη

Τα χαρακτηριστικά του άδικου ανθρώπου είναι ότι δε σέβεται την ισότητα και πράττει κατά παράβαση αυτής και δεύτερον ότι οι πράξεις που κατά συνέπεια είναι άδικες, συνεπάγονται πραγματοποίηση της ανισότητας.

Εφόσον η ανισότητα μπορεί να σημαίνει παράβαση του μέσου προς τα πάνω ή προς τα κάτω (δηλαδή τα δύο άκρα αναφορικά προς το μέσο), το μέσο είναι η ισότητα. Συνεπώς το άδικο είναι το άνισο και το δίκαιο είναι το ίσο(στιχ.1131^a15).

Ακολουθώς ο Αριστοτέλης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι :

α)το δίκαιο είναι ίσο και άρα μέσο

β)το δίκαιο δηλώνει μία σχέση προς ορισμένα άτομα

Αναλυτικότερα το δίκαιο ως μέσον βρίσκεται μεταξύ δύο πραγμάτων δηλαδή της πλεονεξίας και της ελλείψεως, ενώ ως ίσο προϋποθέτει δύο πράγματα και τέλος η αναφορά του λαμβάνει χώρα, εν σχέσει προς άλλα άτομα.

Κατά συνέπεια το δίκαιο προϋποθέτει τέσσερα στοιχεία, εκ των οποίων δύο λόγους οι οποίοι να ισούνται μεταξύ τους. Άρα για να έχουμε ισότητα θέλουμε δύο στοιχεία και η ισότητα να είναι μεταξύ αυτών. Δηλαδή απαιτείται να έχουμε δύο πρόσωπα τουλάχιστον και δύο μέρη υλικών αγαθών.

Η ισότητα είναι η αναλογία μεταξύ των λόγων καθότι αν τα άτομα είναι ίσα μεταξύ τους αναλογικά, η μεταξύ τους διανομή των υλικών και των τιμητικών διακρίσεων θα είναι εξίσου ίση αναλογικά. Αν όχι, τότε δεν θα είναι ίση. Στην αντίθετη περίπτωση, που διαταράσσεται η αναλογική ισότητα των πολιτών, δηλαδή ίσα άτομα δε λαμβάνουν ίσα υλικά αγαθά και τιμητικές διακρίσεις, γεννώνται μάχες και εγκλήματα, τα οποία πηγάζουν από την έλλειψη δικαίου. Κατά συνέπεια η ειρήνη είναι επιγενόμενη του δικαίου, ενώ ο πόλεμος είναι απότοκο της αδικίας.

Το δίκαιο το οποίο τηρείται κατά τη διανομή των υλικών όλοι συμφωνούν ότι προσδιορίζεται από κάποια αξία η οποία όμως δεν έχει περιεχόμενο σταθερό για όλους αλλά για τους δημοκρατικούς είναι η ελευθερία, για τους ολιγαρχικούς ο πλούτος ή η ευγενική καταγωγή, ενώ για τους αριστοκρατικούς η αρετή.

Συμπερασματικά, το δίκαιο είναι ανάλογο συγκεκριμένης ποιότητας. Το ανάλογο είναι η ειδοποιός διαφορά του δικαίου. Η αναλογία είναι ισότητα μεταξύ δύο λόγων με αποτέλεσμα, όπως προαναφέρθηκε να απαιτούνται τέσσερις όροι. Η εν μέρει δικαιοσύνη έχει ως ειδοποιό διαφορά την αναλογική ισότητα, ενώ το γένος της αναφέρεται στη μορφοποίηση των διανομών και των ανταλλαγών των αγαθών.

Ειδικότερα η εν μέρει δικαιοσύνη αφορά σε πράξεις που σχετίζονται με την πλεονεξία, δηλαδή το πλέον έχειν.

Η ισότητα εν προκειμένω είναι το μέσο μεταξύ της πλεονεξίας και της ελλείψεως.

Γεωμετρική Ισότητα είναι το γένος της, η κατανομή και διανομή των βαρών και των αξιωμάτων και των κοινών αγαθών μέσα στην κοινωνία. Εν αντιθέσει προς τον τρόπο κατανομής – διανομής των αγαθών ή βαρών, η ισότητα κατά την κατανομή των βαρών και των αξιωμάτων ή των τιμητικών διακρίσεων αλλάζει μορφή και γίνεται γεωμετρική.

Δεν πρόκειται πια για αριθμητική ισότητα, καθότι εξαρτάται από την αξία του κάθε προσώπου και η εν λόγω αξία του κρίνεται από το έργο που κάθε πρόσωπο ξεχωριστά παράγει. Η αναλογική εν προκειμένω ισότητα είναι γεωμετρική και αναλογική ως προς την αξία των προσώπων (το παραγόμενο εξ αυτών έργο) και όχι των αγαθών, όπως συμβαίνει με την αριθμητική ισότητα.

Όπως προαναφέραμε η κοστολόγηση των υλικών αγαθών εξαρτάται από την αξία του καθενός και γίνεται ανεξάρτητα από την αξία των προσώπων και την ποιότητα αυτών. Αντιθέτως η αξία των προσώπων μετριέται από το έργο που το καθένα παράγει.

Εκ των ανωτέρω προκύπτει ότι το δίκαιο είναι εκείνο που τηρεί την αναλογία και το άδικο εκείνο που την παραβιάζει. Τούτο στην πράξη γίνεται ως εξής αν μεγαλώσει ο ένας όρος της αναλογίας ο άλλος γίνεται μικρότερος και παραβιάζεται η αναλογική ισότητα δηλαδή ο άδικος εξασφαλίζει στον εαυτό του περισσότερα αγαθά, ενώ ο αδικημένος στερείται όσα κανονικά του αναλογούν. Σε άλλη βάση, ο άδικος εξασφαλίζει στον εαυτό του λιγότερα κακά πχ φόρους και ο αδικημένος επιβαρύνεται με περισσότερα από όσα κανονικά του αναλογούν κακά.

Διορθωτική δικαιοσύνη

Η διορθωτική δικαιοσύνη έχει πεδίο εφαρμογής τις ανταλλακτικές μεταξύ των ανθρώπων σχέσεις, όχι μόνο τις εκούσια ανταλλακτικές όπως οι σημερινές συμβατικές σχέσεις, αλλά και τις ακούσια ανταλλακτικές και συγκεκριμένα τα αδικήματα, αστικά και ποινικά. Το δίκαιο εν προκειμένω έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά από το δίκαιο στη διανεμητική δικαιοσύνη. Στην ενθάδε δικαιοσύνη δεν ενδιαφέρει αν ο καλός ξεγέλασε τον κακό ούτε αν αυτός που διέπραξε τη μοιχεία ήταν καλός ή κακός άνθρωπος. Ο Αριστοτέλης εστιάζει στο παράνομο όφελος που αποκόμισε ο αδικήσας από τον αδικηθέντα και μακροσκοπικά μόνο στο χαρακτήρα της βλάβης που προκλήθηκε, αντιμετωπίζοντας και τα δύο μέρη ως ίσα. Τούτη η μορφή αδικίας είναι καταστρατήγηση της ισότητας την οποία αποκαθιστά ο δικαστής μέσω της επιβολής ποινών. Ο δικαστής προσπαθεί να εξισώσει την κερδισμένη πλευρά με την αδικημένη αφαιρώντας κάτι από κέρδος αυτού που διέπραξε αδικία, οπότε η ποινή εμφανίζεται ως άρση της πλεονεξίας του αδικήσαντα και επαναφορά των πραγμάτων στην

προ της πράξεως του κατάσταση δηλαδή ως κύρωση άρσης της αντικειμενικής ανισότητας που προκλήθηκε με την άνιση και άρα άδικη συμπεριφορά του. Ο Αριστοτέλης προκειμένου να περιγράψει την κατάσταση, που δημιουργείται από την άδικη συμπεριφορά του αδικήσαντα εις βάρος του αδικηθέντος καταλύοντας την ισότητα και τη δικαιοσύνη κάνει χρήση των εξής λέξεων:

- **α) του κέρδους**, το οποίο νοηματικά καλύπτει και την περίπτωση εκείνου που προκαλεί σωματικές βλάβες, όχι όμως και ονομαστικά.
- **β) της ζημίας**, η οποία έγκειται στις σωματικές βλάβες που έπαθε ο αδικηθείς, αν πρόκειται για περιπτώσεις μη αποτιμητές σε χρήμα (οικονομική ζημία, πιο δόκιμη).

Το κέρδος και η ζημία είναι τα δύο άκρα με μέσο το ίσο, αυτό που λέμε δίκαιο. Κατά συνέπεια το επανορθωτικό δίκαιο είναι το μέσο μεταξύ των άκρων της ζημίας και του κέρδους. Ο δικαστής που θα εφαρμόσει το δίκαιο θα αποκαταστήσει την ισότητα. Το ίσο είναι το μέσο μεταξύ της μεγαλύτερης και της μικρότερης γραμμής, αν ήταν δυνατόν να σχεδιαστεί. Αυτός είναι και ο λόγος που το δίκαιο λέγεται δίκαιο, επειδή είναι δίχα, σαν να έλεγε κανείς δίχαιο και ο δικαστής διχαστής, ο οποίος αφαιρεί από τη μεγαλύτερη γραμμή το κομμάτι που πρέπει να προστεθεί στη μικρότερη καθ' ω μέτρο το μέσο είναι μεγαλύτερο από τη μικρότερη γραμμή, ούτως ώστε να αποκατασταθεί η ισότητα. Το κέρδος και η ζημία προκύπτουν στις εκούσιες μεταξύ των ανθρώπων συναλλαγές, αλλά και στις ακούσιες και μεθερμηνεύεται ότι δίκαιο είναι να έχει κανείς ό,τι είχε και πριν τη σχέση/συναλλαγή που πραγματοποιήθηκε με τον άλλο.

Αριθμητική Ισότητα: το γένος της είναι οι ανταλλαγές των υλικών αγαθών. Η ειδοποιός διαφορά είναι η αναλογική ισότητα. Η ισότητα είναι ουσιαστικό περιεχόμενο της σχέσης δύο προσώπων και αφορά στον τρόπο ανταλλαγής υλικών αγαθών γι' αυτό ονομάζεται αριθμητική και βεβαίως γίνεται αναφορικά και σε σχέση με τους άλλους, όχι με τον εαυτό μας καθ'

ω μέτρω δεν είναι κανείς Ροβινσώνας να ζει μόνος του και να μην απαιτείται να ανταλλάσσει υλικά αγαθά. Η αρετή του Ροβινσώνα συνίσταται στο να μην είναι μοχθηρός με τον εαυτό του για αυτό και δεν μπορούμε να διακρίνουμε εν προκειμένω την αρετή της δικαιοσύνης. Το δίκαιο εμφανίστηκε, όταν εμφανίστηκε και ο Παρασκευάς, οπότε είχαμε τουλάχιστον δύο πρόσωπα που θα έπρεπε να ανταλλάξουν ή να μοιραστούν μεταξύ τους αγαθά, οπότε και το δίκαιο εν τοιαύτη περιπτώσει είναι ουσιαστικό περιεχόμενο σχέσεων μεταξύ τουλάχιστον δύο προσώπων βάσει της αναλογικής ισότητας στον τρόπο, που ανταλλάσσονται τα αγαθά ή διανέμονται.

Με βάση την αριθμητική ισότητα το ίσο ανευρίσκεται με κοστολόγηση της αξίας του ενός προϊόντος, που ανταλλάσσεται με το άλλο. Δεν υπάρχει κοινός παρονομαστής για να κοστολογηθούν τα αγαθά πχ τα παπούτσια με το ποδήλατο. Έτσι οι άνθρωποι εξ ανάγκης ευρέσεως ενός κοινού σταθμού, παρονομαστή καταλήξανε στα χρήματα, στο νόμισμα.

Η κοστολόγηση της αξίας των αγαθών γίνεται ανεξάρτητα από την ποιότητα των ανθρώπων, που τα ανταλλάσσουν. Η ισότητα εν προκειμένω βρίσκεται στην αξία των αγαθών που ανταλλάσσουν και η οποία συντελείται μέσω της αρετής της φρόνησης και ορθής κρίσεως δια της οποίας κοστολογούνται τα αγαθά.

Η φρόνηση εντοπίζει το πως θα πρέπει να ανταλλάσσονται τα πράγματα και να μην αφήνονται ελεύθερα.

Λέγεται ότι δίκαιο είναι και το αντιπεπονητός δηλαδή η ανταπόδοση με την έννοια που της δίνουν οι Πυθαγόρειοι δηλαδή ότι δίκαιο είναι το αντιπεπονητός άλλω (ή άλλως οφθαλμόν αντί οφθαλμού). Κατά τον Αριστοτέλη το περιεχόμενο αυτό του δικαίου δεν ταιριάζει ούτε στη διανεμητική ούτε στην επανορθωτική δικαιοσύνη. Η αποκατάσταση της ισότητας δεν γίνεται με ανταπόδοση στη βάση μιας τυπικής και άκρως τυποποιημένης ισότητας. Όταν στις σχέσεις δύο ανθρώπων ο ένας λάβει

παρά του άλλου, θα πρέπει όπως λέει ο Αριστοτέλης να ποιήσει την αντίδοσιν κατ' αναλογίαν ή κατά διάμετρον σύζευξιν.

Πρέπει προκειμένου να πραγματοποιηθεί τούτο, να καθορισθεί η αναλογική ισότητα των προϊόντων (παπούτσια και σπίτι) και έπειτα να γίνει η αμοιβαία ανταλλαγή των προϊόντων, σκοπώντας να υπάρχει ισότητα στη συναλλαγή και τούτο επιτυγχάνεται, όταν τα προϊόντα καταστούν ίσα. Για να γίνουν ίσα τα προς ανταλλαγή προϊόντα θα πρέπει να μπορούν να συγκριθούν μεταξύ τους κατά κάποιο τρόπο και για αυτό το λόγο κάνει την εμφάνισή του όπως είπαμε το νόμισμα το οποίο πάντα γαρ μετρεί, ώστε και την υπεροχήν και την έλλειψιν. Έτσι γίνεται φανερή η ανάγκη όλα να μετριούνται με μία ενιαία μονάδα, με κοινό μέτρο, προκειμένου να μπορούν να εξισωθούν τα προϊόντα και να καλύψουν τις διαφορετικές ανάγκες που προκύπτουν στους ανθρώπους. Το νόμισμα λοιπόν ως μέτρο αξίας εξισώνει όλα τα αγαθά και τα κάνει σύμμετρα και δεκτικά δίκαιης συναλλαγής.

Δικαιοπραγία είναι το μέσο μεταξύ του να αδικεί κανείς και του να αδικείται. Η δικαιοσύνη είναι άρα ένα είδος μεσότητας όχι όπως και οι αρετές αλλά σε σχέση με κάτι άλλο, όπως και η αδικία στα αντίθετα αυτών. Δικαιοσύνη είναι η κατάσταση κατά την οποία ο δίκαιος άνθρωπος πράττει δίκαιες πράξεις κατά προαίρεση – προτίμηση του δικαίου και προβαίνει στη διανομή πραγμάτων είτε μεταξύ του ιδίου και άλλου, είτε μεταξύ άλλων ατόμων με τρόπο που και τα δύο μέρη να λαμβάνουν ίσα κατά αναλογία. Η αδικία αντιθέτως είναι η κατάσταση κατά την οποία ο άδικος πράττει κατά προαίρεση άδικες πράξεις με τρόπο ώστε να επιφυλάσσει για τον εαυτό του κέρδος προκαλώντας στον άλλο ζημία κατά παραβίαση της αναλογικής ισότητας.

Κατά συνέπεια η αδικία ταυτίζεται με την πλεονεξία και την έλλειψη, ενώ η δικαιοσύνη είναι η μεσότητα, το μέσο μεταξύ αυτών των δύο και πάντα σε σχέση με τους άλλους.

Το Δίκαιο στα πλαίσια της Πόλης

Το δίκαιο το εξετάζουμε όχι μόνο από θεωρητικής απόψεως και εν γένει, αλλά συγκεκριμένα ερευνούμε το δίκαιο στο εσωτερικό της πόλης, δεδομένου ότι το δίκαιο είναι ον συνεκτικό των πολιτών (ανθρώπων ελεύθερων και ίσων αναλογικά), που η κοινή ζωή τους έχει σκοπό την αυτάρκεια της πόλεως τους. Το δίκαιο υπό αυτή τη μορφή είναι το πολιτικό δίκαιο. Μεταξύ των ανθρώπων αναπτύσσονται και άλλες μορφές δικαίου, και συγκεκριμένα στις σχέσεις αυτές που δεν υπάρχει η ελευθερία και η ισότητα αναμεταξύ τους και το δίκαιο εν προκειμένω δεν είναι πολιτικό, απλώς μοιάζει με το πολιτικό. Το δίκαιο υπάρχει στις σχέσεις των ανθρώπων που ρυθμίζονται από το νόμο και ο λόγος ύπαρξης των δικαστηρίων και των δικαστικών αποφάσεων είναι για να επαναφέρουν την ισορροπία που έχει διαταραχθεί από τη διάπραξη της αδικίας και προκειμένου να ξεχωρίσουν το δίκαιο και το άδικο.

Η αδικία και η αδικοπραξία είναι δύο διαφορετικά πράγματα: όπου μεταξύ των ανθρώπων υπάρχει η δυνατότητα της αδικίας, υπάρχει παράλληλα και η δυνατότητα της άδικης πράξης, ενώ όταν υπάρχει άδικη πράξη, δε σημαίνει ότι μεταξύ όλων των ανθρώπων υπάρχει και η αδικία. Έχοντας κατά νου την έννοια του άδικου ανθρώπου που αναπτύξαμε παραπάνω, λογική απόρροια είναι ότι για κυβερνήτης της πόλης δεν επιλέγεται ο άνθρωπος που αδικοπραττεί (ο τύραννος), αλλά επιλέγεται ο άνθρωπος που κυβερνάται από τη λογική του νόμου. Αν ο άρχοντας ενεργεί δίκαιες πράξεις δίχως να προσδοκά προσωπικά ωφελήματα είναι δίκαιος άρχοντας και κοπιάζει για τους άλλους, τούτο είναι το έργο του. Εξ ου φαίνεται ότι η δικαιοσύνη είναι αλλότριο αγαθό. Κατά συνέπεια δεν μπορεί να διαπραχθεί αδικία προς κάτι που είναι δικό μας, δηλαδή να διαπραχθεί αδικία σε βάρος του εαυτού μας. Υπό αυτή την έννοια ως προελέχθη, το πολιτικό δίκαιο δεν εφαρμόζεται σε όλες τις σχέσεις των ανθρώπων, όπως πχ στις σχέσεις του πατέρα προς το παιδί ή του αφέντη προς το δούλο.

Το πολιτικό δίκαιο βασίζεται στο νόμο και ισχύει για ανθρώπους στους οποίους ισχύει η ισότητα του άρχειν και άρχεσθαι. Άρα μεταξύ του άντρα και της γυναίκας υπάρχει δίκαιο πολιτικό εν αντιθέσει προς τις προαναφερομένες σχέσεις.

Το φυσικό και νομικό δίκαιο: τα δύο είδη του πολιτικού δικαίου.

Ο Αριστοτέλης στην έρευνα του κατέληξε στη διαπίστωση ότι υπάρχει πολλαπλότητα κριτηρίων στη δίκαιη διανομή των κοινών αγαθών και των βαρών και των αξιωμάτων στην κοινωνία. Αυτή η διαπίστωση είναι η παραδοχή της σχετικότητας των κριτηρίων της δικαιοσύνης και συνέχεται αρμονικά με την παρατήρησή του ότι στα ζητήματα της ανθρώπινης πράξης δεν υπάρχει πλήρης απόδειξη, αλλά πρόκειται για ζητήματα ενδεχομένως άλλως έχειν που ισχύει και για την ορθή νομοθεσία, που υπάρχει κατά τόπους (ομωνυμία δικαίου).

Το φυσικό δίκαιο είναι εκείνο που παντού έχει την ίδια δύναμη και δεν εξαρτάται από τις γνώμες των ανθρώπων (*φυσικόν μιν το πανταχού την αυτήν έχον δύναμιν, και ου τω δοκείν ή μη*), ενώ νομικό δίκαιο είναι εκείνο που αρχικά είναι αδιάφορο το αν έχει το εξής ή το δείνα περιεχόμενο, παύει όμως να είναι αδιάφορα αφ' ης τεθεί ως δίκαιο (*νομικόν δε δ' εξ αρχής μιν ουδέν διαφέρει ούτως ή άλλως, όταν δε θώνται διαφέρει*).

Κατά τον Αριστοτέλη λοιπόν «ένα μέρος του ισχύοντος δικαίου έχει περιεχόμενο υπαγορευόμενο από τη φύση του αντικειμένου της ρυθμίσεως, ενώ ένα άλλο μέρος του αποκτά καθορισμένο και δεσμευτικό περιεχόμενο μόνο με την πράξη της θέσπισής του, χωρίς την οποία το περιεχόμενό του θα μπορούσε να είναι και διαφορετικό. Ως ένα από τα παραδείγματα της δεύτερης κατηγορίας ο Αριστοτέλης αναφέρει το αν στις θυσίες πρέπει να προσφέρονται μία αίγα ή δύο πρόβατα, ρυθμίσεις από τις οποίες μόνο η μία, εφόσον θεσπιστεί, προσδιορίζει το δίκαιο και το άδικο, ενώ πριν θεσπιστεί μία από αυτές παραμένουν και οι δύο εξ ίσου δυνατές.

Το ότι όμως πρέπει να προσφέρονται στους θεούς θυσίες, είναι μια επιταγή της φυσικής δικαιοσύνης, έστω και η ίδια η φύση δεν μας υπαγορεύει κατά τρόπο γενικό και κατηγορηματικό ποιες ακριβώς πρέπει να είναι αυτές οι θυσίες».

Μερικοί άνθρωποι θεωρούν ότι το δίκαιο σε μία πόλη είναι μόνο το νομικό δίκαιο δηλαδή το συμβατικό, αφού τα φυσικά πράγματα είναι αμετάβλητα και παντού ισχύουν κατά τον ίδιο τρόπο, όπως η φωτιά που είναι η ίδια και στους Έλληνες και τους Πέρσες, ενώ οι νομοθεσίες παρουσιάζουν διαφορές από τόπο σε τόπο. Ο Αριστοτέλης όμως καταλήγει στο ότι στους θεούς μεν είναι αδύνατη η μεταβολή (τα φυσικά πράγματα είναι αμετάβλητα), στους ανθρώπους όμως υπάρχει δίκαιο που έχει την αρχή του στη φύση και δίκαιο που δεν έχει την αρχή του εκεί. Στο σύνολό του το πολιτικό δίκαιο υπόκειται σε αλλαγή. Η διάκριση που εισάγεται από τον Αριστοτέλη δεν αφορά το θεμέλιο ισχύος του δικαίου που συνιστά τη σύγχρονη διαμάχη μεταξύ των οπαδών του φυσικού δικαίου και εκείνων του νομικού θετικισμού. Η διάκριση του αυτή γίνεται εντός του ενός και ενιαίου ισχύοντος δικαίου ανάλογα με το αντικείμενο που ρυθμίζει ο εκάστοτε νόμος και αποτελεί το δίκαιο και με κριτήριο το αν το περιεχόμενο της ρύθμισης λόγω του αντικειμένου της είναι προκαθορισμένο από τη φύση του ή επαφίεται στην ελεύθερη επιλογή του νομοθέτη και άρα και τα δύο είδη δικαίου συνυπάρχουν στη μήτρα του πολιτικού δικαίου και δε νοείται σύγκρουση μεταξύ τους. Το έθος είναι η σταθερή τήρηση των νόμων από τους πολίτες και είναι αυτό που καθιστά πραγματικό το νόμο και του προσδίδει την ισχύ του ως νόμου. Ακολουθώς και η δικαιοσύνη δεν είναι μια αφηρημένη ιδέα αλλά μια αρετή που συνίσταται στην έξη της τέλεσης δικαίων πράξεων (ο γαρ νόμος ισχύν ουδεμίαν έχει προς το πείθεσθαι παρά το έθος» Πολιτικά 1269^α 20επ).

Οι κανόνες δικαίου θεσπίζονται κατόπιν κοινής συμφωνίας για την εξυπηρέτηση του κοινού συμφέροντος, είναι άρα προϊόν των ανθρώπων και δεν είναι ίδιοι παντού, αφού δεν είναι ίδια και τα πολιτεύματα (πολλαπλότητα του κριτηρίου διανομής), όμως ένα πολίτευμα είναι παντού το άριστο, το κατά φύσιν.

Διαφορά υπάρχει ανάμεσα στο αδίκημα και το άδικο: το άδικο είναι καθορισμένο από τη φύση ή δια των τεθειμένων κανόνων, όταν όμως αυτό γίνει πράξη, πραγματοποιηθεί τότε γίνεται αδίκημα (άδικη πράξη), αλλά μέχρι ακόμη να γίνει θεωρείται απλώς άδικο. Ωσαύτως και με το δίκαιο και το δικαίωμα, μόνο που εδώ γίνεται μια διευκρίνιση: η διαδικασία της πραγμάτωσης μια δίκαιης πράξης (ενώ πριν είναι απλώς δίκαιο), καλείται ορθότερα δικαιοπράγημα σε αντιδιαστολή προς το δικαίωμα το οποίο είναι το επανόρθωμα του αδικήματος.

Ο άνθρωπος προβαίνει σε άδικες ή δίκαιες πράξεις κατά βούληση (εκών), αν ακουσίως προβεί σε κάποια πράξη (άκων) τότε ούτε αδικεί ούτε δικαιοπραγεί, απλά πράττει κατά τύχη ή όπως τον κινούν οι περιστάσεις. Ειδικότερα:

1. Αν κάποιος με τη θέλησή του τελεί άδικη πράξη (αδικεί) τότε η πράξη ψέγεται και περαιτέρω η θέληση του ατόμου θα πρέπει να καλύπτει και το πρόσωπο με το οποίο σχετίζεται η πράξη του, και το μέσο με το οποίο τελείται και σε τι αποβλέπει, ο σκοπός της πράξης του. Άρα αναφερόμαστε σε μια εκπεφρασμένη δια πράξεως βούληση η οποία συνδέεται άμεσα και αναπόσπαστα από τη θέληση και τη γνώση του ανθρώπου που πράττει.
2. Εν αντιθέσει, αν κάποιος πράττει από άγνοια ή αν όχι από άγνοια, από ανωτέρα βία (υπεράνω των δυνάμεών του) ή με την επιβολή βίας, δεν υφίσταται το κρίσιμο στοιχείο της βούλησης του πράττοντα και κατά συνέπεια πράττει ακουσίως και άρα όχι δίκαιες ή άδικες πράξεις που προϋποθέτουν γνώση και θέληση (πχ όποιος

επιστρέφει παρακαταθήκη από φόβο και όχι δίχως τη θέληση του, αλλά και εκείνος που επιστρέφει την παρακαταθήκη υπό πίεση και άκων).

Από τις εκούσιες πράξεις μας που γίνονται με τη θέλησή μας διακρίνουμε:

- εκείνες στις οποίες προβήκαμε κατόπιν προαίρεσης και σχεδιασμού (προελόμενοι όσα προβουλευσάμενοι) και
- εκείνες τις οποίες δεν τις μελετήσαμε από πριν και δεν είναι κατόπιν επιλογής και προτίμησης (απροαίρετα και απροβούλευτα).

Οι βλάβες που προκαλούνται στην κοινωνία κατά τις μεταξύ σχέσεις των πολιτών είναι τριών ειδών:

1. Τα μεν μετ' αγνοίας αμαρτήματα

όταν το πρόσωπο προς το οποίο κατευθύνεται η πράξη, ή η ίδια η πράξη, η το μέσο που μετέρχεται ο πράττων, ή ο σκοπός στον οποίο προσβλέπει ο πράττων, δεν είναι στην πραγματικότητα αυτά τα οποία νόμισε ο πράττων όταν προέβαινε στην πράξη. Άρα όταν η πράξη τελεσθεί αντίθετα προς τη λογική προσδοκία του πράττοντα (παραλόγως), πρόκειται για ατύχημα.

2. Τα αμαρτήματα

Όταν η πράξη δε γίνεται αντίθετα προς τις λογικές προσδοκίες του δράστη (μη παραλόγως), άρα σύμφωνα με τις προθέσεις του πράττοντα, ωστόσο άνευ κακίας τότε πρόκειται για αμάρτημα

Η διαφορά άλλωστε μεταξύ του αμαρτήματος και του ατυχήματος είναι ότι στο αμάρτημα η αιτία που οδηγεί τον πράττοντα βρίσκεται μέσα του, ενώ στο ατύχημα η αιτία είναι έξωθεν.

3. Τα αδικήματα

Όταν όμως προκαλεί κάποιος τη βλάβη συνειδητά (ειδώς) μεν, δίχως όμως να το έχει μελετήσει, προσχεδιάσει, δεν (μη προβουλεύσας), πρόκειται για αδίκημα και αυτά είναι όντα που προκαλούν βλάβες ένεκα πάθους ή θυμού.

Συμπερασματικά:

1. Όταν οι άνθρωποι πράττουν κατά αυτούς τους τρόπους προκαλώντας βλάβες σε συμπολίτες τους αδικούν βέβαια, ωστόσο δεν είναι άδικοι ούτε κακοί (πονηροί) άνθρωποι εξαιτίας αυτών των πράξεών τους για το λόγο ότι η βλάβη που προκάλεσαν δεν ενέχει το ταπεινό ελατήριο της κακίας (δια μοχθηρίαν).
2. Αν όμως έβλαπταν εκ προαιρέσεως, τότε θα ήταν και άδικοι άνθρωποι εξ αιτίας του ότι προκάλεσαν βλάβη αλλά και μοχθηροί κακοί γιατί υπήρχε η κακία που τους ώθησε. Άρα εν προκειμένω ο αδικών είναι άδικος, όταν με την πράξη του παραβιάζει την αναλογία ή την ισότητα.
3. Στις μεν περιπτώσεις που η αδικία προκλήθηκε κατόπιν θυμού δηλαδή στις περιπτώσεις των αδικημάτων, ο δράστης δεν τέλεσε την πράξη εκ προμελέτης, αφού στην αρχή της πράξης δεν ήταν εκείνος, που έπειτα ενήργησε με οργή, αλλά εκείνος που τον εξερέθισε με τη συμπεριφορά του. Το ερώτημα που τίθεται εν προκειμένω δεν είναι το αν όντως έγινε η πράξη, αλλά αν η τελεσθείσα πράξη ήταν δίκαιη δεδομένου ότι οργίλος γίνεται εκείνος που αντιλαμβάνεται την αδικία της ενέργειας εις βάρος του. Η δίκαιη πράξη κρίνεται ανάλογα από το σε ποια από τις δύο πλευρές βρίσκεται το δίκαιο (ο ενεργήσας είναι ο αδικήσας, ή μήπως ο εν τέλει αδικηθείς ήταν πραγματικά ο γνήσιος αδικήσας).
4. Καταληκτικά ο δίκαιος άνθρωπος είναι εκείνος που δικαιοπραγεί κατά βούληση και προαίρεση (προελόμενος δικαιοπραγή και αυτό όταν εκών πράττη).

Από τις προπεριγραφόμενες ακούσια άδικες πράξεις κάποιες είναι άξιες συγγνώμης (συγγνωμονικά) και άλλες όχι.

- Οι άξιες συγγνώμης είναι εκείνες που πράττονται από τον αδικήσαντα ευρισκόμενο σε κατάσταση άγνοιας και λόγω της άγνοιας.

- Οι μη άξιες συγγνώμης είναι όσες κάνει κανείς όχι από άγνοια, αλλά ευρισκόμενος εξαιτίας πάθους του μη φυσικού ή ανθρώπινου σε κατάσταση άγνοιας (περιελθών εαυτόν εις κατάσταση αγνοίας). Αναλυτικότερα περιγράφεται αυτή η περίπτωση στα Ηθικά Μεγάλα και συγκεκριμένα ο Αριστοτέλης εκεί αναφέρει ότι όταν κάποιος είναι αίτιος της άγνοιάς του και διαπράττει κάτι με την άγνοια της οποίας ο ίδιος είναι αίτιος, αυτός πλέον αδικεί και δίκαια ονομάζεται άδικος. Το αυτό συμβαίνει με τους μεθυσμένους οι οποίοι είναι αίτιοι της μέθης τους και της εξ αυτής άγνοιάς τους, επειδή μπορούσαν αυτοί να μην πιουν τόσο, ώστε από άγνοια να χτυπήσουν τον πατέρα τους.

Σχετικά με το ζήτημα αν κανείς αδικείται εκουσίως ή ακουσίως, ο Αριστοτέλης καταλήγει στο εξής:

Με τη θέλησή του κανείς (εκών) βλάπτεται μόνο και υπομένει αδικίες, ωστόσο δεν αδικείται κανείς εκών για το λόγο ότι κανένας δε θέλει να υφίσταται αδικίες, αφού κανένας δεν επιθυμεί πράγματα για τα οποία είναι σίγουρος ότι δεν είναι αγαθά – καλά. Ο ακρατής άνθρωπος απλώς ενεργεί αντίθετα προς τη θέλησή του, αφού δεν πράττει όσα κατά βάθος πιστεύει ότι θα έπρεπε να κάνει.¹⁰

Στην περίπτωση όμως που κάποιος χαρίζει δικά του πράγματα σε άλλον δίχως το αναλογούν αντίτιμο, δεν αδικείται εκών επειδή εναπόκειται στον ίδιο να αποφασίσει αν θέλει πράγματι να προβεί στη χαριστική δικαιοπραξία. Το να πούμε όμως ότι αδικείται δεν είναι ορθό καθ' ω μέτρω δεν εξαρτάται από αυτόν το να θέλει να αδικηθεί, πρέπει να υπάρχει αυτός που θα κάνει – θα ενεργήσει την αδικία. Άρα ουδείς αδικείται εκών.

10. Ηθικά Μεγάλα, Α' κεφάλαιο υπό 33, σελ 113, εκδόσεις Πατάκη

Ο Αριστοτέλης αναλύει και τις εξής περιπτώσεις, όταν κάποιος κατά τη διανομή ενός αγαθού δίνει σε άλλον περισσότερο από ότι του αξίζει:

- Ο πράττων δίνει περισσότερο σε άλλον από ένα αγαθό που ο ίδιος δε θεωρεί τόσο σημαντικό, ώστε τελικά από τη διανομή να μη θεωρεί ότι βλάπτει τον εαυτό του εν τέλει.
- Ο πράττων δίνει λιγότερο στον άλλο από ένα αγαθό που ο ίδιος θεωρεί σημαντικό (απλώς αγαθό).

Εφόσον και σύμφωνα με τα παραπάνω, αδικώ σημαίνει βλάπτω κάποιον άλλον με τη θέλησή μου (εκών) και επειδή ο πράττων στις προηγούμενες περιπτώσεις δεν υφίσταται κάτι που είναι ενάντια στη θέλησή του και τις επιθυμίες του, δεν αδικείται ο ίδιος εξ αιτίας αυτής του της πράξης. Με άλλα λόγια δεν αδικεί τον εαυτό του παρά μόνο βλάπτεται καθ' ω μέτρω παίρνει λιγότερο αναλογικά μέρος από ένα αγαθό, στη διανομή του οποίου προβαίνει. Το κλειδί εν προκειμένω είναι το κατά πόσο το ποσοστό που τελικά επιλέγει να κρατήσει για τον εαυτό του ο πράττων καλύπτεται από την επιθυμία και τη θέλησή του.

Κατά συνέπεια δεν είναι δυνατόν να αδικήσει κάποιος τον εαυτό του παρά μόνο μπορεί να τον βλάψει.

Περαιτέρω δεν τίθεται θέμα διάπραξης αδικίας από μέρους εκείνου που αποδέχεται το πλεόν από αυτό που του αξίζει ως παθητικός λήπτης του πλεόν οφέλους, αφού η αδικία νοείται να τελεσθεί μόνο από εκείνον που την ενεργεί, που προβαίνει σε αυτήν ενεργητικά, που έχει την αρχή της πράξης του.

Επομένως, αφού παραπάνω δεχθήκαμε ότι ο ενεργών την αδικία δεν αδικεί καθ' τρόπο δεν υπάρχει η θέλησή του για αδικία, κατά συνέπεια και ο λαμβάνων – ο αποδέκτης το προϊόν της αδικίας (βλάβης) δε θεωρείται αδικών κατά ανάστροφη κατεύθυνση, εφόσον δεν προέβη καθ' οιονδήποτε τρόπο σε ενέργεια αδικίας με επιθυμία βλάβης του άλλου (όπως ακριβώς ένας δούλος εκτελεί την εντολή του κυρίου του δίχως η ενέργειά του αυτή να περιέχει ίδια θέληση πρόκλησης αδικίας – στη συγκεκριμένη

περίπτωση), πόσω μάλλον στην περίπτωση, που ο αποδέκτης της αδικίας δε δρα καν.

Ακολουθώντας, ο Αριστοτέλης διακρίνει τη δίκαιη και την άδικη πράξη κατά το φυσικό και κατά το νομικό δίκαιο. Έτσι, στην περίπτωση που κάποιος πράττει ευρισκόμενος σε κατάσταση άγνοιας ως προς τι είναι δίκαιο και τι άδικο (με τη σημερινή ορολογία ευρισκόμενος σε νομική πλάνη), δεν αδικεί ούτε είναι άδικη η κρίση του κατά το νομικό δίκαιο, αυτή του όμως η συμπεριφορά, έρχεται σε σύγκρουση με το φυσικό δίκαιο. Προς τούτο και ο Αριστοτέλης δε δέχεται αυτό που μερικοί άνθρωποι πιστεύουν, ότι δηλαδή το να αδικούν είναι κάτι που εξαρτάται από τους ίδιους, και άρα το να είναι δίκαιοι είναι εύκολο πράγμα.

Η έννοια του να είναι κάποιος δίκαιος και να δικαιοπρατεί δεν εξαντλείται στο να γνωρίζει μόνον τι επιτρέπει και τι απαγορεύει ο νόμος (*το γνώναι τα δίκαια και τα άδικα ουδέν οίονται σοφόν είναι, ότι περί ων οι νόμοι λέγουσιν ου χαλεπόν συνιέναι*). Μόνο που οι εκάστοτε ισχύουσες νομοθεσίες υπάρχουν κατά σύμπτωση δηλαδή θα μπορούσαν να υπάρχουν και αλλιώς (ενδεχομένως άλλως έχειν – *es konnte auch anders sein*).

Το αξιολογικό κριτήριο που κάνει τη διαφορά ανάμεσα στον δίκαιο και τον άδικο άνθρωπο δεν είναι άρα οι πράξεις –δίκαιες ή αδικες- καθ' αυτές, αλλά το «πώς» πραττόμεναι. Κατά τον Αριστοτέλη αδικώ σημαίνει αδικώ με έναν ορισμένο τρόπο. Δηλαδή αδικώ σημαίνει ενεργώ με άδικο τρόπο και ηθελημένα εις βάρος κάποιου άλλου εν γνώσει του ότι η πράξη μου αυτή είναι άδικη και κατά το θετό και κατά το φυσικό δίκαιο και αυτή η ενέργεια και η επιθυμία μου καλύπτουν τόσο το αντικείμενο της πράξης, το μέσο δράσης και τον τρόπο και το χρονικό σημείο (το πότε) αυτής. Συνεπώς η άδικη πράξη είναι πλήρως συνειδητή πράξη ως προς όλες τις αναφερθείσες εκφάνσεις της.

Επιείκεια και δίκαιο

Η επιείκεια και το δίκαιο έχουν το ίδιο γένος, αλλά πέρα από αυτό είναι διαφορετικά δίχως όμως να υπάρχει μεταξύ τους αντίφαση. Το επιεικές είναι καλύτερο από κάποια μορφή νομικού δικαίου χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι επειδή είναι καλύτερο από το δίκαιο ανήκει σε κάποιο άλλο γένος, το οποίο παραπάνω αποδεχθήκαμε ότι ισχύει. Το επιεικές είναι διόρθωση (επανόρθωμα) του τεθειμένου δικαίου.

Εδώ γεννάται το ερώτημα: υπάρχει περίπτωση το νομικό δίκαιο να χρειάζεται διόρθωση; Οι νόμοι έχουν πάντα γενικό και αφηρημένο περιεχόμενο καταλείποντας πολλές φορές ορισμένες περιπτώσεις εκτός ρυθμίσεως, τις οποίες ο νομοθέτης δεν ήταν σε θέση πριν προκύψουν να τις προβλέψει. Στην περίπτωση που προκύψει μία κατάσταση η οποία δεν είναι ρυθμισμένη από το νόμο ο οποίος τότε θα παρουσιάζει κενό ρυθμίσεως, θα εκδοθεί ψήφισμα που θα είναι προσαρμοσμένο στις προκύψασες περιστάσεις¹¹.

Κατά συνέπεια ο επιεικής δικαστής είναι εκείνος, που δεν τηρεί αυστηρά και απαρέγκλιτα το γράμμα του νόμου αλλά μπορεί να προβαίνει σε διασταλτική ή συσταλτική ερμηνεία του νόμου ή τελολογική και να επιλέγει όσα ο μεν νομοθέτης επιθυμούσε με ακρίβεια για την κάθε περίπτωση να προσδιορίσει, αλλά εκ του αποτελέσματος δεν το προέβλεψε αδυνατώντας να τα προσδιορίσει κατά τη θέσπιση του νόμου και τα άφησε απροσδιόριστα¹².

Η έξις άρα του επιεικούς είναι η επιείκεια η οποία είναι ένα είδος δικαιοσύνης και δεν διαφοροποιείται από αυτήν κατά την ουσία της (το γένος της).

11. Στην Αθήνα τα ψηφίσματα συντάσσονταν από τη βουλή και ψηφίζονταν από την εκκλησία του δήμου, τη συνέλευση του λαού, Ζήτρος σελ 128 υπό 163.

12. Αριστοτέλης Ηθικά Μεγάλα, β' βιβλίο στο τέλος της πρώτης παραγράφου.

Τα επιχειρήματα που συνηγορούν στο παραπάνω αποδειχθέν και αποδεχθέν, ότι κανείς δεν μπορεί να αδικήσει τον εαυτό του.

1. Οι δίκαιες πράξεις προβλέπονται από τους νόμους οι οποίοι προστάζουν τους πολίτες της πόλεως (εντός της οποίας τέθηκαν και ισχύουν οι νόμοι) να πράττουν κατά αρετή. Αν ο νόμος δεν διατάζει κανέναν να αυτοκτονήσει, τότε απαγορεύει την αυτοκτονία. Άρα εκείνος που εξαιτίας της οργής του σκοτώσει τον εαυτό του παρά τις επιταγές του ορθού λόγου πράττει αδικία η οποία όμως δεν στρέφεται κατά του εαυτού του αλλά κατά της πόλης και αυτό γιατί το τελέσει κάποιος αδικία με τη θέλησή του εις βάρος του εαυτού του δεν είναι δυνατόν να γίνει σύμφωνα με τα παραπάνω. Εφόσον εν προκειμένω τελεί ο αυτόχειρας άδικη πράξη και έχει τη θέληση προς τούτο, τότε η αδικία δεν στρέφεται προς το πρόσωπό του, το οποίο όμως πλήττεται. Άρα δεν είναι δυνατόν κάποιος να αδικήσει τον εαυτό του.
2. Δεδομένου ότι, όπως δεχθήκαμε ανωτέρω, ο πράττων άδικες πράξεις είναι καταρχήν άδικος και όχι όμως οπωσδήποτε φαύλος, κακός άνθρωπος, για αυτό και δεν μπορεί κανείς να αδικήσει τον εαυτό του. Γιατί, το να αδικήσει κανείς τον εαυτό του είναι διαφορετικό από τον άδικο που είναι τόσο κακός, όσο και ο δειλός, ο οποίος φέρει ένα μόνο μέρος της κακίας, δίχως να εσωκλείει ολόκληρη την κακία που θα είχε εκείνος που με τη θέληση προκαλούσε βλάβη σε κάποιον άλλο. Συνεπώς το δίκαιο και το άδικο (εμπεριέχοντας την καθ' ολοκληρίαν κακία) έχουν υποχρεωτικά ως προϋπόθεση την ύπαρξη ενός δεύτερου τουλάχιστον προσώπου.
3. Η άδικη πράξη, ως ελέχθη ανωτέρω, είναι εκούσια πράξη γεννώμενη κατόπιν προαιρέσεως και προηγείται (έχει την αρχή της η άδικη πράξη στον αδικοπράττοντα), υπό την έννοια ότι ο άνθρωπος που

εξαιτίας οργής που του προκάλεσε ο άλλος ανταποδίδει το ίδιο που έπαθε, δε θεωρείται ότι αδίκησε αφού η δική του άδικη πράξη είναι ύστερη, επιγενόμενη της άδικης πράξης του πρώτου αδικήσαντα. Εκ των άνω προκύπτει ότι όποιος αδικεί τον εαυτό του, ενεργεί άδικα και παθαίνει την αδικία ταυτόχρονα, κάτι που δεν συμφωνεί με τα παραπάνω και άρα δεν ισχύει.

4. Για να καταλήξουμε στην αποδοχή του ισχυρισμού ότι μπορεί κανείς να αδικεί τον ίδιο του τον εαυτό, θα έπρεπε να υπάρχει η δυνατότητα να παθαίνει ο ίδιος άδικες πράξεις (να αδικείται) με τη θέλησή του, γεγονός το οποίο σύμφωνα με τα παραπάνω δεν ισχύει.
5. Επιπλέον, προκειμένου κάποιος να γίνει άδικος, να αδικήσει, πρέπει να ποιεί τα κατά μέρους αδικήματα. Αν λοιπόν κάποιος μπορούσε να αδικεί τον εαυτό του, τότε θα δεχόμασταν ότι μπορεί κάποιος να μοιχεύει την ίδια του τη γυναίκα ή να κάνει διάρρηξη στο ίδιο του το σπίτι. Φυσικά τούτα δεν ισχύουν και άρα καταλήγουμε στο ότι δεν είναι δυνατόν να αδικήσει κάποιος τον εαυτό του.

Άρα η απάντηση στο ερώτημα αν είναι δυνατόν να αδικεί κανείς τον εαυτό του είναι η ίδια η απάντηση που δίδεται και στο ερώτημα αν είναι δυνατό να αδικείται κανείς με τη θέλησή του. Όπως είναι εύλογο, η απάντηση είναι αρνητική.

Όπως είναι φανερό και το να αδικεί κανείς τον εαυτό αλλά και το να αδικεί κανείς άλλον είναι αμφότερα κακά (φαύλα), δυοίν κακοίν το μη χείρον βέλτιστον και εν προκειμένω το μη χείρον είναι το πρώτο δηλαδή το να αδικεί κανείς τον εαυτό του. Το να αδικεί κανείς με την έννοια που προαναλύσαμε σε άλλο χωρίο της παρούσας εργασίας ενέχει την κακία και είναι άξιο ψόγου.

Το γεγονός όμως ότι το να αδικείται κανείς είναι λιγότερο κακό από την ενεργητική αδικία προς άλλο, δε σημαίνει ότι υπό ορισμένες περιστάσεις μπορεί να αποτελέσει και να προξενήσει μεγαλύτερο κακό όπως το παράδειγμα που αναφέρει ο Ηλιόδωρος όταν κάποιος που αδικήθηκε

οργίσθηκε τόσο πολύ που έβαλε φωτιά στο σπίτι του αδικήσαντα αυτόν με αποτέλεσμα να μην μπορέσει να περιορισθεί η φωτιά και να εξαπλωθεί σε όλη την πόλη.

Τέλος ο Αριστοτέλης αναφέρει ότι υπάρχει ένα είδος δικαίου μεταφορικά και κατ' αναλογία λεγόμενο ανάμεσα στα διάφορα μέρη που συνιστούν έναν άνθρωπο, όπως το δίκαιο που ρυθμίζει τις σχέσεις πατέρα και παιδιών ή δούλου και κυρίου. Αυτές είναι και οι σχέσεις στις οποίες βρίσκεται το λογικό μέρος της ψυχής προς το άλογο μέρος της και με αυτά τα μέρη της ψυχής ως δεδομένο υπάρχει η αντίληψη ότι μπορεί κανείς να είναι άδικος προς τον εαυτό του επειδή είναι δυνατό τα μέρη αυτά της ψυχής να παθαίνουν κάτι που αντίκειται προς τις επιθυμίες του. Προς τούτο υπάρχει και η γνώμη ότι υφίσταται και ανάμεσα σε αυτά τα μέρη της ψυχής ένα είδος δικαιοσύνης, όπως ανάμεσα στον άρχοντα και τον αρχόμενο.

Τα μέρη της ψυχής

Αναφορικά με την ψυχή, ο Αριστοτέλης στα Ηθικά Μεγάλα αναφέρει ότι ένα μέρος της έχει λόγο (το λογικό), το δε άλλο μέρος είναι χωρίς λογική (το άλογο). Το λογικό όμως μέρος της ψυχής διαιρείται σε δύο: το *βουλευτικόν*, που είναι αυτό, με το οποίο σκεφτόμαστε και το *επιστημονικόν*, που είναι αυτό, με το οποίο γνωρίζουμε.

Τούτα διαφέρουν μεταξύ τους και γίνεται αυτό φανερό από τα αντικείμενα με τα οποία αυτά ασχολούνται δηλαδή, όπως διαφέρουν μεταξύ τους το χρώμα και ο χυμός και ο θόρυβος και η οσμή κατά τον ίδιο τρόπο και η φύση έκανε και τις αισθήσεις με τις οποίες αυτά γίνονται αντιληπτά διαφορετικές, ήτοι το θόρυβο τον αντιλαμβανόμαστε με την ακοή, το χυμό με τη γεύση και το χρώμα με την όραση.

Αφού λοιπόν είναι διαφορετικά τα αντικείμενα τους θα είναι διαφορετικά και τα μέρη της ψυχής με τα οποία αυτά τα αισθανόμαστε.

Διαφορετικό δε είναι το νοητό και αισθητό που και τα δύο τα γνωρίζουμε με την ψυχή.

Άρα άλλο θα είναι το μέρος της ψυχής, που είναι σχετικό με τα αισθητά και άλλο το σχετικό με τα νοητά. Η δε σκέψη, το βουλευτικόν και η προαίρεση, το προαιρετικό είναι για αισθητά και όσα βρίσκονται σε κίνηση και γενικά τα υποκείμενα στη γέννηση και τη φθορά. Σκεφτόμαστε δηλαδή για αυτά, που από εμάς εξαρτάται να τα πράξουμε ή να μην τα πράξουμε, αφού πρώτα τα επιλέξουμε, αυτά για τα οποία υπάρχει και σκέψη και θέληση να τα πράξουμε ή όχι. Αυτά δε είναι αισθητά και σε κατάσταση κίνησης για τη μεταβολή, ούτως ώστε το προαιρετικό μέρος τη ψυχής να αναλογεί στα αισθητά.

Αντικείμενο της επιστήμης, της τέχνης και της φρόνησης

Η επιστήμη ασχολείται με την αλήθεια, με ότι δηλαδή μπορεί να γίνει γνωστό (το επιστητό) με απόδειξη και λογική διαδικασία, ενώ η φρόνηση ασχολείται με τα πρακτά, στα οποία υπάρχει επιλογή και αποφυγή και εξαρτάται από εμάς να τα πράξουμε ή όχι.

Άρα η φρόνηση ασχολείται με την ανθρώπινη πράξη και τα υπό των ανθρώπων πρακτά, ενώ η τέχνη με την ποίηση και τα ποιητικά.

Η φρόνηση άρα είναι κάποια έξη προαιρετική και πρακτική όσων εξαρτώνται από εμάς να τα πράξουμε ή όχι, όσα ήδη συντελούν προς το συμφέρον μας.

Η φρόνηση είναι αρετή

Όπως κατέστη φανερό η φρόνηση θα είναι αρετή και όχι επιστήμη (γνώση) επειδή οι φρόνιμοι είναι άξιοι επαίνου ο δε έπαινος ανήκει στην αρετή, βέβαια για όλη την επιστήμη υπάρχει αρετή, για τη φρόνηση όμως αρετή δεν υπάρχει αλλά, όπως φαίνεται η ενέργεια του φρονεΐν μας αποκαλύπτει τι είναι η αρετή.

Περαιτέρω, ενώ η σοφία είναι για όσα υπάρχουν ύστερα από απόδειξη και παραμένουν πάντοτε τα ίδια, η φρόνηση δεν έχει σχέση με αυτά, αλλά με

όσα συνεχώς μεταβάλλονται (ενδεχομένως άλλως έχειν).

Τα συμφέροντα μεταβάλλονται καθ' ω μέτρω τώρα μπορεί να συμφέρει αυτό, αύριο όμως όχι, στον ένα συμφέρει αυτό, στον άλλον όμως όχι. Η φρόνηση δηλαδή έχει σχέση με τα συμφέροντα. Η σύνεση είναι ένα μέρος της φρόνησης και δεν υπάρχει χωρίς αυτό.

Περαιτέρω, όπως υπάρχουν φυσικές αρετές στον καθένα από τους ανθρώπους πχ μερικές φυσικές ορμές (προδιαθέσεις) δίχως λογική προς τα ανδρεία και τα δίκαια, υπάρχουν και αρετές από συνήθεια και προαίρεση πέρα από τις φυσικές αρετές. Οι αρετές από συνήθεια και προαίρεση αξίζουν τον έπαινό μας. Η φυσική αρετή άρα, είναι αυτή, που δεν έχει λογική και απομακρυνόμενη από τη λογική είναι ικανή μόνο για μικρές πράξεις και μακριά από τον έπαινο. Όταν όμως προστεθεί στη λογική και την προαίρεση, κάνει την αρετή τέλεια. Γι αυτό το λόγο και βοηθάει τη λογική και δεν υπάρχει χωρίς τη λογική η φυσική ορμή προς την αρετή.

Ούτε πάλι ο λόγος και η προαίρεση χωρίς τη φυσική ορμή φτάνει σε τέτοιο σημείο τελειότητας ώστε να γίνει αρετή. Είναι μεν δυνατό να πράξει κάποιος τα δίκαια χωρίς καμιά προαίρεση και χωρίς καμιά γνώση των καλών, αλλά κινούμενος από κάποια φυσική ορμή χωρίς λόγο, που σημαίνει πως αυτά έχουν πραχθεί ορθά και σύμφωνα με τον ορθό λόγο, όπως θα πρόσταζε δηλαδή ο ορθός λόγος, ούτως και έπραξε. Αυτού του είδους η πράξη δεν αξίζει τον έπαινό μας. Όπως όμως ο Αριστοτέλης το ορίζει είναι καλύτερο να ειπωθεί ότι η ορμή προς το καλό συνοδεύεται από το λόγο. Γιατί αυτού του είδους η συμπεριφορά είναι και αρετή και πράξη αξιέπαινη.

Τελικά η φρόνηση είναι αρετή ή όχι; αν η δικαιοσύνη και η ανδρεία επειδή είναι πρακτικές των καλών προς τούτο είναι και άξιες επαίνου, είναι φανερό πως και η φρόνηση είναι αξιέπαινη και άρα ανήκει στην κατηγορία των αρετών. Όπως η φρόνηση προστάζει ούτως και η ανδρεία πράττει ώστε αν η ανδρεία επαινείται επειδή κάνει όσα η φρόνηση ορίζει, τούτη η

φρόνηση είναι καθ' ολοκληρίαν και επαινετή και αρετή. η φρόνηση επιπλέον είναι αρετή πρακτική, δηλαδή οδηγεί σε πράξη. Η φρόνηση συν τοις άλλοις κυριαρχεί σε όλα όσα υπάρχουν στην ψυχή, αφού η φρόνηση φροντίζει για όλες τις άλλες αρετές και κυριαρχεί δίνοντας διαταγές σε αυτές.

Είναι ο κύριος των πάντων και τις διοικεί όλες και όπως ο επίτροπος δεν εξουσιάζει μεν τα πάντα, αλλά εξασφαλίζει στον κύριό του ελεύθερο χρόνο, ώστε να μπορεί μη εμποδιζόμενος από τις καθημερινές απασχολήσεις να ασχολείται με τα καλά και να τα πράττει (φιλοσοφία τέχνη πολιτική), έτσι γίνεται και με τη φρόνηση, ωσάν επίτροπος της σοφίας, που εξασφαλίζει σε αυτήν ελεύθερο χρόνο για να πραγματοποιεί το δικό της έργο κυριαρχώντας και σωφρονίζοντας τα πάθη της ψυχής.

Συμπερασματικά:

α) Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη **το δίκαιο** έχει οντολογική δύναμη και το υποκείμενό του είναι οι ανθρώπινες σχέσεις. Το δίκαιο προϋποθέτει ανθρώπινη πράξη, είναι το αποτέλεσμα της ανθρώπινης πράξης. Κατά συνέπεια και κατά έμφαση, υποκείμενο δικαίου κατά τον Αριστοτέλη δεν είναι οι ανθρώπινες συμπεριφορές, αλλά οι ανθρώπινες σχέσεις. Το περιεχόμενο των ανθρωπίνων σχέσεων πηγάζει από την ανθρώπινη συμπεριφορά. Το δίκαιο είναι έργο της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Το δίκαιο δεν υπάρχει αν δεν υπάρχει ανθρώπινη συμπεριφορά που να την αφορά. Η ειδοποιός διαφορά του δικαίου είναι «το ανάλογο». Η αναλογία συνίσταται στην αριθμητική ισότητα και στην κατ' αξία. Επομένως η ύλη του δικαίου είναι οι ανθρώπινες σχέσεις, ενώ η ουσία του δικαίου είναι ο λόγος.

Το δίκαιο είναι ουσιαστικό περιεχόμενο των ανθρωπίνων σχέσεων. Μία πράξη είναι δίκαια όταν το έργο της, το οικοδόμημά της είναι δίκαιο.

Το δίκαιο κατά τον Αριστοτέλη είναι έργο δύο αρετών:

- Της φρόνησης και

- Της δικαιοσύνης.

Επομένως, το δίκαιο είναι αποτέλεσμα μιας διανοητικής και μιας ηθικής αρετής και ειδικότερα η πηγή του δικαίου είναι η αρετή της δικαιοσύνης και μέθοδος αυτής είναι η φρόνηση (αντικείμενο αυτής είναι η κρίση και ο ορθός λόγος).

Η μεσότητα είναι αυτό που δημιουργεί την ηθική αρετή, είναι το ουσιώδες γνώρισμα της ηθικής αρετής. Η αρετή είναι μεσότητα στον τρόπο που εκδηλώνεται και το μέσο μεταξύ ακραίων δυνάμεων. Τα αντίθετα της μεσότητας είναι η έλλειψη και η υπερβολή. Αρετή είναι η μεσότητα μεταξύ της ελλείψεως και της αρετής. Οι έξεις που δεν είναι αρετές και μεσότητα είναι κακίες και αδικίες. Η μεσότητα γίνεται ορθός λόγος όταν συνδυαστεί με τη φρόνηση και την έξη. Η φρόνηση δεν υπάρχει χωρίς ηθική αρετή και τ' ανάπαλιν. Η μεσότητα δεν είναι αριθμητική. Είναι εν σχέσει με τον καθέναν.

Η ποιοτική μεσότητα που πρέπει να εντοπίζεται κάθε φορά για αυτό θέλει τη φρόνηση που την εντοπίζει ανάλογα με την ύλη. Η μεσότητα εκδηλώνεται σαν πρακτό, μέσο, μέσα σε ορισμένη ύλη, που την διαμορφώνει.

Οι ηθικές και οι σωματικές αρετές έχουν μία μεσότητα σε αντίθεση προς τις διανοητικές αρετές, οι οποίες αναπτύσσονται στο διηνεκές και δεν εφαρμόζεται σε αυτές η έννοια του μέσου.

Περαιτέρω, η δικαιοσύνη έχει σχέση με τα δίκαια έργα. Ο άνθρωπος γεννιέται και ολοκληρώνεται σε μία πόλη. Το δίκαιο είναι πολιτικό αγαθό. Αν κάποιος ζει έξω από την πόλη είναι ή θηρίο ή θεός. Όλες οι ηθικές πράξεις δημιουργούν ήθος, το οποίο, όπως έλεγε και ο Ηράκλειτος είναι ανθρώπων δαίμων. Είναι έξεις, που οδηγούν τον άνθρωπο προς κάτι. Όλες οι πράξεις οι ηθικές είναι προέκταση της ανθρώπινης φύσης. Όλες οι ηθικές αρετές που ωθούν σε ενάρετες πράξεις δημιουργούν ήθος. Στο διανοητικό επίπεδο οι πέντε διανοητικές αρετές (τέχνη, επιστήμη, φρόνηση, σοφία, νόηση) έχουν αποτέλεσμα τη δημιουργία δυνάμεων.

β) Η δικαιοσύνη είναι **το ποιητικό αίτιο** του δικαίου. Το μέσον είναι το πρακτό, οι πράξεις. Η δικαιοσύνη και η αδικία είναι έξεις, οι οποίες κινούν τον άνθρωπο προς ενάρετες πράξεις (δίκαιες) ή άδικοπραγίες, ανάλογα. Η δικαιοσύνη είναι μία αρετή που οδηγεί σε τέλεση δίκαιων πράξεων.

Είναι τέλεια αρετή η δικαιοσύνη, επειδή αφορά σε όλες τις ανθρώπινες πράξεις, όχι εν σχέσει όμως προς τον πράττοντα (το «απλώς»), αλλά σε σχέση προς τους άλλους (το καλό και το κακό έχουν επίπτωση στον άλλο).

Ο στόχος των πραγματικών νόμων είναι το κοινό συμφέρον όλων ή ανάλογα με το πολίτευμα, των αρίστων και όχι πάντων, ή το συμφέρον των αρχόντων. Εξ αυτού του σημείου διακρίνεται το τι λέει ο νόμος και πως κρίνεται αυτό, ανάλογα με το στόχο των νόμων (τέταρτη αρχή των πραγμάτων, ο σκοπός του νόμου).

Δίκαια είναι όσα ποιούν την ευδαιμονία αλλά και τα συστατικά αυτής (μόρια και συστατικά).

γ) Ο Αριστοτέλης για τη **Διάκριση Πολιτευμάτων** εισήγαγε τα ποιοτικά κριτήρια. Η πολιτική κρίνεται από το στόχο της. Το ποιοτικό κριτήριο είναι οι αξίες, που θέλει να υλοποιήσει η πολιτική στο παρόν του παρόντος κόσμου. Τα ορθά πολιτεύματα αποσκοπούν στο κοινό συμφέρον, ενώ τα φαύλα στο ιδιοτελές των ηγεμόνων. Άλλη αξία είναι η αυτάρκεια των πολιτών, δηλαδή όλοι να έχουν τα προς το ζην και προσέτι η ευδαιμονία.

Ο πολιτικός που θα φτιάξει τους νόμους πρέπει να είναι ηθικός: να αποφασίζει το δίκαιο και να φτιάχνει σύμφωνα με αυτό τους νόμους του. Κατά την αριστοτέλεια θεωρία, το ήθος είναι ειδοποιός διαφορά μεταξύ του σοφιστή πολιτευομένου και του αληθούς πολιτικού.

Η εν μέρει δικαιοσύνη συνίσταται στη διανομή των κοινών υλικών αγαθών, βαρών και αξιωμάτων μέσα στην κοινωνία και είναι μέρος της εν

όλω δικαιοσύνης, που καλύπτει όλο το φάσμα των ανθρωπίνων πράξεων. Οι νόμοι αφορούν την εν όλω δικαιοσύνη, ο πυρήνας όμως είναι η εν μέρει δικαιοσύνη καθ' ω μέτρω σχετίζεται με το α' επίπεδο της ζωής, την αυξητική – θεραπευτική ζωή, δηλαδή την ενέργεια του ζην.

δ) Σχετικά με τη **Φιλία** ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι το δίκαιο είναι ένα κομμάτι της φιλίας. Το δίκαιο δημιουργεί ενότητα, ενώ η φιλία ακόμη περισσότερο.

Ειδικότερα, προκειμένου να υπάρχουν φίλοι πρέπει να γνωρίζουν ό ένας τον άλλο. Αν πρόκειται όμως για πολυπληθείς ομάδες τις σχέσεις των οποίων καλείται να ρυθμίσει ο νόμος, πρέπει να τεθούν κανόνες συμπεριφοράς δικαίου για να ρυθμιστούν οι ανταλλακτικές σχέσεις προκειμένου να ευοδωθεί η καλή συνύπαρξη. Προς τούτο κάνει την εμφάνισή του το δίκαιο.

Στο δίκαιο υπάρχουν αξιακές κρίσεις προκειμένου να τηρούνται τα αγαθά της νομιμότητας και της ισότητας, που χαρακτηρίζουν και δίνουν το περιεχόμενο στο δίκαιο. Αντίθετα στη φιλία, δε γίνεται λόγος για αξιακές κρίσεις, δεν υπάρχουν ανταλλακτικές σχέσεις, δεν υπάρχει ανάγκη του νομίσματος.

Στη φιλία, και εδώ αναφερόμαστε στην κατ' αρετή φιλία, πρωταρχικό ρόλο παίζει η ανάγκη του φίλου. Η αυστηρά νοούμενη, στα πλαίσια του δικαίου, ισότητα δεν τηρείται στη φιλία και αυτό γίνεται γιατί δεν είναι από πριν καθορισμένο ποιος από τους δύο φίλους πρέπει να προστατευθεί περισσότερο ή έχει περισσότερη ανάγκη. Τα όρια στη φιλία είναι πιο ρευστά, αφού οι φίλοι γνωρίζονται μεταξύ τους, ενώ στα πλαίσια της κοινωνίας η αρμονία που στη φιλία προκύπτει ανάμεσα στους φίλους, προκύπτει μεταξύ αγνώστων πολιτών εξ ου και η χρεία του δικαίου.

Σύμφωνα με τα παραπάνω, καθίστανται φανερά η ισχύς και το περιεχόμενο της φράσης «όπου υπάρχει φιλία, δε χρειάζεται το δίκαιο» .

4. ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ

ΑΡΧΕΣ Για να φτάσουμε στα υψηλά επίπεδα της Αριστοτέλειας σκέψης χρειάστηκε να διέλθει η Δικαιοσύνη από τα στενά όρια ελέγχου των ανώτερων κοινωνικών τάξεων και να διοχετευθεί στην πλατιά μάζα των Πολιτών μέσω της διαδικασίας εκδημοκρατισμού της κοινωνίας.

Η Σπάρτη υπήρξε η γενέθλια Γη, μέσω της νομοθεσίας του Λυκούργου, της Δημοκρατίας και η λαϊκή κυριαρχία είναι η μεγάλη δωρεά της στον νομικό πολιτισμό της ανθρωπότητας.

Στην Αθήνα, όπως προαναφέρθηκε, όμως, ανήκει η τιμή της καθιέρωσης, της οργάνωσης και της ανάπτυξης της δημοκρατίας (και άρα και της δικαιοσύνης) σε ύψος, στο οποίο, ως προς ορισμένα τουλάχιστον σημεία της, καμία άλλη δημοκρατική πολιτεία δεν κατόρθωσε να φτάσει. Αναλυτικά παρατίθενται οι βασικές αρχές του οικοδομήματος.

1. Ισηγορία και παρρησία του λόγου

Η Αθήνα έχει την τιμή της καθιέρωσης του θεσμού της ισηγορίας, δηλ της κατοχύρωσης σε κάθε πολίτη να εκφέρει τη γνώμη του για τα κοινά της πόλης και μάλιστα ελεύθερα και χωρίς οποιαδήποτε διακινδύνευση Το δικαίωμα αυτό καλούνταν «η επί του βήματος παρρησία», δηλ η πλήρης ελευθερία λόγου από το βήμα της Εκκλησίας του δήμου, του ανώτατου δηλ πολιτειακού της οργάνου.

Παρρησία (παν+ρησία) είναι η κορυφαία εξέλιξη της ανταγορίας, η απόλυτη ελευθερία στην έκφραση γνώμης από το βήμα της Βουλής και της Εκκλησίας του δήμου. Οι Αθηναίοι δογματικά πίστευαν ότι η παρρησία προέρχεται μόνο από ελεύθερο φρόνημα διότι οι δειλοί και οι ιδοελείς, δούλοι το φρόνημα όντες, στερούνται αυτή τη γενναιότητα. Οι Αθηναίοι θεωρούσαν ως το πιο μεγάλο ατύχημα και ως την πιο οδυνηρή ποινή για έναν ελεύθερο, έναν πολίτη, «το στερέσθαι της παρρησίας» (Δημοσθ. αποσπ. 35).

2 Η δημοκρατική αρχή

Η δημοκρατική αρχή, δηλ το τεκμήριο της νομιμότητας, που συνίσταται στο ποιος νομιμοποιείται να νομοθετεί, να δικάζει και να κυβερνά.¹³

3. Η αρχή της ελευθερίας

Η αρχή της ελευθερίας, που εκφράζεται εν προκειμένω με το δικαίωμα της ανταγορίας καθώς και με το δικαίωμα της ονομαστικής ψηφοφορίας πράγμα που σημαίνει αυτοκαθορισμό του κάθε πολίτη, την αναγνώριση των δικαιώματος της έκφρασης της προσωπικής γνώμης του, που μπορεί με την ελεύθερη και υπεύθυνη συμβολή του να καθορίσει τη βούληση του συνόλου, στο οποίο μετέχει.

4. Η αρχή της ισότητας της ψήφου

Με τη συμμετοχή των πολιτών - άνω των 30 ετών στη Σπάρτη και άνω των 21 στην Αθήνα - στη διαμόρφωση της πολιτικής βούλησης της πολιτείας πραγματώνεται η έννοια και η λειτουργία της λαϊκής κυριαρχίας, με την αναγνώριση της ισότητας της ψήφου που σημαίνει ότι η πράξη συμμετοχής κάθε πολίτη στη διαμόρφωση της πολιτικής απόφασης του λαού έχει την ίδια ακριβώς βαρύτητα και το ίδιο αποτέλεσμα.

5. Η αρχή της πλειοψηφίας

Οι αποφάσεις λαμβάνονται κατά πλειοψηφία. Η πολιτική ηρεμία λόγω της αδιαφορίας, αποχής ή μη ενεργού συμμετοχής του λαού στα κοινά θεωρείτο και θεωρείται ως ένδειξη μη ορθής λειτουργίας της πολιτείας.

6. Η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας

Στο δήμο, στο λαό αναγνωρίζεται ότι έχει το «κράτος» την εξουσία είναι το ανώτατο πολιτειακό όργανο.

Στην Αθήνα, ο δήμος, ενώ στην αρχή είχε μόνο το δικαίωμα του «συνεκκλησιάζειν και δικάζειν» αν με αυτή τη συμμετοχή του κυρίαρχος ήταν, αφού «κύριος ων της ψήφου κύριος της πολιτείας γίγνεται» με την πάροδο του χρόνου κατέστη απόλυτος κύριος, όπως διαπιστώνει και πάλι ο Αριστοτέλης, κατακτώντας και το δικαίωμα του άρχειν.

7. Το Πολυμελές των Οργάνων της Πολιτείας

Η άμυνα της Αθηναϊκής Πολιτείας -κατά του κινδύνου τον δεκασμού, της διαφθοράς ή της ιδιοτελούς και προνομιακής αντιμετώπισης πολιτών ή κοινωνικών ομάδων τόσο από τη νομοθετική όσο και από τη δικαστική και εκτελεστική εξουσία βρήκε ως μέσα οργάνωσης της τους ακόλουθους θεσμούς:

α) Την ενιαύσια θητεία στα περισσότερα αξιώματα των αρχόντων.

β) Την ανάδειξη τους σ' αυτά και με εκλογή αλλά και με κλήρο.

γ) Την υποχρέωσή τους πριν αναλάβουν τα αξιώματά τους, να λογοδοτούν για όλο το βίο τους και για το πώς χειρίστηκαν τις προσωπικές τους υποθέσεις.

δ) Τη δήλωση της κινητής και ακίνητης περιουσίας τους καθώς και το «πόθεν έσχον». Επίσης την υποθήκευση της περιουσίας τους μέχρι πέρατος της λογοδοσίας τους.

ε) Την «επιχειροτονία», δηλ τον κατά μήνα σχεδόν έλεγχο της διαχείρισης τους.

στ) Τας «ευθύνας», δηλ. την υποχρέωση τους να λογοδοτούν συνολικά μετά το πέρας της θητείας τους.

ζ) Το δικαίωμα και την υποχρέωση κάθε πολίτη να εγείρει αγωγή κατά υπόπτων κακής διαχείρισης δια της «εφέσεως εις το δικαστήριον» και να τους οδηγήσει ενώπιον του Ηλιαστικού δικαστηρίου.

η) Τέλος, με την πολυμελή σύνθεση τόσο των εκλεκτορικών όσο και των ελεγκτικών και δικαστικών οργάνων.

8. Η αρχή της ισονομίας

Η θεμελιώδης για το δημοκρατικό πολίτευμα αυτή αρχή θεωρήθηκε ότι υπήρξε αποκλειστικά κατάκτηση των νεότερων χρόνων και δη από την επίδραση του ΤζονΛοκ στη θεωρία περί φυσικού δικαίου. Η αλήθεια, όμως, είναι ότι και αυτή υπήρξε γέννημα και αξίωμα της ελληνικής φιλοσοφικής και πολιτικής σκέψεως, βάση του πρωταρχικού γνωρίσματος του Πολιτεύματος της Ισονομίας, δηλ της δημοκρατίας. Απαντάται ως θετική διάταξη, με αυξημένη τυπική ισχύ, συνταγματική, στο Αττικό Δίκαιο, «τοις πολίταις τα ίσα είναι» και «πάσι τα ίσα είναι», δηλ όλοι οι πολίτες είναι ίσοι ενώπιον του νόμου αλλά και ο νόμος είναι, πρέπει να είναι ίσος και όμοιος απέναντι σε όλους τους πολίτες.

9. Η αρχή της ισοπολιτείας — Το αιρείσθαι πάντας εκ πάντων

Η Αθηναϊκή δημοκρατία εδραιωνόταν επί της συμμετοχής πάντων (πλην των εχόντων κώλυμα εκλογιμότητας, των άτιμων κλπ.) στις διαδικασίες του εκλέγεσθαι και στα πλέον υψηλά αξιώματα ¹⁴

Η Αθηναϊκή δημοκρατία ακόμη με πάγιες συνταγματικές διατάξεις περί ενιαυσίας θητείας για τα περισσότερα αξιώματα, την απαγόρευση επανεκλογής σε άλλα καθώς και με την επίσης απαγόρευση καταλήψεως και ασκήσεως δύο αξιωμάτων κατά την ίδια χρονική περίοδο απέτρεπε αφ' ενός την άσκηση εξουσίας από τα ίδια πρόσωπα και αφ' ετέρου έδινε τη δυνατότητα και σε άλλα να δοκιμασθούν σ' αυτή και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους.

14. Claude Mosse «Πολιτική και κοινωνία στην Αρχαία Ελλάδα» σελ. 82 επ.

10 Η Αρχή της διακρίσεως των εξουσιών

Η αρχή της διάκρισης των εξουσιών που κατά τους τελευταίους δύο αιώνες 'κακώς επικράτησε να αποδίδεται στον Μοντεσκιέ υπήρξε ένα από τα θεμελιώδη γνωρίσματα της Αθηναϊκής Πολιτείας. Αυτή συνίσταται στη διάκριση και διάχυση της κρατικής εξουσίας σε τρεις ανεξάρτητες, αλληλοσυμπληρούμενες αλλά και αλληλοελεγχόμενες λειτουργίες της πολιτείας, δηλ τη νομοθετική, την εκτελεστική και τη δικαστική ή όπως τα διατύπωσε ο Αριστοτέλης σε

«Πρώτον το βουλευόμενον, δεύτερον το περί τας αρχάς και τρίτον το δικάζον»

Και το σημαντικότερο είναι ότι και οι τρεις αυτές λειτουργίες ασκούνται άμεσα από το λαό και όχι δι' αντιπροσώπων ή εντολέων του — και μάλιστα με ανέκκλητη εξουσιοδότηση τετραετούς συνήθως διάρκειας και μη δυναμένης να ανακληθεί κατά τη διάρκεια της, έστω και αν λίγοι ή πολλοί απ' αυτούς αποδειχθούν ανεπαρκείς ή διαστρεβλωτές της εντολής του, όπως συμβαίνει στο καθεστώς της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.

B. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1. ΤΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η διαδικασία εκδημοκρατισμού ήταν μακρόχρονη και απαιτήθηκαν κοινωνικές διεργασίες και ανακατατάξεις με την εμφάνιση νέων μορφών εργασίας και δραστηριοτήτων που οδήγησαν στη δημιουργία νέων ανερχόμενων κοινωνικών ομάδων –τάξεων.

Όσο καιρό η γεωργία είναι η κύρια πηγή πλούτου η αριστοκρατία παραμένει ακλόνητη στην εξουσία. Όμως στην λεπτόγεω αττική, όπου οι κάτοικοι της γίνονται τεχνίτες και βιοτέχνες -και αυτό με τη σειρά του οδηγεί σε ναυτιλία και εμπόριο για να διακινούνται τα προϊόντα- εμφανίζεται μια νέα μορφή πλούτου: η κινητή περιουσία. Πλούσιοι αλλά χωρίς γη ζητούν μερίδιο στην εξουσία και αρχίζει μια κοινωνική κρίση για την αποτροπή της οποίας στρατεύτηκαν ο Δράκων και έπειτα ο Σόλων. Παρά τους αυστηρούς νόμους του Δράκοντα, το οικονομικό σύστημα δεν τροποποιήθηκε. Ο Σόλων όμως έθεσε τα θεμέλια για τη διαμόρφωση του οικονομικού, κοινωνικού και δικαστικού συστήματος της κλασσικής Αθήνας: θεσπίζει τη «Σεισάχθεια», τροποποιεί τις ποινές και θεσμοθετεί την είσοδο των ανθρώπων του λαού στο δικαστήριο των Ηλιαστών και την εκκλησία του Δήμου. Η τάξη των μικροαστών είναι αυτή που θα δώσει την αίγλη στην Αθήνα, επιφέροντας -εντέλει με τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη- ένα επαναστατικό πολίτευμα: **τη δημοκρατία.**

α. Η οργάνωση των εξουσιών

Η εξουσία την κλασική περίοδο πηγάζει από το σύνολο των ελεύθερων πολιτών¹⁵, οι οποίοι συμμετέχουν άμεσα στα συλλογικά όργανα άσκησης της εξουσίας, ενώ κάθε αιρετός πολιτικός ευθύνεται απέναντι στο λαό για τη δράση του. Με τη συνέλευση του λαού ο πολίτης μετέχει ουσιαστικά ψηφίζοντας τον νόμο.

15. Στέφανος Στεφανόπουλος «Ελλήνων Θέσμιμα» σελ.613 επ.

(1) Η εκκλησία του Δήμου (Συνέλευση του λαού). Στην εκκλησία του δήμου συμμετέχουν όλοι οι πολίτες που έχουν συμπληρώσει τα 20 έτη, με Αθηναίους γονείς, που δεν έχουν χάσει τα πολιτικά τους δικαιώματα. Η συμμετοχή δεν είναι υποχρεωτική και στην πράξη παρατηρείται μεγάλη αποχή από τους 40.000 περίπου που την αποτελούσαν¹⁶.

Η συνέλευση ασκεί όλες τις εξουσίες: εκτελεστική, νομοθετική και δικαστική. Συγκεκριμένα, ασκεί άμεσα την εκτελεστική εξουσία αφού αποφασίζει για ειρήνη και για πόλεμο, για να δεχτεί ή να ορίσει πρεσβευτές, να συνάψει συμμαχίες, να διατάξει μερικές ή ολικές επιστρατεύσεις. Ασκεί και έμμεσα την εκτελεστική εξουσία καθώς εκλέγει τους άρχοντες, τους επιβλέπει, τους ελέγχει και έχει το δικαίωμα να τους ανακαλέσει. Μόνη της ασκεί την νομοθετική εξουσία: αυτή ψηφίζει τους νόμους και έτσι θεμελιώνει την ισότητα σε αυτούς. Τέλος, δικάζει ορισμένες παραβάσεις το νόμου, ιδιαίτερα σοβαρές, που αφορούν το σύνολο του λαού.

Η συνέλευση δεν συνεδριάζει τακτικά αλλά μόνο σε έκτακτες περιστάσεις. Το θέμα της συνεδρίασης αναρτάται τέσσερις μέρες πριν, αφού περάσει τον έλεγχο της Βουλής (αναρτάται ακόμα και αν η άποψη της Βουλής είναι δυσμενής). Κάθε πολίτης μπορεί να πάρει το λόγο, για να εκθέσει την άποψη του ή ακόμα και να προτείνει και ένα εντελώς αντίθετο σχέδιο. Έχει όμως στη διάθεση του περιορισμένο χρόνο ομιλίας, ενώ συνήθως η ψηφοφορία γίνεται με ανάταση χεριών.

16. Σοφία Αδάμ- Μαγνήσαλη « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα»σελ.39 επ.

(2) Η Βουλή. Στη Βουλή συμμετείχαν πεντακόσιοι πολίτες (πενήντα από κάθε φυλή), οι οποίοι κληρώνονταν κάθε χρόνο. Προετοιμάζει τα νομοσχέδια που υποβάλλονται στη συνέλευση, εξασφαλίζει την εκτέλεση των νόμων με τη βοήθεια των αρχόντων και ελέγχει τους άρχοντες. Πρόκειται για ένα όργανο κατάλοιπο της αριστοκρατίας που ο ρόλος του την κλασική περίοδο έχει περιοριστεί στο ελάχιστο.

(3) Οι Άρχοντες ¹⁷. Άρχοντες ήταν κυρίως οι εννέα που ασχολούνταν με διάφορα δηκονομικά θέματα και με τα δημόσια οικονομικά και οι δέκα στρατηγοί οι οποίοι ψηφίζονταν ή κληρώνονταν κάθε χρόνο ένας από κάθε φυλή.

Οι πιο σημαντικοί από τους εννέα άρχοντες ήταν ο **επώνυμος** άρχων που έδινε το όνομα του στο έτος, ο **άρχοντας -βασιλέας** με αποκλειστικά θρησκευτικά καθήκοντα και ο **πολέμαρχος**, αρχηγός του στρατού. Οι υπόλοιποι είναι οι **έξι θεσμοθέτες**. Όσον αφορά τους δέκα στρατηγούς σταδιακά κατόρθωσαν να ασχολούνται με όλους τους κλάδους της δημόσιας ζωής. Καθώς ιστορικά παρατηρείται ότι κάποιος από αυτούς είχε ηγετικό ρόλο (ο «Δέκατος») και μπορούμε να παρομοιάσουμε τη λειτουργία τους με αυτή ενός συμβουλίου υπουργών.

Οι άρχοντες, όπως και οι Βουλευτές, υποβάλλονταν στη δοκιμασία με την οποία κρίνονταν από την Πόλη και ερευνάτο αν το νέο μέλος έχει εκπληρώσει με σωστό τρόπο τα καθήκοντα του ως γιος, ως πολίτης, ως φορολογούμενος ενώ βρισκόταν ανάξιος τότε όφειλε να εγκαταλείψει το αξίωμα του. Πρόκειται για την κρίση του πολίτη από την πόλη.

β. Τα Δικαστήρια

(1) Ο Άρειος Πάγος και το δικαστήριο των Ηλιαστών. Πρόκειται για τα δύοσημαντικότερα δικαστήρια.

- *Ο Άρειος Πάγος¹⁸ έχει την αρμοδιότητα να δικάζει υποθέσεις εκ προμελέτης φόνου και τραυματισμού, εμπρησμού και προκλήσεως θανάτου με δηλητηρίαση.*

Στην Ανω Βουλή, όπως αλλιώς λεγόταν, κατατάσσονταν αυτοδικαίως οι κατ' έτος διατελέσαντες ως εννέα άρχοντες, εφόσον βεβαίως ήθελαν να κριθούν για την άψογη και ορθή εκτέλεση των καθηκόντων τους, και όσοι διακρίνονταν για την ηθική ακεραιότητά τους και την αυστηρότητα του βίου τους, συνήθως δε είχαν αυστηρό ύφος, γι αυτό και τους αποκαλούσαν «σκυθρωπούς».

Η Πολιτεία λόγω του ότι οι δικαζόμενοι απειλούνταν με την εσχάτη των ποινών, είχε συστήσει σώμα εκ Δέκα Συνηγόρων, που εκλέγονταν από το λαό, αμείβονταν από το δημόσιο ταμείο, υπηρετούσαν μόνο στον Άρειο Πάγο και έργο τους ήταν να υπερασπίζονται, άνευ αμοιβής, τους δικαζομένους.

*Αυστηρές συστάσεις γίνονταν προς αυτούς εκ μέρους των αρεοπαγιτών δικαστών, να μη χρησιμοποιούν στις αγορεύσεις τους μακρά προοίμια, περίτεχνο ή πομπώδες ύφος, αλλά να περιορίζονται αυστηρώς στο φωτισμό των υποθέσεων ακριβολογώντας και αρκούμενοι στους νομικούς ισχυρισμούς τους, ώστε οι δικαστές να διαμορφώνουν την **ορθότερη**, κατά το δυνατόν, δικανική πεποίθηση.*

Ο Άρειος Πάγος είναι το μόνο δικαστήριο, στο οποίο οι θεοί καταδέχτηκαν να παρουσιαστούν σε μια δίκη φόνου και το μόνο στο οποίο παρέστησαν ως

18. Σοφία Αδάμ- Μαγνήσαλη « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.80 επ.

δικαστές για να λύσουν τις διαφορές που υπήρχαν. Όπως λέγεται ο Ποσειδώνας κατηγορήσε τον Άρη για το φόνο του γιου του Αλιρρόθιου και οι δώδεκα θεοί έβγαλαν την απόφαση τους για τις Ευμενίδες και τον Ορέστη. Αυτά βέβαια κατά το απώτερο παρελθόν λειτουργίας του Δικαστηρίου, αφού κατά τα μεταγενέστερα χρόνια, αυτό είναι το μόνο δικαστήριο από το οποίο, ούτε η τυραννία, ούτε η ολιγαρχία, ούτε η δημοκρατία τόλμησαν να αφαιρέσουν την αρμοδιότητα στις δίκες για φόνο. Επιπλέον είναι το μόνο δικαστήριο, το οποίο κανείς, ούτε κατηγορούμενος που καταδικάστηκε, ούτε κατηγορος που ηττήθηκε, δεν το κατηγορήσε ότι έβγαλε άδικη απόφαση.

Ο Άρειος Πάγος σταδιακά περιορίζει τις εξουσίες του και καταλήγει στην εκδίκαση θρησκευτικών υποθέσεων διατηρώντας μεγάλο ηθικό κύρος.

- Το Δικαστήριο της Ηλιαίας¹⁹

Οι Ηλιαστές²⁰, οι Δικαστές που απαρτίζουν το Δικαστήριο της Ηλιαίας αρχικά σχηματίζουν ένα εφετείο για να αναθεωρεί τις απόψεις των αρχόντων. Με την ανάπτυξη όμως της δημοκρατίας ασκεί το σύνολο της αστικής και της ποινικής δικαιοσύνης.

Ο άρχοντας διατηρεί μόνο την εισαγωγή της δίκης στο ακροατήριο και την παραπομπή της σε διαιτητή (διαλλάκτης) είτε είναι ιδιώτης είτε δημόσιο όργανο, ή στη συνέλευση των Ηλιαστών (η οποία μπορεί να αποφασίσει σε έφεση που ασκεί ο διαιτητής). Έργο των Ηλιαστών είναι επίσης ο έλεγχος κάθε τέλος του έτους των δέκα στρατηγών.

Οι αποφάσεις της Ηλιαίας δεν υπόκεινται σε έφεση ή αναίρεση. Ενίοτε οι δικαστές της Ηλιαίας δε συμμορφώνονται με τον νόμο, αφού αντιπροσωπεύουν το λαό (κληρώνονται δέκα χιλιάδες μέλη, κατανεμημένα σε δέκα σειρές από πεντακόσια μέλη, με χίλιους αναπληρωτές).

19. BONNER.....σελ. 154,157 κ.ε.

20. Σοφία Αδάμ- Μαγνήσαλη « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.91 επ

(2) Άλλα δικαστήρια

Πέρα από τον Άρειο Πάγο, δικαστήριο προορισμένο να δικάζει τις ανθρωποκτονίες (για λόγους μυθολογικούς καθώς και επειδή ήταν ανοιχτό και έτσι δε βρίσκονταν άλλοι άνθρωποι μαζί με το φονιά κάτω από την ίδια στέγη και το, σε ρόλο ανώτατου εφετείου, δικαστήριο της Ηλιαίας, υπήρχε **το Δελφίνιο**, δικαστήριο αφιερωμένο στον Απόλλωνα και **το Παλλάδιο**, δικαστήριο αφιερωμένο στην Αθηνά, που δικάζαν και αυτά ανθρωποκτονίες ²¹, επίσης **το Δικαστήριο στο Πρυτανείο** και **το Δικαστήριο της Φρεαττύδας**.

Άλλα λαϊκά δικαστήρια ήταν **το Τρίγωνο** και **το Μείζων** που προφανώς πήραν το όνομα τους από το μέγεθος και το σχήμα τους. **Το Μέσον** βρισκόταν στο κέντρο της πόλης, ενώ το Παράβυστο μακριά από το κέντρο, πιθανότατα κοντά στα τείχη. Υπάρχει επίσης μια αναφορά για το «**Καινό δικαστήριο**». Όπως επίσης και για το «**Βατράχειον**» και το «**Φοινίκειον**», ένα πράσινο και ένα κόκκινο δικαστήριο (από τη λίστα του Πausανία). Στα χρόνια του Περικλή κατασκευάστηκαν **το Ωδείο**, όπου ο άρχοντας άκουγε υποθέσεις σχετικά με την παραγωγή προϊόντων και τη φύλαξη της πόλης, **το Μετιόχειο** και **το Καλλίον** που πήραν τα ονόματα τους από τον Μετιόχο και τον Καλλία, φίλους του Περικλή.²²

21. Σοφία Αδάμ « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.82 επ.

22. Στέφανος Στεφανόπουλος «Ελλήνων Θέσμις»

σελ.674 επ.

(3) Τα Πανελλήνια δικαιοδοτικά όργανα

Κοινοί κανόνες δικαίου κυριολεκτικώς, δεν υπήρξαν υπό την έννοια του νόμου, αλλά υφίσταντο θεσμοί πανάρχαιοι, άγραφοι και πατροπαράδοτοι, ο «Ιερός Νόμος», θα λέγαμε ένας ηθικός κώδικας ή νομοκάνων με πανελλήνια ισχύ, η Παράβαση του οποίου ως κύρωση είχε βασικώς την κοινή ηθική καταδίκη του δράστη «αισχύνην ομολογουμένην έφερε» (Θουκ. Β, 37) σ' αυτόν και τους οικείους του και σε ορισμένες περιπτώσεις, προκαλούσε την επιβολή ποινών από πανελλήνια δικαιοδοτικά όργανα.

Τέτοια «υπερκρατικά» ή διεθνή όπως θα τα αποκαλούσαμε σήμερα, δικαιοδοτικά όργανα ήταν οι αμφικτιονίες και το σώμα των ελλανοδικών της Ολυμπίας.

i. Αμφικτιονίες

Οι αμφικτιονίες ήταν θρησκευτικοί και πολιτικοί θεσμοί των γειτονικών προς κάποιο πανελλήνιο ιερό φυλών (εκ του «αμφικτίζεσθαι» που σημαίνει το συνέρχεσθαι σε συνέλευση των περιοίκων), που δημιουργήθηκαν τόσο για την καλύτερη εξυπηρέτηση των ιερών, όσο και για την επίλυση, των αναφερόμενων διαφορών είτε μεταξύ τους είτε μεταξύ του ιερού και τρίτων, είτε φυσικών προσώπων είτε πόλεων. Έργο τους επίσης ήταν ο καθορισμός κανόνων του δικαίου του πολέμου, η έκδοση κοινού νομίσματος κ.ά

ii Ελλανοδίκες

Οι Ελλανοδίκες είχαν ειδική καθ' ύλην αρμοδιότητα, αναγνωριζόμενη απ' όλο τον ελληνικό κόσμο, ελλαδικό και των αποικιών. Μεταξύ των αρμοδιοτήτων τους ήταν να αποφαινόνται αμετακλήτως περί αποκλεισμού των αθλητών αλλά και ως θεωρών των εναγών δηλ των βαρυνομένων με φόνο, των στερημένων τα πολιτικά δικαιώματα για ποινική καταδίκη τους ή για παραβάσεις της αθλητικής «νομοθεσίας» και του «ευ αγωνίζεσθαι».

γ. Η δικαστική συμπεριφορά των Αθηναίων- αποζημιώσεις

Οι αναφορές σε κάθε είδους αγώνα, από την αποστήθιση των ομηρικών επών, τη γνώση ποιημάτων που εξαιρούσαν τη δύναμη (όπως του Πausανία) ως τη φιλοσοφία του δημοφιλούς παγκρατίου, δημιουργούν ένα κλίμα άμιλλας και φιλοδοξίας. Η αντίληψη πως είναι προτιμότερο να είναι κανείς ο χειρότερος δούλος στη γη παρά ο άρχοντας τον Άδη (Αχιλλέας) οδηγεί στη δίψα για υστεροφημία, σε μια γενικότερη μελαγχολία στην ελληνική σκέψη και στην επιθυμία για άμεση υλική επιτυχία. Ακόμη, οι νομικές σχέσεις μεταξύ των πολιτών θεωρούνται πως έχουν αντίκτυπο στη σχέση της πόλης με τους θεούς. Έτσι, οι Αθηναίοι γίνονται φιλόδικοι.

Αν σε αυτό το γεγονός προσθέσουμε ότι πολλοί Έλληνες, κυρίως μέλη της Αθηναϊκής Συμμαχίας και πολλοί έμποροι γενικά προτιμούσαν να δικάζουν τις υποθέσεις τους στην Αθήνα, γίνεται φανερό γιατί υπήρχαν πολλά δικαστήρια.

Πολύ σημαντικό στοιχείο για τη λειτουργία των δικαστηρίων ήταν η θεσμοθέτηση από τον Περικλή το 451 π.Χ. μισθού στους δικαστές (όπως και στους άρχοντες). Με αυτόν τον τρόπο εξασφάλιζε την αδέκαστο και αδωροδόκητο κρίση τους και τη δυνατότητα ανάληψης αξιωμάτων και από φτωχούς Αθηναίους. Πιθανότατα ο Κλέων να αύξησε αυτή την αμοιβή.

Με αυτόν τον τρόπο γινόταν προσπάθεια να εξασφαλισθεί η ισότητα απέναντι στους νόμους. Έτσι κι αλλιώς, όσον αφορά τη σχέση κάθε κοινωνικής τάξης με το δικαστήριο, ο Αθηναϊκός νόμος υπηρετούσε μια ομάδα τόσο προνομιούχα, που μοιραζόταν αυτή την κοινή περηφάνια, που ήταν δύσκολο το δικαστήριο να γίνει πεδίο ταξικής σύγκρουσης. Σαφώς ο πλούτος βοηθούσε στην πειστικότητα: περισσότεροι μάρτυρες, δωροδοκίες δικαστών. Όμως πρακτικά τέτοιες καταστάσεις δεν μπορούσαν να πάρουν αξιόλογη έκταση λόγω του αριθμού των δικαστών. Είναι απαραίτητο να σημειωθεί ότι η δικαστική αποζημίωση για τους Ηλιαστές ήταν τρεις οβολοί, ένα ασήμαντο ποσό που μόλις επαρκούσε για τη διατροφή του δικαστή.

Γι' αυτό άλλωστε οι αγρότες και οι ευκατάστατοι πολίτες δε συμμετείχαν στην κλήρωση που γινόταν κάθε πρωί για τον ορισμό των δικαστών, οπότε αντικαθιστώνταν από τους άπορους πολίτες, που συνωστίζονταν κάθε μέρα μπροστά στα δικαστήρια, στην προσπάθεια τους να εξασφαλίσουν το ανεκτίμητο για αυτούς «τριώβολον».

Αυτό που έχει δεχτεί τη μεγαλύτερη κριτική είναι το σύστημα επιλογής των δικαστών. Η κλήρωση χαρακτηρίζεται ως «υπερβολικά δημοκρατική διαδικασία» με αποτέλεσμα να έχουν αξιώματα όχι πάντα άντρες με παιδεία και ακεραιότητα. Η σύσταση των δικαστηρίων, βασισμένη στην τύχη, ευνοούσε τους δημοκόλακες καθώς και όσους ήξεραν να χειρίζονται την ψυχολογία του λαού. Πολλοί ρήτορες κατέφευγαν σε λαϊκιστικές τεχνικές.

δ. Διαδικασία εισαγωγής και συζήτησης των δικαστικών υποθέσεων

Οι μορφές των δικαστικών υποθέσεων ήταν τρεις ανάλογα με το περιεχόμενο τους: η **δίκη**, η **γραφή** και η **εισαγγελία**.

(1) Δίκη στην Αθήνα λεγόταν η ιδιωτική δίκη (αγών ίδιος). Δίκη μπορούσε να υποκινήσει μόνο άντρας, ελεύθερος, ενήλικας και επίτιμος (με πολιτικά δικαιώματα), εφόσον νομίζει ότι αδικείται.

(2) Γραφή είναι ο πιο συνηθισμένος τύπος δημόσιας δίκης. Ονομαζόταν γραφή γιατί ήταν ο μόνος τύπος καταγγελίας που έπρεπε να υποβληθεί εγγράφως.

Οι δημόσιες δίκες αφορούσαν αδικήματα που έθιγαν το σύνολο της κοινότητας, όπως π.χ. η προδοσία, η λιποταξία ή η κατάχρηση δημοσίου χρήματος.

(3) Τέλος, η Εισαγγελία ήταν δημόσια κατηγορία ή καταγγελία για σοβαρότατα αδικήματα που αφορούσαν την ασφάλεια του κράτους (προδοσία, συνομοσία κ. λπ.). εισαγόταν πρώτα στη Βουλή των πεντακοσίων η οποία επέβαλλε στον ένοχο πρόστιμο μέχρι 500 δρχ. για αυστηρότερη ποινή παραπέμπονταν στην Εκκλησία του Δήμου ή στην Ηλιαία. Η Εκκλησία έκρινε μόνο τις πολιτικές υποθέσεις. Τον 4ο αιώνα π.Χ. η χρήση της εισαγγελίας γενικεύθηκε και για χρήσεις ήσσονος σημασίας.²³

23. Σοφία Αδάμ- Μαγνήσαλη « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.42 επ.

- Αριθμός Δικαστών-δικαιούμενος χρόνος ομιλίας

Σχετικά με τον αριθμό των δικαστών, αυτός ποικίλλει ανάλογα με τη σημασία της δίκης: διακόσιοι για μικρές ιδιωτικές υποθέσεις και διπλάσιοι για όσες σχετίζονταν με διαφορές αξίας πάνω από 1000 δραχμές. Οι δημόσιες και σημαντικές υποθέσεις που παραπέμπονταν στα πιο μεγάλα δικαστήρια απαιτούσαν από πεντακόσιους έως και πέντε χιλιάδες δικαστές.

Όσον αφορά στο χρόνο που είχαν στη διάθεση τους οι διάδικοι για - ιδιωτικές-υποθέσεις που αφορούσαν πάνω από 5000 δραχμές η υδραυλική κλεψύδρα «έτρεχε» περίπου για σαράντα λεπτά για τον πρώτο λόγο και δώδεκα για το δεύτερο λόγο. Λιγότερο σημαντικές υποθέσεις με κατώτατο όριο τις 1000 δραχμές άξιζαν τριάντα και οχτώ λεπτά για τον πρώτο και το δεύτερο λόγο αντίστοιχα. Διαφωνίες για λιγότερο από 1000 δραχμές ήταν πιθανώς περιορισμένες σε είκοσι για τον πρώτο και οχτώ λεπτά για το δεύτερο λόγο. Σε κληρονομικές υποθέσεις οι ομιλητές μπορούσαν να έχουν σαράντα λεπτά για το λόγο και δέκα για την απάντηση.

Αν χρειαζόταν να προταθεί ποινή κάθε διάδικος είχε δύο με τρία λεπτά για να προτείνει. Επίσης, φαίνεται πως στο τέλος αφιερωνόταν χρόνος για να συμφωνηθεί το μερίδιο κάθε διάδικου από τις δραχμές που ίσως είχαν καταθέσει αρχικά στο δικαστήριο -χρόνος που ήταν το μισό από κάθε πρώτο λόγο.

Μόνο σε περιπτώσεις κακοποίησης γονέων, ορφανών και χήρων επιτρεπόταν εκτροπή από τον καθορισμένο χρόνο. Πρόκειται για ένα θέμα περισσότερο θρησκευτικού εθιμικού χαρακτήρα παρά νομοθεσίας.

Πολλοί όμως εκμεταλλεύονταν αυτούς τους περιορισμούς. Πλούσιοι έφερναν πολλούς μάρτυρες που πολλαπλασίαζαν το χρόνο ομιλίας σε σχέση με την πλευρά τους και, έτσι, η ποσοτική ισότητα που το υδραυλικό ρολόι υποτίθεται ότι παρείχε γινόταν εικονική. Επίσης έχει αμφισβητηθεί και η ορθότητα για την κρίση τόσο ανελαστικών ορίων που ίσως δεν επέτρεπαν πάντα την παρουσίαση όλων των στοιχείων.

Σε περίπτωση που έπειτα από τη δίκη διαπιστώνονταν ότι υπήρξαν παραπλανητικά στοιχεία ή αν, κατά τη διάρκεια της δίκης, τα μισά στοιχεία αποδεικνύονταν μη έγκυρα, η δίκη επαναλαμβανόταν από την αρχή.

- Σύστημα επιβολής ποινών

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το σύστημα επιβολής ποινών. Για την έκδοση των αποφάσεων των δικαστηρίων της Αθήνας και, ειδικότερα, των καταδικαστικών αποφάσεων απαιτούνταν δύο ψηφοφορίες. Με την πρώτη ψηφοφορία καθοριζόταν η ενοχή ή η μη ενοχή του κατηγορουμένου και με τη δεύτερη ψηφοφορία η ποινή που κρινόταν σκόπιμο να του επιβληθεί (για αντίστοιχη διαδικασία με τη σημερινή όπου ο Πρόεδρος του δικαστηρίου ρωτά χωριστά για την ενοχή και την ποινή.)²⁴

Αυτό συνέβαινε γιατί, σε αντίθεση με τη σημερινή κατάσταση όπου έχουν εκ των προτέρων οριστεί νομικά οι ποινές που αναλογούν σε κάθε αδίκημα, ο νομοθέτης των αρχαίων χρόνων έκρινε τις πράξεις που είναι αξιόποινες και πλην ελαχίστων εξαιρέσεων δεν προχωρούσε στον καθορισμό ειδικότερων ποινών με τη μορφή νόμου. Η επιβλητέα ποινή (τίμημα) προτείνεται από τον κατήγορο και τον κατηγορούμενο. Όπως είναι λογικό ο κατήγορος πρότεινε μια μεγάλη ποινή και ο κατηγορούμενος μια κάπως μικρότερη έτσι ώστε να προτιμήσουν τη δική του σε περίπτωση που ο κατήγορος ζητά υπερβολική ποινή. Οι κατήγοροι είχαν το δικαίωμα να μειώσουν την αρχικά προταθείσα ποινή.

Πιθανότατα η πιο κοινή μορφή τιμωρία στην κλασσική Αθήνα ήταν η ποινή του προστίμου. Πολλά πρόστιμα ήταν το αποτέλεσμα της μη εκπλήρωσης μιας υποχρέωσης (όπως το χτίσιμο ενός κτιρίου μέχρι κάποια ημερομηνία ή απλήρωτα χρέη). Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι τέτοιες υποθέσεις συνήθως λύνονταν εκτός δικαστηρίου, είτε με συμφωνία με τον πιστωτή, είτε με τη βοήθεια κατώτερων υπαλλήλων όπως οι αστυνόμοι, είτε με τη βοήθεια ενός από τους επίσημους ή ανεπίσημους διαιτητές. Η αλήθεια είναι πως η λειτουργία τους παραβλέπεται αν και πρέπει να ήταν ευρέως διαδεδομένη.

24.Π Δημάκης, «Πρόσωπα και θεσμοί της αρχαίας Ελλάδας», Αθήνα, 1994, σελ. 254 -257

Ένα δίκτυο από κανονισμένες ποινές προστάτευε τους Αθηναίους από το να είναι χωρίς λόγο επιβαρημένοι με ιδιωτικές οικονομικές συγκρούσεις: για παράδειγμα κάποιες υποθέσεις δικάζονταν αφού και οι δύο πλευρές πλήρωναν μια προκαταβολή ανάλογη με την αξία του πόσου που διαπραγματεύονταν. Αυτός που έχανε έπρεπε να πληρώσει την προκαταβολή και των δύο. Αυτό το ποσό εξισωνόταν με ένα πρόστιμο για την πρόθεση παραπλάνησης του δικαστηρίου.

Επίσης, ο κατηγορος προσδοκούσε σε ένα μέρος του προστίμου που επιβαλλόταν στον κατηγορούμενο αν εκείνος θεωρούνταν ένοχος, όμως διακινδύνευε ένα πρόστιμο 1000 δραχμές και την ποινή της ατιμίας αν έπειθε λιγότερο από το ένα πέμπτο των δικαστών ότι ο κατηγορούμενος είναι ένοχος. Ακόμα, συνήθως ο κατηγορος που είχε το ρόλο πληροφοριοδότη για αδίκημα κατά της πόλης λάβαινε συνήθως το μισό του προστίμου (πρβλ. συκοφαντία). Ο Δημοσθένης αναφέρει ότι υπήρχε ως αρχή η σοβαρότητα της ποινής να είναι ανάλογη με τις προθέσεις του πταιστή. Έτσι, χαρακτηριστικά αναφέρονται οι εξής περιπτώσεις: στη δίκη κακηγορίας (για προσβλητική γλώσσα) πρόστιμο μέχρι και 500 δραχμών, η χωρίς άδεια αφαίρεση ελαιοδένδρων από τα ιερά με πρόστιμο 200 δραχμών, η υλική ζημιά με το διπλάσιο της αξίας της.

Πρόστιμα επιβάλλονταν και σε όσους είχαν δημόσια αξιώματα αλλά δεν ήταν συνεπείς με τις υποχρεώσεις τους. Κάθε μέλος της βουλής που αποτυγχάνει να έχει το ακριβές ποσό για την ενοικίαση γης του ναού του Κόδρου, του Νειλέα ή του Βασιλείου είχε πρόστιμο 1000 δραχμές. Οι άρχοντες που δεν εκπλήρωναν τα καθήκοντα τους είχαν πρόστιμο 10.000 δραχμές (ποσό πολύ σεβαστό που μάλλον θέλει να υπογραμμίσει τη σοβαρότητα του αδικήματος.)

Η φυλάκιση δεν ήταν καθόλου κοινή ποινή για τους Αθηναίους. Εξάλλου θεωρούνταν πολύ ατιμωτική. Συνήθως η φυλάκιση εξαγοραζόταν με κάποιο αντίστοιχο πρόστιμο.

Όσον αφορά την ποινή του θανάτου, λίγα έχουν σωθεί. Η γνωστότερη καταδίκη είναι αυτή του Σωκράτη. Από αυτή έγινε ευρέως γνωστή η χρήση του κώνειου και η δυνατότητα που δινόταν σε κάποιον να αυτοκτονήσει. Άλλες μορφές επιβολής της ποινής του θανάτου ήταν ο αποτυμπανισμός (τα θύματα δένονταν γυμνά με αλυσίδες στο λαιμό, τους καρπούς και τους αστραγάλους και εκτίθονταν σε εξωτερικό χώρο για να πεθάνουν από τη δίψα και από την εξάντληση) και η ρίψη στο βάραθρο.

Παρά το πλήθος των περιπτώσεων (σοβαρά πολιτικά αδικήματα, αδικήματα κατά της πόλης ή κατά των θεών, σύλληψη επ' αυτοφώρω για δολοφονία ή μοιχεία) που επέφεραν αυτή την ποινή, σπάνια επιβαλλόταν για τον εξής λόγο: η πόλη επέτρεπε σε κάποιον να φύγει, έτσι όποιος στη διάρκεια μιας δίκης ανησυχούσε για την έκβαση της μπορούσε να διαλέξει την εξορία, πριν τη δευτερολογία του.

Εδώ χρειάζεται να γίνει λόγος για την αντίληψη των Αθηναίων σχετικά με τις ποινές. Αρχικά, η δυνατότητα της εκούσιας εξορίας ενίσχυσε την έννοια του κοινωνικού συμβολαίου. Ο πολίτης είναι δεμένος με την πόλη και πρέπει να την αποκηρύξει χάνοντας τα δικαιώματά του αν θέλει να αποφύγει τις υποχρεώσεις του. Ο Σωκράτης επιλέγει να παραμείνει στην πόλη του άρα και να τηρήσει το συμβόλαιο μαζί της.

Αξιολογικά, λοιπόν, με σειρά από τη θεωρούμενη ως λιγότερο σημαντική ως την πιο σημαντική ποινή, η αντίληψη του Αθηναίου για τις ποινές είναι η εξής: πρόστιμο, φυλάκιση, δήμευση περιουσίας, ατιμία, ατιμία όλου του γένους, θάνατος, εξορία.

2. ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΜΕ ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ.

-Η εξέλιξη των δικαστικών εξουσιών των αρχόντων²⁵

Οι άρχοντες στην Αθήνα κατά την προκλασική περίοδο, διαδέχτηκαν τους βασιλείς, στην απονομή της δικαιοσύνης και στη Βουλή του Αρείου Πάγου.

Η δικαστική εξουσία τους δε ήταν απόλυτη μέχρι το τέλος του 7ου π.Χ. αιώνα, ενώ το 600 π.Χ. περίπου έλαβε χώρα η εισαγωγή του σώματος των Εννέα Αρχόντων.

Σταδιακά όμως η θητεία όλων των αρχόντων από ισόβια μετατράπηκε σε ετήσια, χωρίς δυνατότητα επανεκλογής στο ίδιο αξίωμα λόγω μιας τάσης εκδημοκρατισμού που άρχισε να επικρατεί σε όλους γενικότερα τους τομείς και οι προϋποθέσεις εκλογιμότητάς τους σταδιακά διαφοροποιήθηκαν, καθότι από την ανώτατη τιμοκρατικά τάξη των «πεντακοσιομεδίμων», η δυνατότητα εκλογιμότητας, επεκτάθηκε στην επόμενη τάξη, αυτή των «τριακοσιομεδίμων» ή «ιππέων», ενώ από το 457/6 π.Χ. συμπεριελήφθη και η τάξη των «διακοσιομεδίμων» ή «ζευγιτών». Η τάξη των «θητών» εξακολούθησε να εξαιρείται από τη διαδικασία εκλογής.

Παράλληλα όπως προαναφέρθηκε δημιουργήθηκαν και άλλα δικαστικά όργανα, όπως το δικαστήριο της Ηλιαίας, που αποδυνάμωσαν σημαντικά την εξουσία των αρχόντων. Ένα σημαντικό μέρος της δικαστικής εξουσίας των αρχόντων παραχωρήθηκε στην Ηλιαία και οι άρχοντες έπαψαν οριστικά να είναι οι «κύριοι της δικαιοσύνης». Το ρόλο αυτόν ανέλαβε ουσιαστικά ολόκληρος ο δήμος της Αθήνας, διότι η μεταβίβαση της δικαστικής εξουσίας στην Ηλιαία σήμαινε τη μεταβίβαση της δικαστικής εξουσίας στους ίδιους τους πολίτες, οι οποίοι δεν συγκροτούσαν μόνο την Εκκλησία του Δήμου αλλά και τα δικαστήρια.

25. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.15

Η απονομή της δικαιοσύνης από του πολίτες επέφερε ουσιαστικά και την εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος στην πόλη της Αθήνας.

Οι δικαιοδοτικές αρμοδιότητες των αρχόντων περιορίστηκαν σε καθήκοντα ανακριτικά (ανακρίναι), σε καθήκοντα εισαγωγής της επίδικης διαφοράς στο αρμόδιο δικαστήριο (εισάγειν) και σε καθήκοντα προεδρίας στο ίδιο δικαστήριο (ηγεμονία δικαστηρίου).

Οι αξιωματούχοι μέχρι τα τέλη του 5^{ου} αιώνα είχαν το δικαίωμα να μην εισάγουν στο δικαστήριο μια αγωγή που θεωρούσαν και χαρακτήριζαν μη αποδεκτή (ουκ εισαγώγιμον), όπως σήμερα μπορεί να τεθεί στο αρχείο μια υπόθεση, όταν συντρέχουν ορισμένες προϋποθέσεις. Με τις μεταρρυθμίσεις του άρχοντα Ευκλείδη το 403 π.Χ. τους αφαιρέθηκε η ιδιαίτερα σημαντική αυτή εξουσία²⁶.

Τελικά, οι αξιωματούχοι διατήρησαν μερικές μόνο από τις δικαιοδοτικές εξουσίες τους, όπως την επιβολή χρηματικών προστίμων, την απονομή χάριτος και την επιβολή κυρώσεων στους «ξένους» ή τους «ατίμους».

Ειδικότερα:

Οι «εννέα άρχοντες» μετά την ετήσια λήξη της θητείας τους εισέρχονταν στο σώμα των αρεοπαγιτών και, κατά συνέπεια, είχαν δικαιοδοσία να δικάζουν όσες υποθέσεις ανήκαν στην αποκλειστική αρμοδιότητα του Αρείου Πάγου. Επίσης είχαν καθήκον να παρακολουθούν αν κάποιοι πολίτες όφειλαν, στο δημόσιο, ώστε να προβαίνουν σε δήμευση των περιουσιών τους, καθώς και να απογράφουν όσα δημόσια κτήματα κατέχονταν παράνομα από ιδιώτες.²⁷

-Εξουσία να ασκούν ανακριτικά καθήκοντα είχε και μια έκτακτη επιτροπή αξιωματούχων, οι δέκα «ζητηταί», οι οποίοι καλούνταν για ορισμένα ειδικά εγκλήματα που έθεταν σε κίνδυνο την ασφάλεια της πόλης.

26. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.16

27. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.17

- Αξιωματούχοι με δικαστικές αρμοδιότητες κατά την κλασική εποχή

α. Οι Εννέα άρχοντες

Μια από τις σπουδαιότερες αρχές στην Αθήνα και η αρχαιότερη ήταν όπως προαναφέρθηκε αυτή των Εννέα αρχόντων. Η αρχή αυτή απαρτιζόταν αφενός μεν από τρεις άρχοντες με εντελώς διαφορετικές μεταξύ τους αρμοδιότητες (άρχων -ή επώνυμος άρχων-, βασιλεύς, πολέμαρχος) αφετέρου δε από τους έξι θεσμοθέτες. Σ' αυτούς προστέθηκε την εποχή του Κλεισθένη (508/7 π.Χ.) ένας γραμματέας, ώστε τα μέλη της αρχής να γίνουν δέκα για να συμμετέχουν εκπρόσωποι και από τις δέκα αθηναϊκές φυλές. Η ονομασία όμως «Εννέα άρχοντες» παρέμεινε για λόγους παράδοσης.

Πρώτος τη τάξει μεταξύ των εννέα αρχόντων ήταν ο Άρχων (επώνυμος) που έδινε και το όνομα του στο πολιτικό έτος. Ο αριθμός των δέκα μελών για το συλλογικό αυτό όργανο, θεωρήθηκε απαραίτητος όπως και για όλες τις πολυπρόσωπες αρχές ενώ, όπου υπήρχαν λιγότερα μέλη, οι Αθηναίοι εισήγαγαν ένα γραμματέα, ως ισότιμο μέλος με τους υπόλοιπους άρχοντες. Ο γραμματέας στην πορεία κρίθηκε απαραίτητος προκειμένου να διεκπεραιώνει και το γραμματιακό έργο των πολυπρόσωπων αυτών αρχών.

Η θητεία των εννέα αρχόντων ήταν ετήσια, όπως άλλωστε και των περισσότερων αξιωματούχων, ενώ για την ανάδειξη τους στο αξίωμα ίσχυε ένα σύστημα διπλής κλήρωσης. Γινόταν δηλαδή μία πρώτη κλήρωση, που πραγματοποιούσε κάθε φυλή για δέκα υποψηφίους, και στη συνέχεια μία δεύτερη κλήρωση μεταξύ όλων των υποψηφίων των φυλών, που πραγματοποιούσαν οι θεσμοθέτες στο θησείο.

Αρχικά, εκλόγιμοι στο αξίωμα αυτό ήταν μόνο όσοι ανήκαν στην τάξη των πεντακοσιομεδίωνων αλλά από το 487/6 π.Χ. δυνατότητα εκλογής δόθηκε και στους τριακοσιομέδιμους. Οι μεταρρυθμίσεις του Εφιάλτη το 462 π.Χ. δεν επέφεραν τροποποιήσεις στον τρόπο ανάδειξης των εννέα αρχόντων, όμως, έξι χρόνια μετά το θάνατο του Εφιάλτη οι Αθηναίοι αποφάσισαν να περιλάβουν στον κατάλογο των υποψηφίων και την τάξη των

ζευγυτών οι οποίοι μέχρι τότε καταλάμβαναν αξιώματα κατώτερα από αυτό των εννέα αρχόντων (τάς εγκυκλίους ήρχον). Όπως αναφέρει ο Αριστοτέλης, πρώτος Άρχων (επώνυμος) προερχόμενος από τους ζευγίτες υπήρξε ο Μνησιθείδης το 457/6 π.Χ.

Για τη συμμετοχή των θητών στην κλήρωση δεν υπάρχουν στοιχεία ότι ψηφίστηκε ποτέ ειδικός νόμος, αλλά ο σχετικός νόμος που απαγόρευε τη συμμετοχή τους ατόνησε με τον καιρό και έτσι άρχισαν να εκλέγονται στο αξίωμα αυτό και θήτες, που συμμετείχαν στην κλήρωση χωρίς να δηλώνουν την τάξη τους.»²⁸

Οι εννέα άρχοντες ενεργούσαν από κοινού, με την έννοια που δίνουμε σήμερα, ως συλλογικό όργανο, μόνο σε λίγες ειδικές περιπτώσεις, όπως ήταν οι εκλογές αξιωματούχων (αθλοθετών, στρατηγών, ταξιάρχων, ιππάρχων), καθώς και στους οστρακισμούς στους οποίους προΐσταντο ή στην επικύρωση από τους «δέκα πωλητάς» των πωλήσεων των δημευμένων περιουσιών των εξόριστων που επέστρεφαν στην Αττική και άλλων.

Στις δικαστικές αρμοδιότητες των εννέα αρχόντων περιλαμβανόταν το προανακριτικό έργο για τις διαφορές που υπάγονταν σε καθέναν από αυτούς, η εισαγωγή αυτών των διαφορών στο αρμόδιο δικαστήριο και η άσκηση των καθηκόντων του προέδρου του δικαστηρίου. Οι αρμοδιότητες καθενός από τους εννέα άρχοντες ήταν σαφώς διαχωρισμένες μεταξύ τους και αναλύονται ειδικότερα παρακάτω.

(1) Ο επώνυμος άρχων²⁹

Ο επώνυμος άρχων ο οποίος έδινε το όνομά του στο χρόνο της αρχοντίας του συνδεδεμένου με το πολιτικό ημερολόγιο¹⁸, είχε στην εποπτεία του τον οίκο και την οικογένεια και ως εκ τούτου είχε την φροντίδα και τον έλεγχο των ορφανών, των «επικλήρων» και των γυναικών σε χηρεία που εγκυμονούσαν.

Ήταν υπεύθυνος για την εκμίσθωση περιουσιακών στοιχείων των ανηλίκων ορφανών, όπως και των «επικλήρων» μέχρι την ηλικία των δεκατεσσάρων ετών. Στους παραβάτες που κρίνονταν ένοχοι επέβαλλε πρόστιμα ανάλογα της πράξης και της περιουσιακής του κατάστασης, στα όρια όμως της δικαιοδοσίας του. Για μεγαλύτερες τιμωρίες πρότεινε εγγράφως την ποινή και τον προσκαλούσε να παρουσιαστεί μέσα σε τρεις ημέρες στο Ηλιαστικό Δικαστήριο.

Από το καθήκον του για τη φροντίδα των οίκων και των οικογενειών απέρρευε και η δικαστική του αρμοδιότητα για τις οικογενειακές και κληρονομικές διαφορές μεταξύ των Αθηναίων πολιτών για τις επίκληρες θυγατέρες, για διορισμό κηδεμόνα, για διορισμό επιτρόπου σε διανοητικά πάσχοντες και για διανομή κοινών περιουσιακών στοιχείων. Οι σχετικές αγωγές εγείρονταν ενώπιον του και ο ίδιος αναλάμβανε την ανάκριση, την εισαγωγή στο δικαστήριο και την προεδρία του δικαστηρίου.

Στην αρμοδιότητα του περιλαμβάνονταν επίσης και οι υποθέσεις που αφορούσαν ορισμένες θρησκευτικές γιορτές, όπως ήταν τα Διονύσια.

Ο Αριστοτέλης στην Αθηναίων Πολιτεία αναφέρει έναν κατάλογο αγωγών, που ενέπιπταν στη δικαιοδοσία του επωνύμου άρχοντα. Μεταξύ αυτών αναφέρει τις εξής: γραφαί κακώσεως γονέων (αγωγές για κακή συμπεριφορά απέναντι στους γονείς), κακώσεως ορφανών (αγωγές για κακή συμπεριφορά προς τα ανήλικα ορφανά εκ μέρους των επιτρόπων), κακώσεως οίκου ορφανικών (αγωγές για κακή διαχείριση από τους επιτρόπους των περιουσιακών στοιχείων των ορφανών), κακώσεως επικλήρου (αγωγές για κακή συμπεριφορά των επιτρόπων και άλλων προς «επίκληρο» κόρη)³⁰.

29. Αθηναίων Πολιτεία 56.2 (βλ. και α. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.19

β. Στέφανος Στεφανόπουλος 'Ελλήνων Θέσμις' σελ.495)

30. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.20

(2) Ο άρχων-βασιλεύς³¹

Ο άρχων-βασιλεύς προετοίμαζε τις μεγάλες θρησκευτικές γιορτές όπως τα Ανθεστήρια και τα Λήναια που ήταν αφιερωμένα στο Διόνυσο, οργάνωνε λαμπαδηδρομίες και είχε την επιμέλεια Ελευσινίων Μυστηρίων. Ο άρχων-βασιλεύς ανέκρινε και δικάζε ή έστελνε στο δικαστήριο τις καταγγελίες για ασέβεια και τις συναφείς υποθέσεις αντιποίησης ιερατικού αξιώματος. Ακόμη έλυνε τις διαφορές γύρω από τα προνόμια των γενητών και των ιερέων που ανέκυπταν συχνά αφού ο Κλεισθένης δεν είχε ρυθμίσει τα ζητήματα των γενών, των φρατριών και της ιεροσύνης και οι ενδιαφερόμενοι λειτουργούσαν σύμφωνα με τις πατροπαράδοτες συνήθειες. Αλλά η κύρια ενασχόληση του αφορούσε τις υποθέσεις του αίματος. Ο βασιλέας είχε σε αυτές την ευθύνη των «προδικασιών», των σύνθετων, δηλαδή, ανακριτικών πράξεων. Οι ανακρίσεις ολοκληρώνονταν σε τρία στάδια που το καθένα έπρεπε να απέχει από το άλλο το λιγότερο ένα μήνα. Και επειδή δεν επιτρεπόταν να μεταβιβάσει στο διάδοχο του εκκρεμείς υποθέσεις, δεν δεχόταν τις σχετικές εγκλήσεις το τελευταίο τέταρτο της θητείας του. Στις περιπτώσεις αυτές, οι ενδιαφερόμενοι έπρεπε να κάνουν υπομονή μέχρι να αναλάβει καθήκοντα ο επόμενος βασιλέας. Επέβαλλε επίσης το προσωρινό μέτρο του αποκλεισμού των κατηγορούμενων για ανθρωποκτονίες από τους ναούς, τους άλλους ιερούς χώρους και την αγορά μέχρι να εκδοθεί η δικαστική απόφαση, κλήρωνε τη σειρά της εισαγωγής των φονικών υποθέσεων και είχε την ηγεμονία των δικαστηρίων κατά την εκδίκαση τους. Τέλος, συνέχιζε, ακόμη και τον 4ο αιώνα, να δικάζει στο πρυτανείο, μαζί με τους τέσσερεις βασιλείς των παλαιών ιωνικών φυλών, τους άγνωστους δράστες, τα ζώα και τα άψυχα που «ενέχονταν» στο θάνατο αθώων ανθρώπων.

Επίσης, είχε την επιμέλεια και τη διαχείριση των ιερών γαιών και την ευθύνη παραλαβής και απόδοσης στους Ταμίες του ελαιολάδου που παρέδιδαν οι καλλιεργητές των ιερών ελαιοδένδρων.

31· Αθηναίων Πολιτεία 57.1 (βλ. και α.Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.21.

β. Στέφανος Στεφανόπουλος 'Ελλήνων Θέσμιμα' σελ.497)

(3) Ο πολέμαρχος³²

Παλαιός αρχηγός του στρατού, ο πολέμαρχος τα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας διατήρησε το ρόλο του Συντονιστή των Στρατηγών αλλά μετά τη μάχη του Μαραθώνα οι εξουσίες του περιορίστηκαν και παραμερίσθηκε από το σημαντικό αξίωμα των δέκα στρατηγών.

Ο πολέμαρχος εξακολούθησε να έχει υπό την προστασία του τους ορφανούς πολέμου, τους οποίους η πόλη φρόντιζε να ανατρέφει με δημόσια δαπάνη.

Η κύρια δικαιοδοτική εξουσία του πολεμάρχου αφορούσε κυρίως τις υποθέσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου των «μετοίκων» και των «απελεύθερων» και ήταν ίδια με τη δικαιοδοσία που ασκούσε ο επώνυμος στους πολίτες.

Κατά μετοίκων που δεν είχαν προστάτη ασκείτο ενώπιον του πολεμάρχου η γραφή απροστασίου, καθώς ο νόμος απαιτούσε την υποχρεωτική εκπροσώπηση των μετοίκων από έναν Αθηναίο πολίτη, τον «προστάτη» τους. Ενώπιον του πολεμάρχου επίσης ενάγονταν με δίκη αποστασίου οι απελεύθεροι δούλοι που παρέβαιναν τις υποχρεώσεις απέναντι στους πρώην κυρίους τους ή τους εγκατέλειπαν.

«Από την αρχή του 4ου π.Χ. αι. οι μέτοικοι εμφανίζονταν αυτοπροσώπως στα δικαστήρια είτε ως διάδικοι είτε ως μάρτυρες. Η παρουσία του «προστάτη» δεν ήταν απαραίτητη πλέον σε εμπορικής φύσεως υποθέσεις (εμπορικάί δίκαι), αλλά δεν είναι γνωστό αν στις υπόλοιπες υποθέσεις έπρεπε να νομιμοποιηθούν από τον «προστάτη» τους. Οι μέτοικοι είχαν επίσης την υποχρέωση καταβολής ενός ειδικού φόρου του μετοικίου. Η μη πληρωμή αυτού του φόρου είχε για τον μέτοικο ιδιαίτερα σοβαρές συνέπειες.»³³

32. Αθηναίων Πολιτεία 58.1

33. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.22,

(4) Οι Έξι Θεσμοθέται³⁴

Ο θεσμός των θεσμοθετών που εμφανίστηκε περί το 650 π.Χ. και κρατούσαν στα χέρια τους το δικαστικό ημερολόγιο της Αθήνας. Σύμφωνα με τον Αριστοτέλη ο ρόλος των θεσμοθετών αρχικά ήταν η συγκέντρωση, καταγραφή και διαφύλαξη των «θεσμίων», των αποφάσεων δηλαδή που είχαν ισχύ νόμου αλλά το πιθανότερο είναι ότι επρόκειτο για δικαστικούς αξιωματούχους που από το 600 περίπου π.Χ. οι θεσμοθέτες αποτέλεσαν μέλη του σώματος των εννέα αρχόντων και έγιναν από ισόβιοι ενιαύσιοι άρχοντες.

Οι θεσμοθέτες μαζί με τους υπόλοιπους εννέα άρχοντες συγκροτούσαν με κλήρωση τη σύνθεση του δικαστηρίου, καθόριζαν τις ημέρες λειτουργίας του δικαστηρίου και τη δικάσιμο.

Στη δικαιοδοσία τους ενέπιπτε ένας μεγάλος αριθμός υποθέσεων που μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε επτά κύριες ομάδες, ως ακολούθως:

«α) Την πρώτη ομάδα αποτελούσαν οι αξιόποινες πράξεις που στρέφονταν κατά της πολιτείας και για τις οποίες ασκείτο εισαγγελία ή προβολή. Στην ομάδα αυτή περιλαμβάνεται και η καταχειροτονία. Το κοινό χαρακτηριστικό αυτών των υποθέσεων ήταν ότι η καταγγελία γινόταν ενώπιον ενός από τα δύο πολιτειακά όργανα, της Βουλής ή της Εκκλησίας του Δήμου, τα οποία εξέταζαν σε πρώτο στάδιο την υπόθεση. Αν ο καταγγελλόμενος θεωρείτο ένοχος, η υπόθεση έπρεπε να παραπεμφθεί ενώπιον του δικαστηρίου της Ηλιαίας, και αρμόδιοι για την εισαγωγή της σ' αυτό ήταν οι θεσμοθέτες, ένας εκ των οποίων και προήδρευε του Δικαστηρίου.

Στην πρώτη αυτή ομάδα ανήκουν επίσης γραφαί όπως η πρυτανική, επιστατική, προεδρική, δώρων, νόμον μη επιτήδειον θείναι. Εδώ ανήκει ακόμη και η γραφή παρανόμων, καταγγελία κατά του προτείνοντος παράνομο νόμο που αποτελούσε έναν τρόπο ελέγχου της «συνταγματικότητας» των νόμων.

34. Αθηναίων Πολιτεία 59.1

β) Στη δεύτερη ομάδα κατά τον 5^ο π.Χ. αιώνα, εντάσσονται οι αξιόποινες πράξεις στις οποίες δράστης ήταν πολίτης μιας πόλης μέλους της Α' Αθηναϊκής συμμαχίας (συμμαχίας της Δήλου). Αν τα τοπικά δικαστήρια του επέβαλλαν ποινή θανάτου ή εξορίας, μπορούσε δια των θεσμοθετών να εισάγει την υπόθεση στο Ηλιαστικό δικαστήριο στην Αθήνα.

γ) Στην τρίτη ομάδα, κατά μία άποψη, συμπεριλαμβάνονταν «αι ευθύναι» των στρατηγών. Ως προαναφέρθη όλοι οι αξιωματούχοι στο τέλος της θητείας τους υπέκειντο σε λογοδοσία και τον απολογιστικό έλεγχο (ευθύνας) διενεργούσαν οι «δέκα λογισταί», οι οποίοι και εισήγαγαν στο δικαστήριο της Ηλιαίας τις υποθέσεις της λογοδοσίας των αξιωματούχων. Υποστηρίχθηκε λοιπόν η άποψη ότι οι υποθέσεις λογοδοσίας των στρατηγών, κατ' εξαίρεσιν, εισάγονταν από τους θεσμοθέτες.

δ) Την τέταρτη ομάδα αποτελούν οι δημόσιες αγωγές, για τις οποίες ο κατηγορος έπρεπε να προκαταβάλει «παράσταση», δηλαδή τα έξοδα της δίκης. Τέτοιες αγωγές ήταν η γραφή ξενίας (κατά ξένου που ασκούσε πολιτικά δικαιώματα σφετεριζόμενος το δικαίωμα της αθηναϊκής πολιτείας) και δωροξενίας (που ήταν η κατόπιν δωροδοκίας επίτευξη της άσκησης πολιτικών δικαιωμάτων από ξένο). Επίσης, η γραφή συκοφαντίας (για ψευδή γενικά καταγγελία), η γραφή δώρων (για δωροδοκία), η γραφή ψευδεγγραφής (για ψευδή καταχώριση κάποιου ως οφειλέτη), η γραφή ψευδοκλητείας (για ψευδή βεβαίωση κλήτευσης), η γραφή βουλεύσεως (για μη διαγραφή από τους καταλόγους των οφειλετών του δημοσίου), η γραφή αγραφίου (για παράνομη διαγραφή από τους καταλόγους των οφειλετών του δημοσίου) και η γραφή μοιχείας.

Εκτός από τα πιο πάνω αδικήματα που αναφέρει ο Αριστοτέλης στην Αθηναίων Πολιτεία, είναι γνωστά από τους αττικούς ρήτορες και ορισμένα ακόμη αδικήματα που εντάσσονται σ' αυτήν την κατηγορία, όπως η γραφή δεκασμού (δωροδοκία δικαστή), η γραφή ύβρεως (για πράξεις βίας ή για απάτη), η γραφή εταιρήσεως (για ανδρική πορνεία), η γραφή αδίκως ειρχθήναι ως μοιχόν (ψευδής καταγγελία για μοιχεία και παράνομη κατακράτηση προσώπου, υπό το πρόσχημα της μοιχείας από κάποιον που δεν

είχε έννομο συμφέρον από την τιμή της γυναίκας), η γραφή κλοπής (κατάχρηση δημοσίου χρήματος), η γραφή αναπογράφου μετάλλου και διαφθείρειν το νόμισμα (υποτίμηση του νομίσματος ή πλαστό νόμισμα).

ε) Στην πέμπτη ομάδα συμπεριλαμβάνονται τα αδικήματα που ήταν αιτία διενέξεων μεταξύ ιδιωτών και για τα οποία εγείρονταν αγωγές τύπου «δίκης» (ίδιαι δίκαι), όπως η δίκη κλοπής (για κλοπή από ιδιώτη), δίκαι από συμβόλων (για διαφορές που ανέκυπταν από την εφαρμογή συμφωνιών που υπήρχαν με άλλες πόλεις), δίκαι εμπορικά (για εμπορικές διαφορές), δίκαι μεταλλικά (για διαφορές λόγω μιας εργασιακής σύμβασης στα μεταλλεία).

στ) Στην έκτη ομάδα περιλαμβάνονται υποθέσεις όπως ο έλεγχος των προσόντων των υποψηφίων αξιωματούχων, πριν από την ανάληψη αξιώματος, ενώ οι υποψήφιοι που είχαν απορριφθεί μπορούσαν να επανέλθουν με αίτηση τους (απεψηφισμένους υπό των δημοτών). Επίσης, περιλαμβάνονται και οι καταδικαστικές αποφάσεις της Βουλής (καταγνώσεις).

ζ) Σημειώνεται ότι, οι θεσμοθέτες είχαν και την αρμοδιότητα να καταδικάζουν σε θάνατο κάθε εξόριστο που παράνομα επέστρεφε στην Αττική.»³⁵

β. Οι Ένδεκα³⁶

Οι Ένδεκα ήταν και αυτοί μια μορφή συλλογικής αρχής και εκλέγονταν με κλήρωση που διενεργούσαν οι θεσμοθέτες στο Θησείο. Παρά την ονομασία τους, δεν θα πρέπει να εξαιρεθούν από τον κλεισθένειο δεκαδικό κανόνα. Το πιθανότερο ήταν να κληρώνονταν ένας από κάθε μία από τις δέκα φυλές και ο ενδέκατος να ήταν γραμματέας, διότι όλοι οι αξιωματούχοι που ασκούσαν τις αρμοδιότητες τους συλλογικά, διέθεταν γραμματειακή υποστήριξη.

Αρχικά φαίνεται πως ασκούσαν μόνο διοικητικά καθήκοντα και είχαν υπό τον έλεγχο τους το δεσμοτήριο και την εποπτεία όσων προφυλακίζονταν. Αργότερα, στα διοικητικά τους καθήκοντα προστέθηκαν ορισμένες δικαστικές αρμοδιότητες, ενώ εξακολούθησε να υπάγεται στην εξουσία τους η εποπτεία του σωφρονιστικού συστήματος και των εκτελέσεων των θανατικών ποινών από το «δήμιο»³⁷.

Οι Ένδεκα ήταν επιφορτισμένοι με την εισαγωγή στο δικαστήριο των αμφισβητήσεων που δημιουργούνταν με τις απογραφές των ακινήτων καθώς και των ενδείξεων που δεν υπάγονται³⁸ στην αρμοδιότητα των θεσμοθετών, με την εφαρμογή των δικαστικών αποφάσεων και με τον κολασμό ορισμένων «κακουργούντων», όπως οι λωποδύτες, οι τοιχωρύχοι, οι κλέφτες, οι μοιχοί, οι ανδραποδιστές.

Σύμφωνα με το νόμο του Σόλωνα, οι ένδεκα όφειλαν να παραδώσουν άκριτους στο δήμιο όσους από αυτούς συλλαμβάνονταν επ' αυτοφώρω και ομολογούσαν την πράξη τους. Τους υπόλοιπους, τους ανέκριναν και τους παρέπεμπαν στο δικαστήριο.

34. Αθηναίων Πολιτεία 52.1 (βλ. και BONNER.....)

24. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.26

25. Στέφανος Στεφανόπουλος 'Ελλήνων Θέσμιμα' σελ.504

- Καθολική Αντιπροσώπευση των Φυλών στα συλλογικά όργανα

Αντιπροσώπευση των φυλών δεν προβλεπόταν μόνο εκεί όπου, από τα πράγματα, ήταν ανέφικτη. Η κλήρωση του «ταμία των ανικάνων», για παράδειγμα ή των δυο γραμματέων της πόλης -του «γραμματέα των νόμων», που διατηρούσε το αρχείο με τα αντίγραφα των νόμων από την εποχή της αποκάθαρσης τους και μετά και του «γραμματέα της πρυτανείας», του φύλακα των δημοσίων εγγράφων, των αποφάσεων και των ψηφισμάτων- δεν θα μπορούσε να διενεργείται όπως για τα άλλα αξιώματα, μεταξύ των πολιτών της κάθε φυλής χωριστά. Έτσι η Βουλή αναγκάζονταν να τους κληρώνει από το σύνολο των Αθηναίων Πολιτών.

- Καταγγελίες και εισαγωγή σε Δίκη

Στην Αθήνα οποιοσδήποτε πολίτης μπορούσε να καταγγείλει κάποιον οφειλέτη του δημοσίου και να προτείνει κατάσχεση της περιουσίας του, αν αναιτιολόγητα δεν εξοφλούσε το χρέος του ενώ διέθετε περιουσία. Η άσκηση της καταγγελίας γινόταν με το συνήθη τρόπο ασκήσεως μιας αγωγής (γραφής), με τη διαφορά ότι συνοδευόταν από έναν κατάλογο (απογραφή) των κτημάτων, των οικιών, των δούλων και γενικά της περιουσίας του οφειλέτη. Οι κατάλογοι αυτοί διαβάζονταν στην «κυρία» Συνέλευση της Εκκλησίας του Δήμου τον επόμενο μήνα της κατάθεσης τους, για να ενημερωθεί όποιος είχε έννομο συμφέρον. Αν δεν υπήρχε κανενός είδους διαμαρτυρία και αμφισβήτηση από κάποιον τρίτο για κάποιο από τα απογραφόμενα περιουσιακά στοιχεία για κατάσχεση, οι Ένδεκα μπορούσαν να κάνουν δεκτή την απογραφή (το δικαστήριο των Ένδεκα, το καλούμενον Παράβυστον, αποφάσιζε για τις απογραφές) και η περιουσία παραδιδόταν στους «πωλητές» για να εκποιηθεί σε πλειστηριασμό.

Στις περιπτώσεις που προβλέπονταν από τους νόμους και οι κακούργοι που συλλαμβάνονταν επ' αυτοφώρω, ομολογούσαν την ενοχή τους, καθώς και όσοι εξόριστοι επέστρεφαν στην Αθήνα παράνομα, συλλαμβάνονταν από τους Ένδεκα, οι οποίοι μπορούσαν να τους θανατώσουν.³⁹

«Οι δικαστικές αρμοδιότητες που προστέθηκαν κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του οργάνου, αφορούσαν επίσης τα αυτόφωρα αδικήματα. Σημειώνεται ιδιαίτερα ότι η έννοια του αυτόφωρου ήταν πολύ ευρύτερη από αυτήν που ισχύει και γνωρίζουμε σήμερα, αφού ο δράστης, δεν ήταν απαραίτητο να συλληφθεί την ώρα τέλεσης της εγκληματικής πράξης, αλλά αυτόφωρη θεωρείτο κάθε άδικη πράξη που είχε τελεσθεί φανερά και είχε λάβει δημοσιότητα, ώστε τόσο η διάπραξη της όσο και ο δράστης να θεωρούνταν δικονομικά δεδομένα. Συζήτηση γινόταν μόνο για το αν η τελεσθείσα πράξη ήταν ή όχι αξιόποινη.»⁴⁰

Προκειμένου αντιμετωπιστούν ιδιαίτερες και επείγουσες καταστάσεις ο νομοθέτης είχε ιδρύσει ήδη από τον 6ο αιώνα τη διαδικασία της απαγωγής και της εφήγησης.

Κάνοντας χρήση της απαγωγής, ο Αθηναίος μπορούσε να συλλάβει το δράστη μιας αξιόποινης πράξης, να τον οδηγήσει, έστω και με τη βία, στον αρμόδιο άρχοντα και τότε να τον καταγγείλει. Η διαδικασία είχε βέβαια ένα μειονέκτημα αφού προϋπέθετε ότι ο κάθε πολίτης ήταν σε θέση να τη χρησιμοποιήσει. Για παράδειγμα ποιος θα τολμούσε, να συλλάβει και να οδηγήσει στον άρχοντα έναν παλαιστή ή τον ηγέτη μιας πολιτικής ομάδας που συνοδευόταν πάντα από σωματοφύλακες. Έτσι, συχνά η διαδικασία αποδεικνυόταν αλυσιτελής ως μέσο δίωξης κάποιων αδικημάτων ή προσαγωγής ορισμένων εγκληματιών. Για τέτοιες ή ανάλογες περιπτώσεις προβλεπόταν η διαδικασία της **εφήγησης** που ήταν λιγότερο επικίνδυνη και δεν απαιτούσε ιδιαίτερη σωματική ρώμη. Αντί να συλλάβει το δράστη της αξιόποινης πράξης, ο μηνυτής οδηγούσε τον άρχοντα σε αυτόν. Η σύλληψη γινόταν από τους τοξότες και βασικό προσόν της διαδικασίας

39.Μαρία ΓΙΟΥΝΗ: «ΑΤΙΜΟΣ ΕΣΤΩ ΑΤΙΜΟΣ ΤΕΘΝΑΤΩ» σελ. 41,60 κ.ε.

40. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.27

ήταν η ταχύτητα της διεκπεραίωσης. Σ' αυτή την περίπτωση όμως η ουσιαστική πρωτοβουλία δεν ανήκε στο μηνυτή αλλά στον άρχοντα που ,έκρινε αν έπρεπε να ενεργήσει ή όχι, οπότε υπήρχε πάντα ο κίνδυνος, ο άρχοντας να «αμελήσει» να συλλάβει όποιον ήθελε να προστατεύσει. Συναφής ήταν και η «ένδειξη», η καταμήνυση δηλαδή στους άρχοντες όσων ασκούσαν δικαίωμα ή αναλάμβαναν αξίωμα χωρίς να το δικαιούνται, που συνοδευόταν από το αίτημα της άμεσης σύλληψης τους. Οι διαδικασίες της απαγωγής, της εφήγησης και της ένδειξης αφορούσαν αυτόφωρα αδικήματα και οι άρχοντες, αν δεν υπήρχε εγγυοδοσία, ήταν υποχρεωμένοι να προφυλακίσουν τον κατηγορούμενο μέχρι να εισαχθεί η υπόθεση του στο δικαστήριο.⁴¹

Όσοι πολίτες ήθελαν να καταγγείλουν οικονομικά εγκλήματα μπορούσαν, αντί της γραφής, να χρησιμοποιήσουν τη «φάση», μια μηνυτήρια αναφορά που δεν την γνωστοποιούσαν μόνο στον καταγγελλόμενο αλλά, με τη συνδρομή των αρχόντων, τη «δημοσίευαν» στους πλέον πολυσύχναστους τόπους. Όσοι πάλι σκόπευαν να μηνύσουν αξιωματούχο για υπεξαίρεση χρημάτων της πόλης, νομιμοποιούνταν να καταφύγουν και στην εξαιρετική διαδικασία της «απογραφής».

Ειδική αντιμετώπιση είχαν και οι υποθέσεις παθητικής δωροδοκίας από την πλευρά των δημοσίων λειτουργών και των «κρατικών» αξιωματούχων και αυτό γιατί, υπήρχε η αντίληψη ότι οι ηγέτες της πόλης έπρεπε να συμβουλεύουν «τα βέλτιστα» το δήμο και όχι να τον παραπλανούν για να αποφασίζει σύμφωνα με τα συμφέροντα όποιου τους πλήρωνε. Έτσι, ενώ για τα άλλα οικονομικά εγκλήματα των δημοσίων λειτουργών προβλεπόταν πρόστιμο ίσο με το διπλάσιο του ποσού που, για παράδειγμα, κλάπηκε ή υπεξαιρέθηκε, στην περίπτωση της καταδίκης για παθητική δωροδοκία, ο νόμος επέτρεπε στους κατηγορούς (όπως και στους κατηγορούμενους) δυο μόνο προτάσεις. Η καταδίκη σε θάνατο, προς παραδειγματισμό για τους επίδοξους δωρολήπτες ή πρόστιμο δεκαπλάσιο του «δώρου», για να γνωρίζουν όσοι έρρεπαν σε αυτού του είδους τις συναλλαγές ότι το διακύβευμα ήταν ασύγκριτα μεγαλύτερο από την όποια οικονομική ωφέλεια.

-Ειδικότερα η διαδικασία της απαγωγής λάμβανε χώρα στις ακόλουθες περιπτώσεις:

«α. Στην περίπτωση του ανδροφόνου.⁴²

Στις ανθρωποκτονίες η καταγγελία (δίκη φόνου) ενώπιον του άρχοντα-βασιλέα έπρεπε να γίνει μόνο από την οικογένεια του θύματος. Η οικογένεια έπρεπε επίσης να προβεί σε δημόσια «διακήρυξη» στην Αγορά κατά του δράστη του συγκεκριμένου εγκλήματος. Στην ίδια «διακήρυξη» προέβαινε και ο άρχων-βασιλεύς, εφόσον είχε υποβληθεί ενώπιον του από την οικογένεια του θύματος η σχετική καταγγελία για το φόνο και επέβαλλε στον δράστη αποχή «από ό,τι όριζε ο νόμος», μέχρι να δικαστεί, δηλαδή να μην εμφανίζεται σε δημόσιους χώρους, όπως η αγορά, τα δικαστήρια και οι λατρευτικοί χώροι ή να μη συμμετέχει σε θρησκευτικές γιορτές.

Ο διωκόμενος πολίτης (άνδροφόνος) που παρέβαινε τη «διακήρυξη» του άρχοντα-βασιλέα και εμφανιζόταν σε ιερό ή δημόσιο τόπο της Αττικής, παρά την απαγόρευση του νόμου, μπορούσε με τη διαδικασία της απαγωγής να οδηγηθεί από οποιονδήποτε ενώπιον των Ένδεκα.

Η διαδικασία της απαγωγής, σύμφωνα με το Δημοσθένη, μπορούσε να χρησιμοποιηθεί κατά του ύποπτου για φόνο δράστη που εμφανιζόταν σε δημόσιους χώρους, ακόμη και αν δεν είχε κινηθεί δίωξη εναντίον του από την οικογένεια του θύματος. Και αυτό γιατί αν το θύμα δεν είχε συγγενείς ή οι συγγενείς του παρέλειπαν να αναλάβουν δράση (καθόσον το έγκλημα διωκόταν μόνο κατ' έγκλησιν της οικογένειας του θύματος), τότε δεν θα διωκόταν ποτέ ο δράστης και θα έμενε ατιμώρητος. Άλλες φορές πάλι μια δίωξη μπορούσε να καθυστερήσει για διάφορους λόγους, όπως στην περίπτωση μιας ανθρωποκτονίας που είχε διαπραχθεί κατά τους τρεις τελευταίους μήνες του έτους και ο άρχων-βασιλεύς δεν επιτρεπόταν να κάνει δεκτή μια «δίκη φόνου» αυτούς τους μήνες. Το προδικαστικό στάδιο που απαιτείτο για μια «δίκη φόνου» ήταν διάρκειας τριών μηνών και η θητεία του άρχοντα-βασιλέα δεν επιτρεπόταν να λήξει με εκκρεμείς υποθέσεις. Γι' αυτό η καταγγελία για την ανθρωποκτονία θα έπρεπε να κατατεθεί απ' ευθείας στον επόμενο άρχοντα που θα αναλάμβανε.

42. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.27

Ο Δημοσθένης λοιπόν θεωρούσε την απαγωγή ως εναλλακτική δυνατότητα, για να συλλαμβάνεται και να οδηγείται στη φυλακή ο δράστης σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, που είτε είχαν εκπνεύσει οι προθεσμίες ασκήσεως της διώξεως είτε κάποιος αγνοούσε τη δικαστική οδό που έπρεπε να ακολουθήσει ή δεν επιθυμούσε να ασκήσει δίωξη για οποιονδήποτε άλλο λόγο. Ο «βουλόμενος», όποιος δηλαδή επιθυμούσε, είχε το δικαίωμα με τη διαδικασία της απαγωγής να απομακρύνει το δράστη από όλους τους ιερούς και δημόσιους χώρους και να τον οδηγήσει στη φυλακή και στη συνέχεια στο δικαστήριο, διότι ο φόνος προκαλούσε μiasma όπως και η παρουσία του δράστη ανάμεσα στον αθηναϊκό λαό.

β. Η απαγωγή μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και κατά των Αθηναίων που ενώ ήταν καταδικασμένοι σε ατιμία,⁴³ δηλαδή σε στέρηση ορισμένων δικαιωμάτων, παρ' όλα αυτά τα ασκούσαν ή γενικότερα παραβίαζαν τους περιορισμούς που απέρρεαν από την ποινή της ατιμίας.

Όποιος διαπίστωνε την παρουσία άτιμου σε θρησκευτικές τελετές ή σε μέρη που η παρουσία του ήταν απαγορευμένη, μπορούσε να τον συλλάβει και να τον οδηγήσει στους Ένδεκα και αυτοί τους παρέπεμπαν σε δίκη. Ειδικότερα για τους οφειλέτες του δημόσιου, που ασκούσαν δημόσιο αξίωμα ή εισέρχονταν στα ιερά, επιβαλλόταν η ποινή του θανάτου, την οποία εκτελούσαν στη συνέχεια οι Ένδεκα καθώς ο αγώνας ήταν «ατίμητος». Για τους άτιμους δε που παρέβαιναν άλλους περιορισμούς (για παράδειγμα αν κάποιος καταδικασμένος σε ατιμία για χρέη προς το δημόσιο αναλάμβανε δικαστής) ο αγώνας ήταν «τιμητός», δηλαδή η ποινή έπρεπε να καθοριστεί από τους δικαστές.

Η απαγωγή πάντως στην περίπτωση των άτιμων φαίνεται να χρησιμοποιείται πιο σπάνια, διότι γι' αυτούς συνήθως προτιμούσαν τη διαδικασία της ενδείξεως.

γ. Η ανωτέρω διαδικασία της απαγωγής τύγχανε εφαρμογής και κατά όσων προέβαιναν σε ορισμένες διακεκριμένες μορφές κλοπών, για τις οποίες προβλεπόταν η ποινή του θανάτου.

Ο νόμος του Σόλωνα, σύμφωνα με το Δημοσθένη, προέβλεπε ότι μπορούσαν να συλληφθούν με απαγωγή και να οδηγηθούν στους Ένδεκα: α) οι κλέφτες που οπουδήποτε κατά τη διάρκεια της ημέρας έκλεβαν ποσό μεγαλύτερο των πενήντα δραχμών β) οι κλέφτες που έκλεβαν κατά τη διάρκεια της νύχτας γ) οι κλέφτες που έκλεβαν στο χώρο του λιμανιού ποσό μεγαλύτερο των δέκα δραχμών δ) οι κλέφτες που έκλεβαν ρούχα ή άλλα αντικείμενα σε χώρους άθλησης. Οι κλέφτες ρούχων, που δρούσαν κυρίως στα γυμναστήρια και τα λουτρά, ονομάζονταν λωποδύται.

Με απαγωγή οδηγούνταν στους Ένδεκα και οι ανδραποδισταί, δηλ. οι έμποροι δούλων που προσπαθούσαν να πουλήσουν ως δούλους ανθρώπους ελεύθερους. Όλα αυτά τα πρόσωπα ανήκαν στην κατηγορία των «κακούργων». Στην ίδια κατηγορία ίσως πρέπει να προστεθούν οι τοιχωρύχοι, οι διαρρήκτες που άνοιγαν τρύπες στους τοίχους και οι βαλλαντιοτόμοι, οι σημερινοί «πορτοφολάδες».

Η σύλληψη και παράδοση στους Ένδεκα των δραστών που ανήκαν σε μια από τις πιο πάνω κατηγορίες και συλλαμβάνονταν επ' αυτοφώρω μπορούσε να λάβει χώρα οποιαδήποτε μέρα του έτους. Εφόσον για τις κλοπές αυτές προβλεπόταν η ποινή του θανάτου αν ο δράστης ομολογούσε την ενοχή του, οι Ένδεκα είχαν εξουσία να διατάξουν αμέσως την εκτέλεση του, δηλαδή χωρίς δίκη όπως προαναφέρθηκε.

Αν όμως αρνείτο την ενοχή του, έπρεπε να κρατηθεί στο δεσμωτήριο, μέχρι να γίνει η εισαγωγή της υπόθεσης του από τους Ένδεκα στην Ηλιαία.

Το αδίκημα της κλοπής, σύμφωνα με τον προαναφερόμενο νόμο του Σόλωνα, είχε σε κάθε περίπτωση ιδιαίτερα σοβαρές κυρώσεις. Στην περίπτωση διαπράξεως απλής και όχι διακεκριμένης κλοπής εις βάρος ενός ιδιώτη, η ποινή ήταν χρηματική και έφτανε τη διπλάσια αξία των κλοπιμαίων. Στην περίπτωση αυτή ο κλέφτης έπρεπε επιπλέον να κρατηθεί στο δεσμωτήριο για πέντε μερόνυχτα, για να

τον δουν όλοι φυλακισμένο (όπως ορώεν άπαντες αυτόν δεδεμένο).

Μετά την υποβολή της προαναφερόμενης κατηγορίας στους υπεύθυνους άρχοντες, ο μηνυτής είχε τη δυνατότητα να συλλάβει ο ίδιος τον κατηγορούμενο και να τον οδηγήσει στη φυλακή, για να κρατηθεί εκεί ως την ημέρα της δίκης του. Ο κατηγορούμενος είχε πάντα τη δυνατότητα να αποφύγει τη σύλληψη και την κράτηση παρέχοντας εγγυητές. »

γ. Οι Τεσσαράκοντα⁴⁴

«Οι Τεσσαράκοντα αποτελούσαν μια συλλογική αρχή με σαράντα μέλη και ετήσια διάρκεια, ήτοι δέκα τετραμελείς δικαστικές ομάδες. Για τη συγκρότηση των δικαστικών αυτών ομάδων γινόταν κλήρωση τεσσάρων μελών από κάθε μία από τις 10 φυλές. Κάθε ομάδα έπαιρνε το όνομα της από τη φυλή που εκπροσωπούσε.⁴⁵

Η ιδέα της συστάσεως μιας παρόμοιας αρχής ανάγεται στον Πεισίστρατο στα μέσα του βου π.Χ. αιώνα, ο οποίος επεδίωξε τη δημιουργία μίας δικαστικής αποκέντρωσης και επίλυση των τοπικών διαφορών σε περιφερειακό επίπεδο.

Η δικαιοδοσία των Τεσσαράκοντα εκτίνετο τόσο στις ποινικές υποθέσεις ελάσσονος σημασίας, όσο και στις μικροϋποθέσεις στις οποίες η αξία του επιδίκου αντικειμένου ήταν μικρότερη από δέκα δραχμές. Γενικά υπάγονταν στη δικαιοδοσία τους οι περισσότερες ιδιωτικές διαφορές πολιτών, μετοίκων και ξένων, εκτός αν λόγω αντικειμένου ανήκαν στη δικαιοδοσία άλλου άρχοντα, καθώς και όσες διαφορές αφορούσαν θέματα κυριότητας και νομής.

Αν η αξία του επιδίκου αντικειμένου ήταν μεγαλύτερη των δέκα δραχμών, τότε οι Τεσσαράκοντα ήταν υποχρεωμένοι να παραπέμψουν την υπόθεση σε δημόσιο διαιτητή. Το γεγονός αυτό μπορεί να σημαίνει ότι οι Τεσσαράκοντα, και συγκεκριμένα οι τέσσερις «φυλοδικασταί», διεξήγαν μια σύντομη «ανάκριση» και άφηναν το μεγαλύτερο μέρος της έρευνας στο δημόσιο διαιτητή.

Με το θεσμό αυτό τα ηλιαστικά δικαστήρια απαλλάχτηκαν από πολλές μικρές υποθέσεις.

Η αίτηση παροχής εννόμου προστασίας προς τους Τεσσαράκοντα έπρεπε να υποβληθεί από τον ενδιαφερόμενο στην ομάδα των τεσσάρων δικαστών της φυλής (φυλοδικαστών), στην οποία ανήκε ο εναγόμενος αλλά αν αυτός δεν ανήκε σε κάποια φυλή γιατί ήταν μέτοικος ή πρόξενος, ο ενάγων την υπέβαλλε στον πολέμαρχο, ο οποίος τις κατένεμε με κλήρο.

44. Αθηναίων Πολιτεία 53.1

45. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.33

Ο θεσμός αυτός καταργήθηκε μετά την πτώση της τυραννίδας του Πεισίστρατου. Το 453/2 π.Χ. επί άρχοντος Λυσικράτη συστάθηκε μία παρόμοια αρχή αυτή των «δικαστών κατά δήμους», που αριθμούσε αρχικά τριάντα μέλη, όσες και οι κλεισθενικές τριπτύες. Οι δικαστές αυτοί περιόδευαν στους δήμους της Αττικής και δίκάζαν επί τόπου τις μικροδιαφορές, δηλαδή τις μέχρι δέκα δραχμών διαφορές, ώστε οι αγρότες να μην υποβάλλονται σε έξοδα και κόπο προκειμένου να έρθουν στα δικαστήρια της πόλης.

Σε κάποια εποχή για την οποία δεν υπάρχουν σχετικά στοιχεία-πιθανότατα προς το τέλος του Πελοποννησιακού Πολέμου- οι ανωτέρω σταμάτησαν να περιοδεύουν στους δήμους και δίκάζαν πλέον με έδρα την πόλη της Αθήνας, συνέχιζαν όμως να αποκαλούνται δικασταί κατά δήμους ⁴⁶. Μετά την πτώση των Τριάκοντα Τυράννων και την αποκατάσταση της δημοκρατίας το 403 π.Χ. ίσως και λίγο αργότερα, ο αριθμός τους αυξήθηκε σε σαράντα, πιθανότατα για να αποφευχθεί η ονομασία «τριάκοντα», που είχε γίνει ιδιαίτερα μισητή εξαιτίας της πρόσφατης τυραννίας.

δ. Οι Εισαγωγείς ⁴⁷

Οι εισαγωγείς ήταν μια πενταμελής αρχή - εισήχθη το δεύτερο ήμισυ του 4ου π.Χ. αιώνα (μεταξύ 346 και 322 π.Χ.) και εκπροσωπούσε κάθε ένας δύο φυλές (δυοῖν φυλαῖν ἕκαστος) μάλλον εκ περιτροπής. Οι εισαγωγείς βοηθούσαν τους θεσμοθέτες και στη δικαιοδοσία τους ανήκε η εισαγωγή ενώπιον των δικαστηρίων μία σειρά από αστικές και ποινικές καταθέσεις καθώς και των έμμηνων δικών, οι οποίες ήταν κατά μία άποψη οι υποθέσεις που εκδικάζονταν μέσα σε προθεσμία ενός μηνός και κατ' άλλη, παλαιότερη άποψη, ήταν οι υποθέσεις που «εισάγονταν» κάθε μήνα.

46. BONNER.....σελ. 184,318,351

47. Αθηναίων Πολιτεία 52.2

Ειδικότερα στις έμμηνες δίκες ⁴⁸ περιλαμβάνονταν, μεταξύ άλλων, η δίκη προικός (για επιστροφή προίκας), οι αγωγές που αναφέρονταν σε δάνεια με επιτόκιο 12% ετησίως («έπι δραχμή δανεισάμενος» δηλαδή με επιτόκιο 1% το μήνα), οι αγωγές κατ' αυτών που είχαν δανειστεί κεφάλαια προκειμένου να εμπορευθούν στην αγορά. Ακόμη υπάγονταν δίκαι αικείας (υποθέσεις για άδικες βιαιοπραγίες), ερανικά δίκαι (για διαφορές δανείου μεταξύ φίλων, ερανιστών), κοινωνικά (υποθέσεις μεταξύ των μελών ενός συλλόγου), δίκαι ανδραπόδων και υποζυγίων (υποθέσεις για ζημιές που προκλήθηκαν από δούλους ή ζώα), τριηραρχικά δίκαι (διαφορές σε σχέση με τις υποχρεώσεις από αναλήψεις τριηραρχιών) και τραπεζιτικά δίκαι (προκειμένου για διαφορές από τραπεζικές συναλλαγές).»

Στην αρμοδιότητα τους ανήκαν και οι Εφέσεις των συμμάχων κατά των αποφάσεων καθορισμού των εισφορών τους

ε. Οι ναυτοδίκαι

Για τους ναυτοδίκες δεν υπάρχουν άλλες πληροφορίες γιατί σαν δικαστική αρχή δεν λειτούργησε για μεγάλο χρονικό διάστημα και καταργήθηκε τον 4ο π.Χ. αιώνα. Οι ναυτοδίκες είχαν δικαιοδοσία για ορισμένες ναυτικές υποθέσεις, αλλά φαίνεται ότι την καθ' ύλην αρμοδιότητα τους την προσδιόριζε η ιδιότητα ενός από τους διαδίκους (αν δηλαδή ο διάδικος ήταν ναύκληρος).⁴⁹

Ίσως όμως και να μην είχαν δικαστικές αρμοδιότητες εκτός από τη διεύθυνση της ακροαματικής διαδικασίας στην περίπτωση που είχαν αναλάβει ανακριτικά καθήκοντα σε μία υπόθεση ⁵⁰

48. BONNER

σελ.101

49. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.35

50. Στέφανος Στεφανόπουλος 'Ελλήνων Θέσμιμα'

σελ.500,530

στ. Οι ξενοδίκαι ⁵¹

Ομοίως η αρχή των ξενοδικών, φαίνεται ότι καταργήθηκε μετά το 440 π.Χ. Η δικαιοδοσία των ξενοδικών αφορούσε, πολύ πιθανόν, τις γραφές ξενίας της περιόδου 450-440 π.Χ. κατά των ξένων και μετοίκων που είχαν εγγραφεί παράνομα στα μητρώα της πόλης. Μια σειρά από τέτοιες γραφές ασκήθηκαν προφανώς κατά των μητροξένων μετά την εισαγωγή το 451 π.Χ. του νόμου που έθετε ως προϋπόθεση της κτήσης της ιδιότητας του Αθηναίου πολίτη να είναι και οι δύο γονείς Αθηναίοι.

«Μια δεύτερη σειρά γραφών ξενίας πρέπει να ασκήθηκαν μετά τον λιμό του 445 π.Χ. και την αναθεώρηση των μητρώων των δήμων, προκειμένου να αποκλειστούν από την δωρεάν διανομή σίτου οι μέτοικοι. Δηλαδή, η καθ' ύλην αρμοδιότητα των ξενοδικών, όπως συνέβαινε και με την αρμοδιότητα των ναυτοδικών, προσδιοριζόταν από την ιδιότητα του ενός διαδίκου. Έπρεπε δηλαδή ο ένας διάδικος να είναι ξένος, να μην έχει την ιδιότητα του Αθηναίου.»⁵²

ζ. Στρατιωτικοί

Οι δέκα στρατηγοί κατείχαν ένα από τα πιο σημαντικά αξιώματα της πόλης της Αθήνας. Δεν κληρώνονταν, όπως οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους αξιωματούχους, αλλά εκλέγονταν με «χειροτονία» (με ανάταση των χεριών) στην Εκκλησία του Δήμου.

Είχαν δικαιοδοσία για στρατιωτικά εγκλήματα, όπως ήταν η ανυποταξία, η λιποταξία και μερικά άλλα. Για τα αδικήματα αυτά υπήρχαν οι αντίστοιχες γραφές (άστρατείας, λιποταξίου, αποβεβληκέναι την ασπίδα, αποναυτίου ή αναυμαχίου).

51. BONNER

σελ.185

52. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.35

Οι στρατηγοί στο πεδίο της μάχης είχαν ακόμη εξουσία να τιμωρούν τους οπλίτες που απειθαρχούσαν. Μπορούσαν να τους φυλακίζουν (δήσαι), να τους εξορίζουν με δημόσια διακήρυξη (εκκηρύξαι) ή να τους επιβάλλουν πρόστιμο (επιβολήν επιβάλλειν)⁵³.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι οι αξιωματούχοι δεν δίκάζαν, με τον τρόπο των βασιλέων της αρχαϊκής περιόδου, αλλά με τις αποφάσεις τους έλυναν τις διαφορές, επιβάλλοντας συγχρόνως κυρώσεις. Το κύριο όμως έργο των αξιωματούχων της δημοκρατικής Αθήνας ήταν να θέσουν σε λειτουργία το μηχανισμό της δικαιοσύνης με την «εισαγωγή» των υποθέσεων στο δικαστήριο. Η δικαιοδοσία τους σταματούσε εκεί που άρχιζε η εξέταση της ουσίας της υπόθεσης που θα οδηγούσε στη δικαστική απόφαση.

53. Σοφία Αδάμ ' Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα' σελ.36

Γ.ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. ΓΕΝΙΚΑ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΘΗΝΑ

Για να κατανοήσουμε ευχερώς τους προαναφερόμενους θεσμούς και την εξέλιξή τους, πρέπει να επανέλθουμε στις ρίζες του Δικαίου όπως αυτό διαμορφώθηκε την κλασική περίοδο, να αναδείξουμε και να επαναφέρουμε στη μνήμη μας, το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο γεννήθηκε αυτός ο Νομικός Πολιτισμός,

Την περίοδο από το τέλος των περσικών πολέμων (480 π.Χ.) έως και το θάνατο του Μεγάλου Αλεξάνδρου (323 π.Χ.) οι ιστορικοί ονομάζουν κλασική. Την εποχή αυτή διαμορφώθηκαν αξίες που έγιναν τα θεμέλια του δυτικού πολιτισμού.⁵⁴

Το αντιπροσωπευτικότερο κέντρο του αρχαίου ελληνικού κόσμου ήταν η Αθήνα, ένα σύνολο εκατό περίπου δήμων απλωμένων σε όλη την Αττική με κέντρο τους το άστυ, δηλαδή την περιοχή που βρισκόταν γύρω από την Ακρόπολη. Ήταν σπουδαιότατο οικονομικό, πολιτικό, πνευματικό και καλλιτεχνικό κέντρο, και για πολλούς αιώνες αποτέλεσε πόλο έλξης όλου του τότε γνωστού κόσμου.

Μέσα σε γεωφυσικές, οικονομικές και κλιματολογικές συνθήκες οι οποίες οδήγησαν στη διαμόρφωση του χαρακτήρα των Αθηναίων σε αυτοδύναμους και ευρηματικούς ανθρώπους (ιδανικά τους ήταν η αυτάρκεια και η πολυπραγμοσύνη) είναι επόμενο να μη γίνει ανεκτό κανένα καταπιεστικό απολυταρχικό πολίτευμα. Έτσι, στην Αθήνα από τη γεωμετρική εποχή όταν ο βασιλιάς Κόδρος αυτοθυσιάζεται για να σώσει την πόλη του από τους Δωριείς που την πολιορκούν αρχίζουν διάφορες πολιτικές ζυμώσεις μέχρι που στα τέλη του έκτου αιώνα π.Χ. διαμορφώνεται το σπουδαιότερο πολιτικό σύστημα η δημοκρατία η οποία σέβεται την προσωπικότητα του ανθρώπου, και ξέρει όχι μόνο να χρησιμοποιεί όλες τις δυνατότητες του όλου ανθρώπινου δυναμικού αλλά και να προκαλεί τον πολίτη σε συμμετοχή, σε φιλοπατρία, σε πνευματική και αισθητική καλλιέργεια, σε ελεύθερη σκέψη, σε δημιουργικότητα, δηλαδή σε αυτοσεβασμό, αυτοπραγμάτωση και σε διαρκή πρόοδο.

Σε αυτό το εμπνευσμένο και πρωτοπόρο για την εποχή του πολίτευμα η δικαιοσύνη θα πάρει άλλη διάσταση. Η πολυφωνία, το δικαίωμα στη διαφορετικότητα, η διαφάνεια, η ισότητα, η αξιοκρατία -έννοιες που χαρακτηρίζουν το ιδεατό της δημοκρατίας εισάγονται στο σύστημα δικαίου.

Το φυσικό δίκαιο έρχεται σε σύγκρουση με την νέα τάξη που απαιτεί ίσες ευκαιρίες για όλους και αποτέλεσμα είναι η διαμόρφωση ενός συστήματος φιλόδοξου που αξίζει να παρακολουθήσουμε την ιστορική πορεία του μέσα από το πρίσμα αυτού του, χρυσού, αιώνα και της περιόδου όπου αυτός περιλαμβάνεται.

Σε αυτό το πλαίσιο αναπτύσσονται σκέψεις για την πόλη. Σύντομα οι σοφιστές προσπαθούν να δώσουν ακριβή ορισμό για κάθε έννοια -περιλαμβανομένης της δικαιοσύνης- και οι εμπειρίες των Αθηναίων τους οδηγούν στο να μάθουν να εκτιμούν την υπακοή και μάλιστα την ελεύθερη υπακοή στους νόμους.

Έτσι, στα τέλη της κλασικής εποχής ο Αριστοτέλης, όπως προναφέρθηκε, γίνεται εκφραστής της ώριμης φιλοσοφικής και επιστημονικής σκέψης πάνω στο δίκαιο: «Εννοώ με αυτόν το θετό (ίδιον) νόμο και το φυσικό (κοινόν) νόμο. Θετός νόμος είναι αυτός που κάθε πολιτεία έχει τάξει στα μέλη της. Οι νόμοι είναι άλλοτε άγραφοι και άλλοτε γραπτοί. Φυσικός δε είναι εκείνος που διέπεται από τους φυσικούς νόμους. Και πράγματι, εκ φύσεως υπάρχουν πράξεις οι οποίες είναι κοινώς για όλο τον κόσμο δίκαιες ή άδικες, και τις αναγνωρίζουν όλοι ως τέτοιες με ένα είδος μαντείας, και αν ακόμη δεν υπάρχει καμία επικοινωνία ή συμφωνία μεταξύ τους.»

Νεότεροι μελετητές, διαχωρίζουν τον προφορικό (αυτόν που διαδιδόταν από τα έπη, την παράδοση και τους ποιητές μέσω του τραγουδιού) από τον άγραφο νόμο (που ισχύει στη συλλογική συνείδηση και αποτυπώνεται στο θέατρο.) Επίσης, χαρακτηριστικά αναφέρεται και η αρχαιότερη λειτουργία των ιερομνημόνων.⁵⁵

Η βασική διάκριση του Αριστοτέλη αφορά στο φυσικό και στο ανθρώπινο δίκαιο. Η έννοια του φυσικού δικαίου συναντάται μόνο κατά τον 4ο αιώνα ως προέκταση στον ισχυρισμό των σοφιστών όσον αφορά στη σχετικότητα των νόμων. Συμβιβάζει τη σύγκρουση μεταξύ νόμου και φύσης αφού ο φυσικός νόμος, ο οποίος στα κείμενα του Αριστοτέλη ταυτίζεται με τον άγραφο, εκθέτει τον ανθρώπινο, κοσμικό νόμο χωρίς όμως να τον καταργεί.

Είναι ο άγραφος αλλά κοινός νόμος, η εξήγηση για τον «νόμο των Ελλήνων», την καθολική αποδοχή της υποχρέωσης να θάβουν τους νεκρούς, να παραχωρούν ασυλία στους ικέτες, να τηρούν τους όρκους, να σέβονται τους φιλοξενούμενους, να φροντίζουν τα παιδιά τους γονείς.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη της πολιτικής φιλοσοφίας όπου η ποικιλία αντιλήψεων περί δικαίου αποδεικνύει το συμβατικό χαρακτήρα κάθε δικαίου, άρα και την ανυπαρξία του φυσικού δικαίου. Η σύγχρονη «ιστορική» σχολή που διατείνεται ότι κάθε ανθρώπινη σκέψη είναι ιστορική και έτσι ανίκανη να συλλάβει κάθε τι αιώνιο και η οποία έχει τις ρίζες της στον Πλάτωνα και στην αλληγορία του σπηλαίου (όπου το σπήλαιο είναι η δεδομένη ιστορική πραγματικότητα) αρνείται το αφύσικο και το υπερφυσικό. Ανακαλύπτει έτσι την υπεροχή του τοπικού και του χρονικού απέναντι στο οικουμενικό, αντίληψη που ενισχύει την αναγκαιότητα των νόμων αφού η «αλήθεια» της δικαιοσύνης δεν είναι προσιτή σε όλους τους ανθρώπους (ας θυμηθούμε ότι οι φιλόσοφοι του Πλάτωνα δεν επιβάλλονται) και συνεπώς υπερέχει η ανάγκη μιας σύμβασης στο μέτρο που αναφερόμαστε στη δημοκρατία.

Πολύ πιο νωρίς από την εποχή της ακμής του συστήματος δικαίου ο Δράκοντας, ένας ευγενής του 7ου αιώνα, και ο Σόλωνας, που έζησε στις αρχές του 6ου αιώνα και εγκαινίασε την κλασική εποχή, είχαν νομοθετήσει, καταγράφοντας ισχύοντες προφορικούς (άγραφους, φυσικούς ή θεϊκούς) νόμους αλλά και παρεμβαίνοντας με «αυθαίρετους» κανονισμούς με στόχο να αντιταχθούν στην αυθαιρεσία. Και οι δύο αυτές κινήσεις, που συνοδεύονται από την πρόθεση να γνωρίσει τους νόμους κάθε πολίτης, αποτελούν τις βάσεις για τη δημοκρατία καθώς «εάν ο γραπτός νόμος είναι δημοκρατικός, η άγραφη παράδοση είναι αριστοκρατική».⁵⁶

Υπάρχουν πολλές ερμηνείες για την καταγωγή του γραπτού νόμου. Η πιο κοινή είναι ότι ο νόμος ήταν αποτέλεσμα κοινωνικής πίεσης όπου οι άνθρωποι απαίτησαν ότι το εθιμικό δίκαιο θα σταθεροποιηθεί και θα απελευθερωθεί από την αυθαίρετη ερμηνεία των αριστοκρατών.

56. J. De Romilly, «ο Νόμος στην ελληνική σκέψη», Αθήνα, «το άστυ», 1997, σελ. 46 επ.

Μια άλλη πιο συντηρητική εκδοχή είναι ότι η νομοθεσία ήταν μια προσπάθεια των αριστοκρατών να σταθεροποιήσουν τη σύγχρονη τους νομική και πολιτική κατάσταση προτού κάποια επανάσταση ανατρέψει τον παραδοσιακό τρόπο ζωής. Ακόμη ότι οι νόμοι γράφθηκαν γιατί η μνήμη και η προφορική παράδοση δεν ήταν σε θέση να εγγυηθούν την ισότητα και την αξιοπιστία.

Από την άλλη πλευρά ο γραπτός νόμος, εν μέρει λόγω της συγγένειας του με τα έθιμα, δεν ήταν σε θέση να ταυτιστεί με τη δικαιοσύνη. Πολύ περιορισμένος, πολύ σχετικός, στη συλλογική συνείδηση κατώτερος των άγραφων νόμων. Την ισχύ του κερδίζει από την ελεύθερη υποταγή σε αυτόν, από την καθολική αναγνώριση και την ποινή που επιβάλλεται σε αυτόν που θα τον αθετήσει. Πρόκειται για ένα εννοιολογικό κατασκεύασμα από την κοινωνία για την κοινωνία.

Από την παράδοση των ορφικών και από τα ομηρικά έπη φαίνεται ξεκάθαρη η θεοποίηση των νόμων. Ο νόμος (χωρίς να διακρίνεται σε γραπτό ή άγραφο) είχε μια βαθιά θρησκευτική χροιά.⁵⁷ Με το πέρασμα του χρόνου στους άγραφους νόμους αποδόθηκε χαρακτήρας ηθικός, είχαν ήδη διαμορφώσει την κουλτούρα του Αθηναίου ώστε να μην ξεχωρίζει η θρησκευτική από την κοινωνικοπολιτική ηθική. Ο ηθικός νόμος θεμελιώνεται στην ανθρώπινη συνείδηση.⁵⁸

57. Κλασικό παράδειγμα η Αντιγόνη του Σοφοκλή: «Δεν είναι ο Δίας που πρόσταξε, ούτε η Δίκη που συγκατοικεί με τους θεούς στον Άδη όρισε τέτοιους νόμους στους ανθρώπους, ούτε στοχάστηκα ποτέ πως έχουν κύρος οι δικές σου προσταγές, για να μπορείς, θνητός, να πατάς των θεών τους αλάθευτους άγραφους νόμους. Δεν είναι τωρινοί και χτεσινοί μα ζουν αιώνια, κανείς ποτέ δεν έμαθαν πώς φύτρωσαν στον κόσμο. Εγώ δε σκόπευα ποτέ να δώσω λόγο στο θεό, γιατί με τρόμαξαν επιβουλές ανθρώπου.» (στ. 450 -460)

58. Παράδειγμα ο Επιτάφιος του Περικλή: «Αν, ωστόσο, η αυστηρότητα λείπει από την καθημερινή μας ζωή, στα δημόσια πράγματα, από εσωτερικό σεβασμό δεν παρανομούμε. Σεβόμαστε τους άρχοντες, πειθαρχούμε στους νόμους και μάλιστα σε όσους έχουν γίνει για να προστατεύουν τους αδύνατους και, όσους, αν και άγραφοι, είναι ντροπή να τους παραβαίνει κανείς.» (Θουκυδίδης, Β, 37, 3)

Παρόλα αυτά οι άγραφοι νόμοι, όπως ήδη αναφέρθηκε, συνδέονται με την αριστοκρατία και την τυραννία. Ας μην ξεχνάμε ότι ο άγραφος νόμος με την ομηρική σημασία του είναι η επιβολή του ενός (θεικής βούλησης) στους πολλούς. Ο Ιππίας, τύραννος με σοφιστική παιδεία, καθώς και οι Τριάκοντα τύραννοι αποδοκίμασαν τους γραπτούς νόμους.

Η πολιτική αυτή εμπειρία οδήγησε τους Αθηναίους στα τέλη της κλασσικής εποχής να γίνουν πιο δημοκρατικοί από ποτέ και να επιμείνουν στη δημιουργία ενός αυθαίρετου μεν προστάτη από τις αυθαιρεσίες δε κοινωνικού συμβολαίου (για να χρησιμοποιήσουμε τη ρήση του Hobbes). Φαίνεται δηλαδή ότι ο άγραφος νόμος γίνεται σεβαστός μόνο μέσα από την αντιδιαστολή του με το γραπτό. Μόνο με την εμφάνιση του γραπτού νόμου καθιερώθηκε στη συνείδηση ο άγραφος σαν έκφραση ενός κανόνα που «ξεπερνούσε όλα τα όρια της μεταβλητότητας του γραπτού και συνεπώς συνδέθηκε με μια απόλυτη έννοια». Ο άγραφος νόμος διαφέρει ουσιαστικά από το γραπτό στο γενικευμένο και απόλυτο χαρακτήρα του που δεν του επιτρέπει να γίνει γραπτός.

Είναι γεγονός όμως ότι κατά τη διάρκεια της κλασσικής εποχής έγιναν πλήθος νομοθετήματα και αναθεωρήσεις με αποτέλεσμα, όταν το 403 π.Χ. κλήθηκαν αι νομοθέται, ένα θέσπισμα που περιέχεται στο λόγο του Ανδοκίδη και ορίζει το ρόλο των νομοθετών, προσδιορίζει ότι ένας άγραφος νόμος δεν μπορεί να εφαρμόζεται από τους δικαστές σε καμία περίπτωση.

Φτάνουμε λοιπόν στο τέλος της κλασσικής εποχής, κατά τη διάρκεια της οποίας οι έννοιες της δικαιοσύνης και του νόμου έχουν ωριμάσει τόσο ώστε ο νόμος δε δικαιώνεται παρά ως η τέλεια μίμηση της δικαιοσύνης (κινδυνεύοντας έτσι να χαθεί προς όφελος της ίδιας της αξίας που υπηρετεί). Και ο Πλάτωνας καταλήγει πως ο ρόλος του νόμου είναι να συνδέει τον κόσμο των ιδεών με τον κόσμο της καθημερινής ζωής, καθώς δεν υπάρχει τίποτα τόσο υψηλό που ο νόμος να μην πρέπει να συνδέεται με αυτό, ούτε τίποτα τόσο ταπεινό με το οποίο να μην καταπιάνεται.

Η προβληματική της διάκρισης του νόμου έχει κορεστεί και πλέον ο νόμος είναι ενιαίος, το σύνολο πολύπλοκων επιταγών που αποσκοπούν στην απλή, ελεύθερη ζωή.

2. ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΘΗΝΑ.

Το δίκαιο και οι νόμοι της Αθηναϊκής Δημοκρατίας χαρακτηρίζονται από διαφάνεια και ευμεταβλητότητα, αν και η σταθερότητα στους νόμους ήταν η κύρια επιδίωξη.

Υπεύθυνοι για την νομοθεσία και με δικαίωμα να την ασκούν, να την ελέγχουν και να γίνονται διάδικοι ήταν μόνο οι άντρες ελεύθεροι πολίτες. Όμως υπήρχαν διαχωρισμοί σε σχέση με την κοινωνική τάξη, αλλά και νομοθετικές ρυθμίσεις για τους υπόλοιπους που βρίσκονταν στην Αθήνα. Σε αυτήν την ενότητα θα εξεταστούν τα κύρια σημεία του δικαίου σε συνάρτηση με κοινωνικές ομάδες.

α.Νόμοι και κοινωνικές τάξεις

Οι Αθηναίοι χωρίζονταν σε πέντε κοινωνικές τάξεις με βάση οικονομικά κριτήρια. Μέτρο για την κατάταξη ορίστηκε το ετήσιο εισόδημα σε μεδίμνους γεωργικών προϊόντων ή σε χρήμα ανάλογης αξίας.

Οι δύο πρώτες τάξεις ήταν οι πεντακοσιομέδιμνοι και οι τριακοσιομέδιμνοι ή ιππείς, δηλαδή αυτοί που είχαν ετήσιο εισόδημα πάνω από πεντακόσιους ή τριακόσιους μεδίμνους αντίστοιχα. Από τις τάξεις των ιππέων εκλέγονταν οι 9 άρχοντες και τα μέλη του Αρείου Πάγου αλλά και αυτές βάραιναν οι μεγαλύτερες οικονομικές υποχρεώσεις προς την πολιτεία.

Την τρίτη τάξη αποτελούσαν οι διακοσιομέδιμνοι ή ζευγίτες. Μπορούσαν να γίνουν μέλη της Βουλής ή να εκλεγούν σε άλλα κατώτερα αξιώματα. Από αυτούς προέρχονταν οι οπλίτες που συγκροτούσαν το κυριότερο σώμα στρατού, τη «φάλαγγα».

Τέταρτοι και τελευταία τάξη ήταν οι θήτες, δηλαδή οι πολίτες που δεν είχαν καθόλου ιδιοκτησία ούτε σταθερό εισόδημα. Δεν είχαν δικαίωμα να εκλεγούν σε κανένα αξίωμα. Ήταν όμως μέλη της εκκλησίας του δήμου με δικαίωμα ψήφου, και μπορούσαν να είναι μέλη του λαϊκού δικαστηρίου της

Ηλιαίας. Οι θήτες ήταν απαλλαγμένοι από κάθε προσφορά προς την πολιτεία και στο στρατό υπηρετούσαν ως ελαφρά οπλισμένοι (ψιλοί).

Είναι φανερό ότι δεν μπορούσαν να συμμετάσχουν όλοι οι πολίτες στα ανώτερα αξιώματα: το σύστημα έχει περισσότερες ομοιότητες με την τιμοκρατία. Όμως ας θυμηθούμε ότι αφενός όλοι οι πολίτες είχαν δικαίωμα να εκφράσουν τη γνώμη τους και έτσι να επηρεάσουν την πολιτική στην εκκλησία του Δήμου και, αφετέρου, καθώς το σύστημα παιδείας βασιζόταν στην ιδιωτική πρωτοβουλία και κατ' επέκταση στον πλούτο, μόνο οι πλούσιοι είχαν την ικανότητα να κυβερνήσουν ώστε να ισχύει η αξιοκρατία.

Οι πιο πλούσιοι Αθηναίοι υπηρετούσαν το κράτος προσφέροντας λειτουργίες, δηλαδή προσφορά χρημάτων για όφελος του δήμου (δραματικοί ή μουσικοί αγώνες, γεύματα, συντήρηση πλοίων). Οι λειτουργίες ήταν μια άμεση και σημαντική φορολόγηση αλλά και πολύ τιμητική αναγνώριση.

Οι λειτουργίες ήταν τακτικές και έκτακτες. Από τις τακτικές σπουδαιότερες ήταν η χορηγία, η γυμνασιαρχία και η αρχιθεωρία. Από τις έκτακτες, η τριηραρχία, που ήταν δαπανηρότατη, γιατί ο τριηραρχος ήταν υποχρεωμένος να εξοπλίσει για τον πόλεμο ένα πλοίο και να αναλάβει για ένα έτος τη μισθοδοσία και τη συντήρηση του πληρώματος.

Για την ορθότερη κατανομή των τριηραρχιών οι εύποροι πολίτες οργανώθηκαν τον 4^ο αιώνα π.Χ. σε 20 «συμμορίες» με 60 μέλη η κάθε μία.

Το κράτος συχνά τιμούσε τους πλούσιους πολίτες που πρόσφεραν μεγάλα ποσά για λειτουργίες. Π.χ. έδινε την άδεια να στήσουν αναμνηστικό μνημείο σε περίπτωση νίκης της ομάδας τους σε δραματικούς ή γυμνικούς αγώνες. Η οδός Τριπόδου της Αθήνας, κάτω από την Ακρόπολη, είχε μεγάλη τέτοια σειρά χορηγικών μνημείων.

Αν ο οριζόμενος από τον επώνυμο άρχοντα για την εκτέλεση κάποιας λειτουργίας ισχυρίζονταν ότι υπήρχε κάποιος πλουσιότερος πολίτης και έπρεπε εκείνος μάλλον παρά αυτός να είχε οριστεί, εφαρμοζόταν η διαδικασία της «αντιδόσεως» (ανταλλαγή περιουσιών). Το δικαστήριο έκρινε ποιος

έπρεπε να αναλάβει την απαιτούμενη δαπάνη, αν ο προτεινόμενος ως πλουσιότερος δε δεχόταν να αναλάβει την απαιτούμενη δαπάνη για τη λειτουργία. Όμως λόγω του τιμητικού χαρακτήρα της αυτό δε συνέβαινε συχνά.

β. Νόμοι και γυναίκες⁵⁹

Επικρατεί η αντίληψη ότι στην κλασσική Αθήνα, παρά τη μεγάλη πρόοδο που πραγματοποιείται σε όλες της εκφάνσεις της ζωής, η ισότητα όσον αφορά στα ανθρώπινα δικαιώματα όχι απλώς δεν υφίσταντο αλλά ήταν αδιανόητη. Γυναίκες, παιδιά -προστατευόμενα μέλη της οικογένειας και σαφώς οι δούλοι δε θεωρούνταν παρά κτήσεις του Αθηναίου πολίτη που είχε απόλυτη εξουσία πάνω τους.

Αυτό είναι όχι μόνο μέρος μιας αλήθειας αλλά και μια τόσο μικρή αλήθεια που μπορεί να αμεληθεί μπροστά στις περιπτώσεις όπου όλες αυτές οι κατηγορίες ανθρώπων είχαν άλλοτε περισσότερη και άλλοτε λιγότερη ελευθερία. Στους δούλους θα επανέλθουμε αργότερα, καθώς χρειάζεται να τονίσουμε στο θέμα των γυναικών ότι και σε αυτές υπήρχαν κατηγορίες. Υπήρχαν οι αθίδες, δηλαδή γυναίκες γνήσιες Αθηναίες που προοριζόταν για τη δημιουργία οικογένειας και τη συνέχιση της φυλής, οι παλλακίδες και οι εταίρες. Η κάθε κατηγορία έχει τα δικά της προνόμια, τους δικούς της περιορισμούς και τις δικές της προοπτικές.

Καταρχάς, οι αθίδες δεν ήταν εξισωμένες με παιδοποιητικές μηχανές καθώς παρά τη ρήση του Δημοσθένη και τις αναφορές σε ρητορικούς λόγους, καθώς δύσκολα ένας μέσος Αθηναίος θα μπορούσε να συντηρήσει τρεις γυναίκες και τα παιδιά που ενδεχομένως αποκτούσαν από αυτόν, όπως και δύσκολα θα μπορούσε να επιβάλλει την αφάνεια όταν αυτή δεν ήταν νομικά κατοχυρωμένη αλλά αντίθετα υπήρχαν θεσμοί που ανάγκαζαν τις γυναίκες να έχουν κοινωνική ζωή.

59. Claude Mosse « Η γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα» σελ 54 επ.

Τη θέση των γυναικών μέσα στους αθηναϊκούς οίκους ενίσχυε σημαντικά μια κατηγορία κανόνων εθιμικού δικαίου που χαρακτηριζόταν ως «οικιακό δίκαιο». Αυτό ρύθμιζε προστατευτικά τη θέση τους μέσα στον οίκο και μπροστά στον οικιακό βωμό, όπως επίσης και τα δικαιώματα τους από τους άρρενες του οίκου. Η παραβίαση του επέσυρε εκτός από τη μήνη των θεών και της κυρώσεις της πολιτείας. Συγκεκριμένα ήταν δυνατή η γραφή κακώσεως ορφανών, η γραφή προαγωγείας, η γραφή ύβρεως και άλλες.

Το δικαίωμα όμως που τις φέρνει στο νομικό προσκήνιο είναι η απόκτηση προίκας, ο βαθμός κυριότητας σε αυτήν, το δικαίωμα να λάβουν τη προίκα τους σε περίπτωση διάλυσης του γάμου και η δυνατότητα να είναι κληρονόμες.

Μέσω της προικοδότησης (η οποία σε περίπτωση θανάτου του πατέρα απαιτούσαν από τον κληρονομικό μερίδιο του αδελφού) και της κληρονομιάς οι γυναίκες καθίστανται κύριαι και ακινήτων ακόμα και στην περιοχή της πόλης.⁶⁰

Εντύπωση προκαλεί ότι ο νομοθέτης δεν εξασφαλίζει στην κληρονομιά τις χήρες, οι οποίες είναι υποχρεωμένες να επιστρέψουν στο πατρικό τους παίρνοντας, όμως, πίσω και την προίκα τους.

Από όλα τα παραπάνω φαίνεται ότι η περίφημη διάταξη που καθόριζε τη δικαιοπρακτική δυνατότητα των γυναικών μέχρι «μεδίμνου κριθής» (ο μέδιμνος αντιστοιχεί σε πενήντα κιλά κριθάρι) σύντομα υπέπεσε σε αχρηστία. Ιστορικές μαρτυρίες επιβεβαιώνουν τον πλούτο πολλών γυναικών.

Στο πλαίσιο του γάμου οι γυναίκες είχαν το δικαίωμα να εκφράζουν τις προτιμήσεις τους για το ταίρι που επιθυμούσαν, είτε ήταν ο πρώτος γάμος είτε ήταν ο δεύτερος. Όπως επίσης είχαν και το σημαντικότερο δικαίωμα της απολείψεως, δηλαδή να διαλύουν το γάμο τους (με την επέμβαση του επώνυμου άρχοντα).

60. Π. Δημάκης «Πρόσωπα και θεσμοί της Αρχαίας Ελλάδας» σελ.24

Πηγές δείχνουν ότι η γυναίκα δεν έχανε την προσωπικότητα της μέσα στο γάμο, αλλά είχε την ισχύ να επηρεάζει τις κρίσεις των ανδρών, ακόμα και να τους κρίνει. Στο λόγο του Δημοσθένη, 59, 110-111, φαίνεται καθαρά αυτή η παραεξουσία: «Και τι θα έλεγε καθένας από εσάς (τους δικαστές) φεύγοντας από εδώ στη γυναίκα του ή στη θυγατέρα του ή στη μητέρα του, αν δώσει για αυτήν (την εταίρα Νεαίρα) αθωωτική ψήφο; [...] Τότε εκείνες που έχουν μυαλό θα οργιστούν εναντίον σας».

Το δικαίωμα που της έδινε λόγο ήταν η υποχρέωση του άντρα να καταβάλει στο ακέραιο την προίκα της σε περίπτωση που λύνονταν ο γάμος. Αν την καθυστερούσε ήταν υποχρεωμένος να καταβάλλει τόκους: υπολογιζόταν 18% το μήνα.⁶¹

Εδώ μπορούμε να προσθέσουμε ότι σε περίπτωση λύσεως του γάμου λόγω μοιχείας της γυναίκας ο σύζυγος δικαιούταν να πάρει τα προικώα αυτής. Η σοβαρότητα της μοιχείας από την πλευρά της γυναίκας για τους Αθηναίους φαίνεται από διάταξη που δίνει το δικαίωμα στο σύζυγο, εάν πιάσει τους δράστες έπ' αυτοφώρω, να σκοτώσει τον εραστή και να διώξει τη μοιχαλίδα (πράγμα που όμως δε συνέβαινε, συνήθως υπήρχε κάποιος χρηματικός συμβιβασμός, τα μοιχάγια).

Βαρύτητα δινόταν στο θέμα της μοιχείας όπως και της «παράνομης συμβίωσης» με ξένη σε μια προσπάθεια να εξασφαλιστεί η γνησιότητα των πολιτών παρεμποδίζοντας την εισροή ξένου αίματος στους κόλπους των αθηναϊκών οικογενειών. Όποια ξένη συζούσε με Αθηναίο καταγγελλόταν στους θεσμοθέτες και σε περίπτωση ενοχής καταδικαζόταν να πουληθεί ως δούλη. Βάσει του ίδιου νόμου τιμωρούσαν τον Αθηναίο που ζούσε σαν σύζυγος με την ξένη με πρόστιμο 1000 δραχμών.

Στο θέμα του βιασμού, όμως, δε δινόταν η ίδια βαρύτητα, αφού παιδί από βιασμό συνήθως δεν κρατούνταν και έτσι η ποινή στο βιαστή ήταν 100 δραχμές.

61.Π. Δημάκης «Πρόσωπα και θεσμοί της αρχαίας Ελλάδας», Αθήνα, 1994, σελ.131

Επιπλέον, γνωστές διατάξεις (όπως η μη παρουσία των γυναικών στο χώρο της αγοράς, ο περιορισμός τους στον γυναικωνίτη, την απαγόρευση των αγοραπωλησιών και άλλων συμβάσεων) είχαν εθιμικώς καταργηθεί. Αντίθετα, ήταν κατά έναν τρόπο παρούσες στις δικαστικές υποθέσεις που αφορούσαν συμφέροντα τους, ασκούσαν το επάγγελμα της μαίας και γενικότερα το ιατρικό επάγγελμα, πωλούσαν οικοτεχνήματά τους στην αγορά, ήταν παρούσες σε κάθε μορφή τέχνης, ενίοτε στην κοσμική ζωή, ακόμα και σε φιλοσοφικές σχολές (όπως η Λεοντίς στους Κήπους του Επίκουρου).

Σχετικά με την νομική υπόσταση της γυναίκας δυσκολία παρουσιάζεται στην ταυτοπροσωπία της. Δεν υπήρχαν ληξιαρχικά βιβλία όπου να καταγραφόταν η γέννηση και ο θάνατος, αλλά, σε αντιστάθμισμα, υπήρχαν κατάλογοι των φατριών τους οποίους συμπλήρωναν οι πίνακες στρατεύσιμων που κρατούσαν οι δήμοι. Όμως υπήρχαν πολλά κενά ή παραπλανητικά στοιχεία (καθώς για την εγγραφή στους καταλόγους απαιτούνταν όρκος για τη γνησιότητα των παιδιών -όμως οι όρκοι δεν είναι πάντα αληθείς, ειδικά όταν επρόκειτο για την αναγνώριση νόθων παιδιών). Αυτή η κατάσταση σε συνδυασμό, σε ορισμένες περιπτώσεις, με την αφάνεια των γυναικών στις δημόσιες ανδρικές συζητήσεις, απαιτούσε την κατάθεση μαρτύρων για την ταυτότητα της γυναίκας.

Οι εταίρες ήταν θεσμός αναγνωρισμένος στην αρχαία Αθήνα και η αμοιβή τους ήταν θεσμοθετημένη, ανάλογη βέβαια και με τις υπηρεσίες που πρόσφεραν. Υπήρχαν ειδικές σχολές όπου διδάσκονταν μουσική, χορό ή φιλοσοφία. Όσες ήταν απλά κοινές γυναίκες αμείβονταν με μία δραχμή. Όσες ήξεραν μουσική και χορό με δύο δραχμές. Ενώ όσες παρουσιάζονταν στα συμπόσια και είχαν την παιδεία να συμμετάσχουν σε φιλοσοφικές συζητήσεις ανδρών (όπως η περίφημη Ασπασία) αμείβονταν με μέχρι και μια μικρή περιουσία.

Πρέπει όμως να τονίσουμε ότι οι προαγωγοί και η προαγωγή τιμωρούνταν στην αρχαία Αθήνα. Καθώς όμως ο νόμος προέβλεπε ποινή για την προαγωγή ελεύθερης γυναίκας πολύ συχνά οι προαγωγοί αγόραζαν δούλες.

γ.Νόμοι και Μέτοικοι

Μέτοικοι ονομάζονταν οι μόνιμα εγκατεστημένοι ξένοι στην Αθήνα. Δεν είχαν περισσότερα πολιτικά δικαιώματα από τους άλλους ξένους αλλά γίνονταν αποδεκτοί ως μέλη της κοινότητας. Εάν ένας ξένος επιθυμούσε να εγκατασταθεί μόνιμα στην Αθήνα, έπρεπε να υποβάλλει αίτηση για την εγγραφή του ως μετοίκου στα μητρώα κάποιου δήμου και να οριστεί κάποιος Αθηναίος πολίτης ως «προστάτης» του, δηλαδή ως εγγυητής του. Στην περίπτωση έλλειψης προστάτη ήταν δυνατό να υποβληθεί μήνυση («γραφή αποστασίου») με προβλεπόμενη ποινή τη μετατροπή του μετοίκου σε δούλο.⁶²

Όλοι οι ξένοι για να παραμείνουν για λίγο καιρό στο έδαφος της Αττικής δεν απαιτείτο να καταβάλλουν ιδιαίτερο φόρο. Αν όμως αποφάσιζαν να μονιμοποιήσουν την εγκατάστασή τους (κάποιοι από αυτούς παντρεύονταν, έκαναν παιδιά εκεί, ενδιαφέρονταν για την Αθήνα και τη βοηθούσαν όταν παρίστατο ανάγκη) στο έδαφος της Αττικής, από τότε άρχιζαν κάποιες υποχρεώσεις τους στο ταμείο της πόλης. Πρόκειται για τα «δικαιώματα παραμονής», το γνωστό μετοίκιον, ένας φόρος που ανερχόταν στις 12 δραχμές το χρόνο για τους άνδρες και στις 6 δραχμές το χρόνο για τις γυναίκες.

Οι μέτοικοι ήταν πολυάριθμοι και ασχολούνταν με τις πιο αποδοτικές επιχειρήσεις. Αποκλείονταν από την ιδιοκτησία ακινήτων και την εκμετάλλευση του ορυκτού πλούτου. Όλοι οι άλλοι οικονομικοί κλάδοι ανοίγονταν μπροστά τους χωρίς περιορισμούς: μπορούσαν να εργασθούν ως μισθωτοί, ως κεφαλαιούχοι εργοδότες και να πλουτίσουν ανεμπόδιστα. Οι περισσότεροι και πιο ονομαστοί τραπεζίτες του 4ου αιώνα ήταν μέτοικοι. Οι υποχρεώσεις τους στο κράτος εκτός από την καταβολή του μετοικίου ήταν οι εξής: πλήρωναν την «εισφορά», όπως και οι πλούσιοι Αθηναίοι πολίτες και ενδεχομένως ένα τέλος αγοράς, όταν ήθελαν να ασκήσουν το εμπόριο στην περιοχή της αγοράς. Επίσης, μπορούσε να τους ανατεθεί κάποια χορηγία, εκτός από αυτήν της τριηραρχίας.

62. Robert Flaceliere: «Ο δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων» σελ. 59

Εκτός από τις οικονομικές υποχρεώσεις τους, υπηρετούσαν και στον αθηναϊκό στρατό ή ναυτικό. Αν ένας μέτοικος προσπαθούσε να αποφύγει τη στράτευση πηγαίνοντας να ζήσει αλλού όταν ξεσπούσε πόλεμος δεν του επέτρεπαν ποτέ να επιστρέψει στην Αθήνα.

Κατά τον συμμαχικό πόλεμο των ετών 357-355 π.Χ. πολλοί μέτοικοι έφυγαν από την Αττική. Ο Ισοκράτης εκφράζει για αυτό το γεγονός τη λύπη του και ανάμεσα στα άλλα αγαθά που περιμένει από τη λήξη του πολέμου είναι η επιστροφή των μετοίκων στην πόλη «ων νυν ερήμην καθέστηκε».

Το σύστημα της προστασίας των μετοίκων φαίνεται υπήρξε καλά οργανωμένο έτσι που κατά το πέρασμα των αιώνων δεν ακούστηκαν ποτέ διαμαρτυρίες των μετοίκων εναντίον του.

δ. Ομάδες που συνδέονταν μεταξύ τους λόγω Εμπορικών συναλλαγών

Η συναλλακτική ζωή τραπεζιτών, εμπόρων, ναυκλήρων και λοιπών ασχολούμενων με τη θάλασσα, ρυθμιζόταν κατά βάση από τους κανόνες του εμπορικού δίκαιου, ενός δικαίου παλαιότατου, εθιμικά διαμορφωθέντος που η πόλη είχε υποχρεωθεί να αναγνωρίσει.⁶³

Το εμπορικό δίκαιο γεννήθηκε ως ναυτικό δίκαιο και στην πορεία κάλυψε και το χερσαίο εμπόριο. Η ισχύς αυτού του δικαίου στα Αθηναϊκά δικαστήρια ήταν εξίσου μεγάλη όπως και κάθε άλλου δικαίου. Μάλιστα υπήρχαν ειδικά δικαστήρια για τις εμπορικές υποθέσεις, τα εμποροδικεία.

Για να θεωρηθεί μια δίκη «εμπορική» έπρεπε να υπάρχει γραπτή συμφωνία (συγγραφή) μεταξύ των μερών που να αφορά στο θαλάσσιο εμπόριο και ειδικότερα σε αποστολές εμπορευμάτων από την Αθήνα σε υπερπόντια λιμάνια ή σε φορτώσεις από τα λιμάνια αυτά προϊόντων για την Αθήνα.

63. Π. Δημάκης «Πρόσωπα και θεσμοί της αρχαίας Ελλάδας», Αθήνα, 1994, σελ.303

Το χαρακτηριστικό αυτού του δικαίου ήταν ότι οι διατάξεις του είχαν υπερκρατικό χαρακτήρα (όπως και ο όρος έμπορος είχε υπερκρατικό χαρακτήρα). Άλλα χαρακτηριστικά που το έκαναν να ξεχωρίζει από τους άλλους κλάδους του ιδιωτικού δικαίου ήταν η απλούστευση, η αυστηρότητα, ο κοσμοπολίτικος χαρακτήρας του (καθολική αναγνώριση έστω και αν διατάξεις έρχονταν σε αντίθεση με το εσωτερικό δίκαιο) και η ταχύτητα («έμμηνοι δίκαι»). Παρόλα αυτά πολλές πόλεις έθεταν δικούς τους κανόνες για τα δικά τους συμφέροντα.

Οι κυριότεροι κανόνες για την Αθήνα ήταν:

-η απαγόρευση εξαγωγής σιταριού συγκομισθέντος εντός των ορίων της Αττικής.

-η απαγόρευση μεταφοράς σε άλλους λιμένες (εκτός του Πειραιά) σιτηρά που είχαν αγοράσει σε πόλεις του Ευξείνου Πόντου ή σε άλλους σιτοβολώνες.

-η επιβολή της μεταφοράς στο άστυ των 2/3 κάθε φορτίου σιτηρών που έφτανε στον Πειραιά και η πώληση του εκεί.

-υποχρέωση να δηλώνεται στις αρχές η ακριβής ποσότητα του εξαγόμενου ελαίου.

-η απαγόρευση εξαγωγής από την Αττική υλικών (ξυλεία, σχοινιά) χρησίμων για την ναυπήγηση πλοίων.

Συχνή και σπουδαία υπόθεση αποτελούσαν οι σχετικές με τα ναυτικά δάνεια. Ο ναύκληρος που διέθετε πλοίο αλλά όχι κεφάλαιο για να πραγματοποιήσει ένα υπερπόντιο ταξίδι δανειζόταν από έναν κεφαλαιούχο του Πειραιά με υψηλότατο τόκο: 20 με 30%. Σε περίπτωση όμως απώλειας του πλοίου ο δανειστής έχανε και το κεφάλαιο και τους τόκους χωρίς να έχει το δικαίωμα να στραφεί κατά της υπόλοιπης περιουσίας του ναύκληρου αφού μόνο εχέγγυο ήταν το πλοίο.

Στα εμποροδικεία δικάζονταν όλες οι υποθέσεις οι σχετικές με εμπόριο. Οι κάπηλοι (μικροέμποροι εντός των συνόρων της πόλης), όμως, υπάγονταν στα κανονικά δικαστήρια της πόλεως.

Η θεωρία των κοινών αβαριών είναι και αυτή σημαντικός θεσμός. Αν ο πλοίαρχος ήταν υποχρεωμένος για κάποιο λόγο να ρίξει στη θάλασσα μερικά εμπορεύματα, ώστε να σώσει το σύνολο του φορτίου, η απώλεια που θα υφίσταντο οι κύριοι των εμπορευμάτων έπρεπε να μοιραστεί, κατά αναλογία, ανάμεσα σε όλους τους φορτωτές.

Ενδιαφέρον στοιχείο είναι και πως στα εμποροδικεία μπορούσαν να είναι διάδικοι ημεδαποί και αλλοδαποί (και μάλιστα χωρίς προστάτη), ελεύθεροι και δούλοι.

ε. Δίκαιο και δούλοι -λοιπά θέματα του κλασσικού δικαίου

Οι δούλοι ανήκαν στον κτήτορα τους, που είχε απόλυτη εξουσία πάνω τους και, έτσι, δεν υπήρχαν ειδικές διατάξεις για αυτούς. Στα συνήθη δικαστήρια οι δούλοι δεν είχαν δικαίωμα να παρίστανται. Όμως στα εμποροδικεία μπορούσαν να παρίστανται ως διάδικοι και μάλιστα να εκπροσωπούν τον αφέντη τους.

Γενικά στα θέματα που αφορούσαν το εμπόριο ήταν πιο ελεύθεροι. Σαφώς και κατόπιν άδειας του κυρίου τους είχαν το δικαίωμα να είναι εμπορευόμενοι, να κυβερνούν πλοία και να εκπροσωπούν τον κύριο τους στα μακρινά λιμάνια όπου τα οδηγούσαν.

Μια σκοτεινή σελίδα της αττικής δικονομίας αποτελούν τα βασανιστήρια δούλων που μαρτυρούσαν για τις εκδικαζόμενες υποθέσεις. Υπήρχε η αντίληψη πως μόνο με βασανιστήρια μπορούσε κανείς να αποσπάσει την αλήθεια από έναν δούλο, ακόμα αν και οι δύο διάδικες πλευρές τον εμπιστεύονταν.

Άλλο σημείο του δικαίου αφορούσε τους δανεισμούς. Η παράλειψη της πληρωμής των τόκων στην καθορισμένη προθεσμία, εκτός από τις συνέπειες από τις διατάξεις περί συμβάσεων, συνέβαινε και «ανατοκισμός», δηλαδή υπήρχαν χωριστοί τόκοι: οι τόκοι που δεν

πληρώθηκαν από τον οφειλέτη σχηματίζουν ένα νέο κεφάλαιο που παράγει αυτό το ίδιο τον τόκο. Σχετική είναι και η «αντίχρηση» όπου ένας οφειλέτης εγκαταλείπει στον πιστωτή του, την κατοχή ενός αγαθού για να εξασφαλίσει την εξόφληση ενός χρέους. Επίσης, υπήρχε και η δυνατότητα δι'«υποθήκης» ενός αντικειμένου ως εγγύηση για την εξόφληση του χρέους.

Μια ενδιαμέση σύμβαση ανάμεσα στη μίσθωση και στην πώληση ήταν η εμφύτευση : οι πολιτεία ή τα ιερά, όταν βρίσκονταν σε αδυναμία να εκμεταλλευτούν τα ακίνητα τους, τα παραχωρούσαν σε ιδιώτες με ενοίκιο για μεγάλο χρονικό διάστημα ή για πάντα υπό τον όρο ότι οι παραλήπτες και οι κληρονόμοι θα εκπληρούν κάποιες υποχρεώσεις (επισκευές, πληρωμή προσόδου).

Ένα θέμα στο οποίο αξίζει να δοθεί προσοχή καθώς είναι ιστορικά παρεξηγημένο είναι οι νόμοι περί της ομοφυλοφιλίας και της παιδεραστίας - νόμοι που αντικατοπτρίζουν την αποδοκιμασία των Αθηναίων για αυτές τις πρακτικές, προς δυσaréσκεια της κακεντρέχειας πολλών μελετητών.

Χωρίς να αναφερθούμε εκτεταμένα στα χωρία που πραγματεύονται το θέμα, ας δούμε τις ποινές που επιβάλλονταν στους ομοφυλόφιλους και τους παιδεραστές. Ο βιασμός νεαρών παιδιών τιμωρείτο αυστηρά. Η προαγωγή παιδιών και με πιο σοβαρές συνέπειες η προαγωγή αγοριών από τον πατέρα τους ήταν ποινικό αδίκημα. Οι πατέρες αυτή δε δικαιούνταν να ζητήσουν διατροφή από τα παιδιά τους κατά τη διάρκεια των γηρατειών τους.

Όμως έμμεση τιμωρία υφίσταντο και τα παιδιά, όπως και κάθε άλλος παθητικός ομοφυλόφιλος: δεν είχαν το δικαίωμα να πάρουν το λόγο στην Εκκλησία του Δήμου. Αυτή η ποινή επιβαλλόταν ακόμα και σε αυτούς που είχαν σοδομισθεί παρά τη θέληση τους. Το επιχείρημα ήταν πως αφού δοκιμάζουν τη γυναικεία φύση θα πρέπει να υφίστανται και τους ίδιους περιορισμούς.

Εδώ βλέπουμε πως υπήρχε μια μεροληψία των Αθηναίων απέναντι στους παθητικούς σε σχέση με τους ενεργητικούς ομοφυλόφιλους. Εντύπωση όμως προκαλεί η νομική προστασία των εκδιδομένων ανδρών.

Αυτοί, είτε ήταν πόρνοι (παραδίδονταν ανεπιλέκτως σε κάθε «βουλόμενο»), είτε ήταν εταιριζόμενοι (είχαν έναν εραστή για κάποιο χρονικό διάστημα) μπορούσαν να υπογράψουν συμβάσεις' παροχής υπηρεσιών. Σε αυτές περιέγραφαν τις «υπηρεσίες» τους και την αμοιβή τους. Σε περίπτωση που ο πελάτης δεν κατέβαλε το απαιτούμενο ποσό, είχαν το δικαίωμα να προσφύγουν δικαστικά στον Επώνυμο άρχοντα.

Αντίστοιχες συμβάσεις υπογράφονταν ανάμεσα σε κηδεμόνα αθίδης και κάποιο Αθηναίο ώστε να την έχει για παλλακίδα και ανάμεσα σε νέους και παιδεραστές. Αυτές οι τόσο ενάντια στα χρηστά ήθη συμβάσεις αποδείκνυαν την προστασία που παρείχε ο νόμος σε κάθε έκφανση της ζωής του Αθηναίου.

3. ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η κλασική Ελληνική αρχαιότητα μπορεί να μην δημιούργησε μία συστηματική δομή τεχνοκρατικού τύπου όπως αυτή του Ρωμαϊκού Δικαίου, όμως τόσο οι πλούσιες φιλοσοφικές της ιδέες, όσο και η αναλυτική πρόβλεψη του και σήμερα γνωστών εγκλημάτων και η ποινική αντιμετώπισή τους, εμπλούτισε διαχρονικά και τροφοδοτεί μέχρι σήμερα όλους τους θεσμούς και το θεωρητικό υπόβαθρο του Ποινικού Δικαίου.

Γενικά περί του εγκλήματος⁶⁴

(1). Το έγκλημα ως εξωτερική ανθρώπινη συμπεριφορά

Ο Αριστοτέλης πρώτος αποφάνθηκε ότι ποινικώς ενδιαφέρουσα είναι μόνον «η πράξις προς έτερον», δηλ. η εξωτερική ανθρώπινη συμπεριφορά, η οποία γίνεται αντιληπτή δια των ανθρωπίνων αισθήσεων. Μόνο ότι λαμβάνει χώρα στον εξωτερικό χώρο του ανθρώπου, στο κοινωνικό περιβάλλον, όπου ο έτερος και οι έτεροι — οι άλλοι — άνθρωποι υπάρχουν και μόνο ότι απ' αυτά λαμβάνει χώρα σ' αυτό προέρχεται από πράξη, actum ανθρώπου. - ή και παράλειψη πράξεως — μπορεί να αποτελεί αντικείμενο ποινικού ενδιαφέροντος -και βεβαίως εφόσον με αυτή προσβάλλεται έννομο αγαθό ετέρου, συνιστά δηλαδή ένα κακό. Αντιθέτως ό,τι εξωκοινωνικώς πράττει ο άνθρωπος π. χ. ευρισκόμενος μόνος του, είναι αδιάφορο για το ποινικό δίκαιο.

(2). Υποκείμενο του ποινικού δικαίου μόνον ο άνθρωπος

Πράττει (ή παραλείπει να πράξει) -μόνον ο άνθρωπος -και δη ο «έμφρων» άνθρωπος, όπως πρώτοι και πάλι οι Αρχαίοι Έλληνες αποφάνθηκαν, όχι τα ζώα ούτε τα πράγματα

(3). Η ικανότητα προς καταλογισμό

Ποινικώς κολάσιμη δεν είναι κάθε παράνομη πράξη αυτή καθ' αυτή, αλλά εκείνη που -μπορεί να διαπιστωθεί ότι επιτελείται εκουσίως, δηλ με τη συμμετοχή της συνείδησης και τηςβούλησης του δράστη της διάνοιάς του.

Γι' αυτό και η μεταχείριση των ακούσιων εγκλημάτων πρέπει να είναι συγγνωστέα (άξια συγνώμης).

64. A.Biscardi «Αρχαίο Ελληνικό Δίκαιο» σελ.431 επ.

β. Περί της ποινής

Η αρχαία ελληνική διανόηση ως εξόχως ανθρωποκεντρική σε τούτο μόνο αποσκοπούσε: πως, με ποια μέτρα, με ποιο πολίτευμα και με ποια θεωρία βίου, ατομική και συλλογική, θα κατόρθωνε να επιτύχει ώστε το «ζην», η ατομική και συλλογική ζωή να γίνεται ποιοτικώς καλύτερη. Ύπατος και μεγαλειώδης στόχος της όλης πολιτιστικής της προσπάθειας υπήρξε η επιδίωξη, με όλους τους θεσμούς που επινόησε και με κάθετι που δημιούργησε, του «βελτίονας ποιείν» τους πολίτες και γενικώς τους ανθρώπους, να υπηρετήσει και να φέρει σε πέρας την εντολή του κατ' εξοχήν Έλληνα θεού, τον θεού τον φωτός, Απόλλωνα, ο οποίος στο ιερό του, τους Δελφούς, απηύθυνε στους προσερχόμενους την ευχή, αλλά και επιταγή:

«Γένοιο οίος εσσί μαθών» Δηλαδή: «μακάρι να γίνεις, γίνε αυτό που είσαι, αφού πρώτα μάθεις ποιος είσαι».

Η αρχαία ελληνική σκέψη και πράξη με τη φιλοσοφία και την πολιτική, με την τραγωδία και τη γλυπτική της με τους αθλητικούς, μουσικούς και πνευματικούς αγώνες της, με τους θεσμούς και τους νόμους της, ένα στόχο υπηρέτησε: να κάνει τον άνθρωπο καλύτερο, να μετατρέψει τον άνθρωπο σε Άνθρωπο. Θεώρησε δε ότι το λυσιτελέστερο, το ευγενέστερο, το πιο ανθρωπιστικό αλλά και το μοναδικό μέσο πραγματώσεως αυτής της αποστολής ήταν η Παιδεία.

Παιδευτής λοιπόν ο νόμος τιμωρεί όχι ως θηρίο αλόγιστα και εκδικητικά, μόνο και μόνο γιατί ο δράστης διέπραξε έγκλημα.

Αλλά τιμωρεί για να μην αδικήσει ξανά ούτε αυτός, ούτε άλλος που είδε αυτόν να τιμωρείται. Συνεπώς ο ποινικός δικαστής δια της ποινής, την οποία επιβάλλει, από φιλόανθρωπο πνεύμα διεπόμενος, αποβλέπει κυρίως στο σωφρονισμό του δράστη και στην επανένταξη του στην κοινωνία.

γ. Ποινική Πρόβλεψη

1. Ουδεμία ποινή χωρίς (δικαστική) κρίση

Ο Σόλων σοφώς αποβλέπων στην καθίδρυση κράτους δικαίου και στην δια της πολιτειακής δικαιοσύνης επίλυση των μεταξύ των συμβιούντων αναφυόμενων διαφορών επεδίωξε με σειρά διατάξεών του να κατάργησει την αυτοδικία ή τουλάχιστον να τη μειώσει όσο το δυνατόν περισσότερο. Έτσι έθεσε ως θεμελιώδη αρχή

«κανείς να μη στερείται του δικαιώματος να προσφεύγει στη δικαιοσύνη» για να βρει το δίκαιο του, αλλά και να προσάγεται ενώπιον αυτής, αν διέπραξε κάποιο αδίκημα και κανείς χωρίς κρίση και χωρίς τη δικαστική μάχη του να τιμωρείται

Ακόμη και για τον αποπειρώμενο να καταλύσει το πολίτευμα ενομοθέτησε να φονεύεται μόνο μετά από δικαστική κρίση και καταδίκη του.

2. Ουδέν αδίκημα και ουδεμία ποινή άνευ προηγούμενου γραπτού νόμου

Πρέπει να τονιστεί ότι οι Έλληνες έθεσαν ως προϋπόθεση επιβολή ποινής την ύπαρξη προηγούμενου νόμου, καθορίζοντας τα στοιχεία του αδικήματος και την επιβλητέα ποινή αλλά αξίωσαν — ήδη από τον 7^ο αι. π.Χ. — να είναι και γραπτός ο νόμος.

3. Ο νόμος ισχύει για το μέλλον και δεν έχει αναδρομική ισχύ.

Απαγορεύεται η αναδρομικότητα του νόμου, διότι τότε ανατρέπεται η ασφάλεια δικαίου, επί της οποίας στηρίζεται η ειρήνη του κοινωνικού βίου, η δε πολιτεία θα αποδεικνυόταν κακής πίστης έναντι των πολιτών της, αφού δια των νόμων της αναγνωρίζει και επιβάλλει την εγκυρότητα των συνομολογηθέντων μεταξύ ιδιωτών, η ίδια όμως συνομολογήσασα με τους πολίτες της δια των νόμων, για το τι ισχύει, να προβαίνει αργότερα σε πλήρη ανατροπή των όσων ίσχυαν και μάλιστα αναδρομικώς.

4. Η αναγκαιότητα και η δικαιοσύνη της ποινής

(I). Η αναγκαιότητα της ποινής

Η αναγκαιότητα της επιβολής του κακού της ποινής προκύπτει από την υποχρέωση που έχει μια ευνομούμενη Πολιτεία να προστατεύσει τα μέλη της από την παράνομη συμπεριφορά ενός πολίτη της και να αποτρέψει γενικώς και ειδικώς την επανάληψη της.

(II). Η δικαιοσύνη της ποινής

Αποστολή της οργανωμένης πολιτειακώς κοινωνίας δεν είναι να ανταποδίδει το ισοδύναμο κακό, «εξισούμενη και εξομοιούμενη» έτσι με το εγκληματήσαν άτομο, αλλά η συντήρηση και προαγωγή του «κοινού συμφέροντος» με τήρηση βεβαίως της δικαιοσύνης, της οποίας το αληθές περιεχόμενο είναι «το αποδωδόναι εκάστω το οφειλόμενον».

δ. Ποινικός Κώδικας

1. Η διαίρεση των αξιόποινων πράξεων

I) Από την άποψη ψυχικής διαθέσεως του δράστη τα αδικήματα διακρίνονται σε: αμαρτήματα (πταισματικές παραβάσεις και λάθη), ατυχήματα (πλημμελήματα) και αδικήματα (κακουργήματα).

II) Σε ιδιωτικά (αστικής φύσεως) και δημόσια (ποινικά)

III) Κατά τον μέγα πολεοδόμο και αξιόλογο πολιτειολόγο Ιππόδαμο, πρέπει να διακρίνονται σε αδικήματα προσβολής της προσωπικότητας, σε αδικήματα βλάβης (περιουσιακής ή ηθικής) και σε φονικά.

2. Λόγοι που αποκλείουν τον άδικο χαρακτήρα της πράξεως

I. Ο «δίκαιος φόνος» :

- Ο φόνος τυράννου ή υποψήφιου τυράννου
- Ο φόνος μοιχού καταλαμβανόμενου υπό του συζύγου επ' αυτοφώρω «άρθρα εν άρθροις έχοντα» μετά της συζύγου του.
- Ο φόνος διαρρήκτη οικίας, που καταλαμβάνεται επ' αυτοφώρω να επιχειρεί τούτο κατά τη διάρκεια της νύχτας.
- Ο φόνος συναθλητού ακουσίως κατά τη διάρκεια αγώνων.
- Ο φόνος δολοφόνου, που καταδικάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα και δεν εκτέλεσε την καταδικαστική απόφαση. Αντί αυτοδύναμης εκτελέσεως μπορούσε όποιος ήθελε να τον συλλάβει και να τον οδήγησει στους άρχοντες για να υποστεί τη θανατική ποινή.
- Στις περιπτώσεις αυτές λοιπόν, αυτός που πράττει το φόνο μένει ατιμώρητος.
- Ο Δημοσθένης σχετικά υποστήριξε: «Γιατί θεωρείται αθώος; Διότι (ο νόμος) μας επιτρέπει να σκοτώνουμε ακόμα και τους φίλους μας, εάν αυτοί συμπεριφέρονται ασελγώς και προκλητικά προς τα οικεία μας πρόσωπα, για τα οποία αξιώνει από μας να μαχώμεθα εναντίον των εχθρών, με θυσία και της ζωής μας ακόμη, προκειμένου να μην υποστούν τίποτα το ατιμωτικό και το ασελγές.

65. Μαρία Σ. Γιούνη «Άτιμος έστω άτιμος τεθνάτω» σελ. 38 επ.

Επειδή δε οι φίλοι και οι εχθροί δεν είναι ιδιαίτερα είδη ανθρώπων, αλλά μόνο οι πράξεις τους τους διαφοροποιούν, ο νόμος μας έδωσε το δικαίωμα να μεταχειριζόμαστε ως εχθρούς, όσους μας μεταχειρίζονται ως εχθρούς».

II. Προσταγή: Δεν είναι άδικος ο φόνος που εκτελούν οι Σκύθες αστυνομικοί κατ' εντολή των Ένδεκα και σ' εκτέλεση καταδικαστικής αποφάσεως των δικαστηρίων.

III. Άμυνα: Όποιος προς υπεράσπιση της σωματικής του ακεραιότητας ή της περιουσίας του φονεύσει αμέσως εκείνον, που επιχειρεί να την απειλήσει παρανόμως και βιαίως ή να την αφαιρέσει αδικώς και βιαίως, μένει ατιμώρητος.

3. Το έγκλημα ως συναυτουργία και ως συμμετοχική δράση

I. Ο αυτουργός, εάν αυτοβούλως διέπραξε το έγκλημα, τιμωρείται με «αιφυγία» (δια βίου εξορία) ή θάνατο εάν όμως έδρασε υπό την ισχυρή επιρροή άλλου δυνατόν να καταδικάζεται μόνο σε δια βίου εξορία.

II. Ηθικός αυτουργός τιμωρείται με την αυτή ποινή τον αυτουργού.

Έάν σε δίκη ψευδομαρτυριών και σε δίκη ψευδοκλητείας, την οποία μπορούσε να εγείρει ο ηττηθείς διάδικος εναντίον τον μάρτυρα, που κατέθεσε ψευδώς, ασκώντας το ένδικο μέσο της επισκήψεως, απεδείκνυε την αλήθεια των ισχυρισμών του και η αγωγή του ευδοκμούσε, τότε ο ψευδομαρτυρήσας καταδικαζόταν στην ανόρθωση κάθε ζημίας, που υπέστη αυτός εναντίον του οποίου ψευδομαρτύρησε, ο δε τυχόν παραπείσας τον ψευδομάρτυρα ηθικός αυτουργός μπορούσε να εναχθεί με τη δίκη κακοτεχνιών και να υποστεί τις ίδιες με τον αυτουργό αστικές και ποινικές κυρώσεις.

III. Ο συναυτουργός, δικαζόταν σύμφωνα με το ψήφισμα του Κοινωνού, χωριστά από τον αυτουργό, για τη διαπίστωση του βαθμού της συμμετοχής του και την επιμέτρηση της ποινής του.

ε. Οι κύριες ποινές

1. Πρόστιμο

Επιβαλλόταν σε απλές πταισματικές παραβάσεις.

2. Χρηματική ποινή

Επί δικών, δηλ. ιδιωτικών αγωγών, επιβαλλόταν στον ηττηθέντα διάδικο και την εισέπραττε ο νικήσας. Σε περίπτωση μη καταβολής της καταδικαζόταν και σε επιπλέον ίσης αξίας χρηματική ποινή, καταβαλλόμενη στο δημόσιο ⁴².

3. Περιοριστικοί όροι εισόδου και συμμετοχής

Προηγείτο της κύριας ποινής, που συνίστατο στην απαγόρευση εισόδου και παραμονής στους ιερούς χώρους καθώς και συμμετοχής σ' όλες τις δημοτελείς γιορτές και τελετές. Ουσιαστικά, ο καταδικασθείς στην ποινή αυτή, η οποία απαγγελλόταν στο δικαστήριο, αλλά και στην Αγορά και εκαλείτο πρόρρησις ή προαγόρευσις καθίστατο αποσυνάγωγος, κοινωνικά περιθωριοποιημένος. Επιβαλλόταν στους κατηγορούμενους για άρνηση στρατεύσεως, για φόνο κ.λ.π. Επίσης προβλεπόταν εκ του νόμου και μέχρι της εισαγωγής τους στο δικαστήριο και για τους τελούντες υπό κατηγορία φόνου.

4. Φυλάκιση

Ο καταδικασθείς ως οφειλέτης του δημοσίου καθώς και όποιος καταδικάζεται σε χρηματική ποινή φυλακίζεται μέχρι να την καταβάλλει.

στ. Όροι και προϋποθέσεις επιβολής της ποινής φυλάκισης

Επειδή η επιβολή της ποινής της φυλάκισης, ως στερητική της ατομικής ελευθερίας, όπως προαναφέρθηκε, συνιστούσε βαρύτατη προσβολή της προσωπικότητας του Αθηναίου πολίτη, το Αττικό «Σύνταγμα» προέβλεπε λεπτομερώς τις περιπτώσεις, τους όρους και προϋποθέσεις της επιβολής της.

Ειδικότερα:

- 1. Φυλάκιση επιβάλλεται μόνο από τα ηλιαστικά δικαστήρια**
- 2. Απαγγέλλεται κατά τινός μόνο μετά από δικαστική κρίση και καταδίκη του.**

Κατ' εξαίρεση ήταν υποχρεωτική η φυλάκιση χωρίς προηγούμενη δικαστική κρίση και μέχρι τη δικαστική κρίση, των επ' αυτοφώρω συλλαμβανομένων να επιχειρούν προδοσία της πόλης ή την κατάλυση του πολιτεύματος καθώς και των καταχραστών του δημοσίου χρήματος.

3. Ρητώς απαγορευόταν η (προ)φυλάκιση όλων των λοιπών υπό κατηγορία τελούντων, ακόμη και για φόνο, μέχρι την εισαγωγή τους σε δίκη.

Προφυλάκιση επιτρεπόταν και μέχρι της εισαγωγής τους σε δίκη των κατηγορουμένων:

(I) για κακοποίηση γονέων

(II) για αστρατεία

(III) για εταιρισμό, πορνεία, παιδεραστία και προαγωγή

(IV) για ανθρωποκτονία, εφόσον παρά την απαγόρευση, που τους είχε επιβληθεί να μην εισέρχονται στην Αγορά ή στα δημοτελή ιερά, καταλαμβάνονται να παραβαίνουν τους περιοριστικούς αυτούς όρους.

ζ. Στέρηση της ενεργητικής δικανικής ικανότητας

Ειδικότερα επιβαλλόταν στον «άτιμο» και συνίστατο στην απαγόρευση, να υποβάλλει δημόσιες αγωγές και να παρίσταται στα δικαστήρια ως διώκων.

η. Ατιμία

Διακρινόταν σε μερική και ολική. Εθεωρείτο ως η βαρύτερη, πλην της εσχάτης, ποινή για τον Αθηναίο πολίτη, αφού εστερείτο με αυτή όχι μόνο την ενεργητική δικανική του ικανότητα, αλλά και την πολιτική του ιδιότητα, τα πολιτικά του δικαιώματα. Επιβαλλόταν σε πολλές περιπτώσεις για παραβάσεις του κοινού ποινικού δικαίου και για πολιτικά εγκλήματα, πάντοτε όμως — και μόνο — μετά από δικαστική απόφαση.⁶⁷

θ. Θανατική ποινή

Η εσχάτη των ποινών προβλεπόταν ως κύρωση για πολιτικά αδικήματα, εγκλήματα εσχάτης προδοσίας κλπ. Άγνωστη είναι η συχνότητα επιβολής της.⁴⁴

67. Σοφία Αδάμ « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.206

68. Σοφία Αδάμ « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.205

-Ειδικότερα η θανατική ποινή προβλεπόταν στις ακόλουθες περιπτώσεις:

(1). Όποιος δίνει ψευδείς υποσχέσεις ενώπιον της Εκκλησίας του Δήμου ή της Βουλής ή εξαπατήσει το δικαστήριο, διώκεται για δημόσιο αδίκημα και αν καταδικασθεί, τιμωρείται με θάνατο.

(2). Όποιος πολιτικός εξαπατήσει το λαό με ψευδείς υποσχέσεις διώκεται για δημόσιο αδίκημα και αν καταδικασθεί του επιβάλλεται η ποινή του θανάτου.

(3). Όποιος προάγει (σε άσεμνο βίο) ελεύθερο παιδί ή γυναίκα, πρέπει να μηνύεται για διάπραξη δημοσίου αδικήματος και αν κηρυχθεί ένοχος, να θανατώνεται. Με τις ίδιες κατηγορίες κηρύσσονται ένοχοι και όσοι προάγουν σε ασελή βίο δούλους.

(4). Όποιος καταλαμβάνεται να ασκεί οποιοδήποτε αξίωμα, να είναι σύνδικος του δήμου, να παίρνει το λόγο στη Βουλή ή στην Εκκλησία του Δήμου, να εισέρχεται στα δημόσια ιερά ή να περιφέρεται στην Αγορά αν και έχει καταδικαστεί ως παιδεραστής ή προαγωγός, θανατώνεται.

(5). Όποιος, τελών υπό κατηγορία φόνου, φανεί να εισέρχεται σε ναό ή να περιδιάβαζει στην Αγορά επιτρέπεται να οδηγηθεί, απ' όποιον θέλει, στο δεσμωτήριο, αν δε καταδικαστεί, τιμωρείται με την ποινή του θανάτου.

(6). Όποιος εκ προμελέτης τραυματίσει το σώμα ή το κεφάλι ή το πρόσωπο ή τα πόδια ή τα χέρια κάποιου, αυτός μεν υποχρεούται να φύγει από την πόλη, στην οποία κατοικεί το θύμα, η δε περιουσία του δημεύεται. Σε περίπτωση επιστροφής του καταδικάζεται σε θάνατο.

(7). Με την ίδια ποινή του κλέφτη τιμωρείται και ο εν γνώσει της κλοπής κλεπταποδόχος

(8). Όποιος συλλαμβάνεται επ' αυτοφώρω να κάνει διάρρηξη σε οικία, διανοίγοντας τρύπα στον τοίχο, τιμωρείται με θάνατο.

(9). Ο επ' αυτοφώρω συλλαμβανόμενος να πωλεί τον εαυτό του ως δούλο, τιμωρείται με θάνατο.

(10). Όποιος καταγγείλει με αδιάσειστα στοιχεία τη διάπραξη εγκλήματος εσχάτης προδοσίας, θέτεται υπό την προστασία της πολιτεία, εάν όμως ψεύδεται τιμωρείται με την ποινή του θανάτου.

(11). Όποιος προδώσει φρούριο ή πολεμικό πλοίο ή στρατόπεδο τιμωρείται

με θάνατο.

(12). Οι αυτομολούντες (προς τον εχθρό) καταδικάζονται σε θάνατο.

(13). Όποιος επικαλεστεί ενώπιον δικαστηρίου μη υφιστάμενο νόμο, τιμωρείται με θανάτωση του.

(14). Εάν κάποιος επιχειρήσει να εγκατάστησα τυραννία και αποδειχθεί δικαστικώς, καταδικάζεται σε θάνατο.

(15). Όποιος αποκαλύψει τα Ελευσίνια Μυστήρια (σε μη μνημένους) τιμωρείται με θάνατο.

Μαρτυρείται ότι ο μόνος που τόλμησε να αποκαλύψει τα Μυστήρια σε αμύητους ήταν κάποιος Διαγόρας, Μήλιος την καταγωγή και Επικηρύχθηκε γι' αυτό αντί ενός ταλάντου.

Επίσης στην Αθήνα όσοι «Ερμοκοπίδες», φίλοι του Αλκιβιάδη, συνελήφθησαν, επειδή διακωμώδησαν σε ιδιωτικά συμπόσια τα Ελευσίνια, καταδικάστηκαν σε θάνατο.

ια .Διοικητικές Ποινές

(1). **Απαγόρευση εισόδου** του υπό κατηγορία φόνου τελούντος στην Αγορά και στους ιερούς χώρους και συμμετοχής του σε δημοτελείς εορτές. Η απαγόρευση αυτή, καλούμενη πόρρησις ή προαγόρευσις, αναγγελλόταν από τον Κήρυκα στην Αγορά. Κάθε πολίτης μπορούσε να τον καταγγείλει ή να τον οδηγήσει βιαίως στους Ένδεκα, αυτοί δε ήταν υποχρεωμένοι «αμελλητί και παραχρήμα», δηλ αμέσως και χωρίς υπαίτια καθυστέρηση να τον παραπέμψουν σε δίκη, κατά την επ' αυτοφώρω διαδικασία, όπου αν καταδικαζόταν του επιβαλλόταν η θανατική ποινή.

(2). **Εξορία («αιφυγία»)**

Διοικητική Ποινή, που αφορούσε τον «μη εκ προνοίας» φονέα, δηλ., τον ακούσιο φονέα. Εκτός από τη δήμευση της περιουσίας του, του επιβαλλόταν να αυτοεξοριστεί μέσα σ' ένα μήνα, δηλαδή καταδικαζόταν σε «αιφυγία», δια βίου εξορία, από την οποία μπορούσε να επανέλθει μόνο αν οι συγγενείς τον φονευθέντος τον παρείχαν συγγνώμη (αΐδεσιν), με καταβολή των «υποφονίων», δηλ συμφωνουμένου ποσού αποζημίωσης.⁶⁹

69. Σοφία Αδάμ « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.207

(3). Οστρακισμός

Κάθε χρόνο κατά τη συνεδρίαση της έκτης πρυτανείας, γινόταν ψηφοφορία, με ανάταση του χεριού, για να αποφασιστεί εάν ο λαός επιθυμούσε να γίνει οστρακοφορία για το έτος αυτό. Αν η αρχή γινόταν δεκτή, ακολουθούσε δεύτερη ψηφοφορία, μυστική αυτή τη φορά, για να καταδειχθεί εκείνος που θα καταδικαζόταν. Η δεύτερη ψηφοφορία γινόταν πιθανότητα κατά τη συνεδρίαση της όγδοης πρυτανείας. Ήταν τότε απαραίτητη η απαρτία των ψηφοφόρων (έξι χιλιάδες), ώστε το μέτρο να εμφανίζεται ως απόφαση του λαού και όχι ως ψηφοφορία φατρίας.⁷⁰

Η προβλεπόμενη ποινή ήταν η ατιμία, δηλ η στέρηση των πολιτικών δικαιωμάτων και η εξορία. που είχε όριο τα δέκα χρόνια. Στο τέλος των δέκα χρόνων ο ένοχος μπορούσε να επιστρέψει στην Αθήνα και να ανακτήσει τα δικαιώματά του. Όσο για την περιουσία τον, του ανήκε ακόμα και κατά τη διάρκεια της εξορίας του και μπορούσε μάλιστα να εισπράττει τα κέρδη του. Βλέπουμε λοιπόν ξεκάθαρα ποιος ήταν ο στόχος του νόμου: να απομακρύνει από την πόλη για περιορισμένο χρονικό διάστημα κάθε πολίτη που θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τρέφει σχέδια εγκαθίδρυσης τυραννίας προς όφελος του. Δεν προκαλεί λοιπόν έκπληξη ότι, έπειτα από τους «φίλους των τυράννων», άνθρωποι ειλικρινά αφοσιωμένοι στη δημοκρατία, όπως ο Ξάνθιππος και ο Αριστείδης και αργότερα ο Θεμιστοκλής, επλήγησαν από τον οστρακισμό. Διότι, ακριβώς λόγω του μεγάλου κύρους που είχαν αποκτήσει και της εμπιστοσύνης του λαού που απολάμβαναν οι άνθρωποι αυτοί θα μπορούσαν να επιχειρήσουν κατάχρηση της εξουσίας τους. Ο εξοστρακισμός δεν ήταν στην κυριολεξία ποινή, αλλά επαχθές διοικητικό μέτρο, αμφιλεγόμενης δικαιοσύνης περιβεβλημένο όμως με δημοκρατική νομιμοποίηση - αφού είχε γίνει συνταγματική διάταξη. Έισηγητής της διάταξης αυτής υπήρξε ο Κλεισθένης (410 π.Χ.) υπήρξε δε και ο πρώτος στον οποίο εφαρμόστηκε - τελευταίος υπήρξε ο Υπέρβολος.

70. Μαρία Σ. Γιούνη «Άτιμος έστω άτιμος τεθνάτω» σελ. 88, 102,226,227

ιβ. Λόγοι εξάλειψης του αξιόποινου

(1). Παροχή αιδέσεως

Η παροχή συγνώμης στο δράστη φόνου από τους έχοντες το δικαίωμα τούτο συγγενείς μετά από καταβολή προς τούτους των «αποίνων» «υποφονίων».

(2). Παραγραφή

Ίσχυε μόνο επί ιδιωτικών αδικημάτων και απαιτήσεων. Προβαλλόταν και ως λόγος απόρριψης της αγωγής.

(3). Παραίτηση από την έγκληση

Αν κάποιος παραιτηθεί από το δικόγραφο της αγωγή του η δίκη καταργείται.

(4). Αμνηστία

Με ειδικό ψήφισμα χορηγήθηκε (409 π.Χ) αμνηστία στους συνεργασθέντες με το καθεστώς των Τριάκοντα Τυράννων προς καταλλαγή των πολιτικών παθών.⁷¹

ιγ. Προσβολές του πολιτεύματος

(1). Έσχατη προδοσία

Τιμωρείται με την εσχάτη των ποινών, ακόμη και χωρίς δίκη, από όποιον πολίτη θέλει και μπορεί ο τύραννος ή όποιος επιχειρεί να κατάλυση το δημοκρατικό πολίτευμα. Με την ίδια ποινή τιμωρείται όποιος προδώσει φρούριο, πολεμικό πλοίο, στρατόπεδο κ.λ π.

(2). Αλλοίωση του Συντάγματος

(I) Όποιος από τους Εννέα άρχοντες αποπειραθεί να μεταβάλλει-διάταξη του Συντάγματος, τιμωρείται με βαρύτερη χρηματική ποινή, δηλ. με τη με δικές του δαπάνες κατασκευή ανδριάντα ίσου ύψους και βάρους προς το δικό του σώμα. Τιμωρείται επίσης με την έκπτωση του και την καταδίκη του σε ατιμία ή θάνατο.

71. Σοφία Αδάμ- Μαγνήσαλη « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.203

(II) Όποιος πρότεινε αντισυνταγματικό ή αντίθετο προς το συμφέρον του δήμου νόμο, που ψηφίστηκε στην Εκκλησία του Δήμου ή τη Βουλή καθώς και οι άρχοντες που συνέπραξαν σ αυτό, εναχθέντες ενώπιον της Ηλιαίας δια «γραφής παρανόμων» και καταδικασθέντες, τιμωρούνταν τουλάχιστον με την ποινή της ατιμίας.

3. Προσβολές κατά της τιμής ή της ζωής των φορέων πολιτειακών λειτουργημάτων

“Κάθε προσβολή προσώπου, που ασκεί οποιοδήποτε λειτούργημα δημόσιο και φέρει τα διάσημά του, τιμωρείται με την ποινή της ατιμίας θεωρούμενη ως προσβολή κατά της ίδιας της πολιτείας”.

ιδ. Εγκλήματα αναγόμενα στη στρατιωτική υπηρεσία και στην υπογράμωση προς στράτευση.

(1). Στην κλασική εποχή ο νόμος που σχετίζονταν με τα εγκλήματα περί το στράτευμα, ήταν ενιαίος και προέβλεπε για όλα την ποινή της ατιμίας, με ακολουθούμενη διαδικασία τις αντίστοιχες γραφές.

Ο νόμος για την παράβαση των περιορισμών της ποινής προέβλεπε την άσκηση ενδείξεως ή απαγωγής χωρίς να υφίσταται πλαίσιο ποινής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα στρατιωτικών αδικημάτων είναι του Θεόμνηστου το 384 π.Χ., ο οποίος ήταν ρίψασπις και κατηγορήθηκε με ένδειξη γιατί αγόρευε ενώπιον του αθηναϊκού λαού ενώ δεν είχε τέτοιο δικαίωμα. Επίσης ο Δημοσθένης κατηγορήθηκε το 348 π.Χ. με γραφή λιποταξίου ενώ ο γιος του μεγάλου Αλκιβιάδη κατηγορήθηκε για λιποταξία, αστρατεία και δειλία.

Τα εγκλήματα περί το στράτευμα που εντάσσονται συλλογικά στον «ανάρμοστο βίο των πολιτών» (αισχρώς βεβιωκότες) είναι τα ακόλουθα:

(I) Την ασπίδα αποβεβληκέναι που συνίσταται στην εγκατάλειψη της ασπίδας κατά τη μάχη και στην τροπή σε φυγή. Η φράση “την ασπίδα αποβεβληκέναι” είναι κατά πάσα πιθανότητα αυτούσια η φράση του νόμου, ενώ ο δράστης ονομάζεται ρίψασπις· καθοριστικό στοιχείο για να στοιχειοθετηθεί το έγκλημα είναι η πρόθεση παραίτησης από τη μάχη,

επομένως η τυχαία απώλεια άλλου όπλου δεν στοιχειοθετεί αδίκημα.

(II) Λιποτάξιον, λιπών την τάξιν, αντίστοιχα με τον σημερινά λιποτάκτη, είναι εκείνος που κατά τη μάχη εγκαταλείπει τη θέση στην οποία τοποθετήθηκε από τους στρατηγούς και οπισθοχωρεί, ενώ οι υπόλοιποι στρατιώτες μάχονται.

(III) Αστρατεία, αντίστοιχη με τη σημερινή ανυποταξία, που συνίσταται στη μη συμμετοχή στην εκστρατεία ενός πολίτη που είχε κληθεί να παρουσιαστεί στους οπλίτες.

(IV) Λιποστράτιον, λιπονάυτιον, δύο ειδικότερες μορφές λιποταξίου, από τις οποίες το λιπονάυτιον συνίσταται στην παράνομη εγκατάλειψη του πλοίου, ενώ το λιποστράτιον αντιστοιχεί στην εγκατάλειψη της θέσης στο στρατό ξηράς.

(V) Αναυμάχιον, για το οποίο οι μεταγενέστερες της κλασικής εποχής πληροφορίες αναφέρουν ότι συνίσταται στην παρά τους νόμους απουσία από τη θέση στην οποία τάχθηκε κάποιος κατά τη ναυμαχία, ενώ για να στοιχειοθετηθεί το έγκλημα δεν ήταν απαραίτητη η εγκατάλειψη του πλοίου. Ακριβώς στο σημείο αυτό εντοπίζεται η διαφορά λιποναυτίου, όπου είναι απαραίτητη η εγκατάλειψη του πλοίου, και αναυμαχίου, όπου για να στοιχειοθετηθεί η αντικειμενική υπόσταση του, αρκεί η μη συμμετοχή στη ναυμαχία.

(VI) Δειλία, που έχει ευρύτερο χαρακτήρα και περιλαμβάνει οποιαδήποτε αξιόποινη πράξη γίνεται στο πεδίο της μάχης και δεν υπάγεται σε κάποιο από τα λοιπά εγκλήματα, δηλαδή συνίσταται στην εν γένει πλημμελή, λόγω δειλίας, εκπλήρωση των στρατιωτικών υποχρεώσεων. Ένα παράδειγμα που αναφέρεται συχνά είναι η μη συμμετοχή στην πρώτη γραμμή της μάχης στην οποία τάχθηκε ο οπλίτης και η υποχώρηση στα μετόπισθεν.

(VII) Ιππεύειν αδοκίμαστος, ειδικότερη έκφανση της δειλίας που συνίσταται στην παρουσίαση ενός οπλίτη στο ιππικό αντί του πεζικού, στο οποίο είχε καταταγεί. Στο ιππικό, που κατά κανόνα θεωρείτο ασφαλέστερο από το πεζικό, δεν μπορούσε να καταταγεί οποιοσδήποτε,

αλλά όποιος ήταν σε θέση να προμηθεύσει όχι μόνο τον εξοπλισμό του αλλά και το άλογο – ας μην ξεχνούμε ότι η οικονομική δυνατότητα κάποιου να υπηρετήσει στο ιππικό έδωσε το όνομα σε μια ολόκληρη κοινωνική τάξη στην Αθήνα – και εκτός από το οικονομικό μέρος, ο υποψήφιος ιππέας έπρεπε να περάσει με επιτυχία μια δοκιμασία, εξέταση των ικανοτήτων του· ακόμη και όσοι είχαν υπηρετήσει ήδη ως ιππείς δεν ήταν κάθε φορά αυτονόητο ότι θα καλούνται στο ιππικό, αλλά αν οι ανάγκες το απαιτούσαν, μπορούσαν να κληθούν στο πεζικό.⁷²

Στα ανωτέρω αδικήματα δεν περιλαμβάνεται η αυτομολία παρόλο που σαν αδίκημα ήταν πολύ γνωστό στην αρχαιότητα, ίσως γιατί ήταν ιδιαίτερη μορφή προδοσίας και τιμωρούνταν με τις ποινές που προβλέπονταν γι' αυτή.

Επίσης σε καιρό πολέμου οι ανώτεροι αξιωματικοί επέβαλλαν ορισμένες ποινές τάξεως στους υφισταμένους τους, όταν υπέπιπταν σε παραπτώματα, όπως η επιβολή προστίμου μέχρι πενήντα δραχμές, η στέρηση της ελευθερίας (δεσμός) και η ατιμωτική εξαίρεση από το στρατό (εκκήρυξις)

(2). Η μη αναίρεση ναυαγών και των πεσόντων σε πόλεμο

(I) Οι ναύαρχοι ήταν υποχρεωμένοι, σύμφωνα με τον στρατιωτικό ποινικό κώδικα, να «αναιρέσουν» (= να σηκώσουν από τη θάλασσα, να περισυλλέξουν) τους ναυαγούς, σε αντίθετη δε περίπτωση υπόκεινταν σε δίκη απειλούμενοι με την επιβολή της εσχάτης των ποινών. Ιστορικά γνωστή είναι η περίπτωση της καταδίκης σε θάνατο των δέκα στρατηγών μετά τη ναυμαχία στις Αργινούσες (406π.Χ.) με την κατηγορία «επει ουκ ανείλοντο τους ναυαγούς». Μεταξύ των καταδικασθέντων και εκτελεσθέντων ήταν και ο γιος του Περικλή και της Ασπασίας, Περικλής και αυτός ονομαζόμενος.

72.Μαρία ΓΙΟΥΝΗ: «ΑΤΙΜΟΣ ΕΣΤΩ ΑΤΙΜΟΣ ΤΕΘΝΑΤΩ» σελ. 179

Ο μόνος Αθηναίος που αντέδρασε στην παραπομπή και καταδίκη τους ήταν ο Σωκράτης, ο οποίος έτυχε να είναι κατά τη μέρα της δικασίμου «Επιστάτης», δηλ. προϊστάμενος της πρυτανεύουσας φυλής του. Και δικαίως αντέδρασε, διότι οι στρατηγοί δεν μπόρεσαν να εκτελέσουν το καθήκον τους λόγω του ότι ενέσκηψε φοβερή τρικυμία.

(II) Οι στρατηγοί όφειλαν, έστω και κατόπιν σπουδών και ανακωχής των εχθροπραξιών με τους αντιπάλους τους, να αναιρέσουν τους νεκρούς οπλίτες από τα πεδία των μαχών και να τους ενταφιάσουν, αποδίδοντας τις κεκανονισμένες τιμές.

3. Νόμιμες απαλλαγές

Απαλλάσσονται από τη στρατιωτική υπηρεσία νομίμως:

(I) Οι ανάπηροι και οι διανοητικώς ή ψυχικώς ασθενείς.

(II) Οι αγοραστές των δημοσίων προσόδων «οι τέλος πριάμενοι».

(III) Οι επιλεγέντες ως χορευτές των Διονυσίων.

(IV) Οι επισήμως καταγεγραμμένοι ως ασκούντες εμπορία, επειδή η Αττική δεν ήταν αυτάρκης διατροφικώς και οι έμποροι συντελούσαν μαζί με τους «Σιτοφύλακες» στην ομαλή και κατά τον πόλεμο εξασφάλιση των αγαθών.

ιε. Εγκλήματα κατά της ζωής

(1) **Φόνος «εκ προνοίας»:** Όποιος με πρόθεση εφόνευσε άλλον - τιμωρείται με «αιφυγία» -και δήμευση της περιουσίας του ή με την ποινή του θανάτου.

(2) **Φόνος «μη εκ προνοίας»:** Όποιος επιφέρει από αμέλεια το θάνατο άλλου καταδικάζεται σε δήμευση της περιουσίας του και σε αναγκαστική έξοδο του, μέσα σ' ένα μήνα από τη χώρα, δηλ σε εξορία, δυνάμενος να επιστρέψει μόνο μετά από παροχή αιδέσεως (=συγχωρήσεως) αυτού, από τους στενούς συγγενείς του φονευθέντος και υποβολής του σε καθαρμούς και εξαγνισμό του.

(3) **Πρόκληση «τραύματος εκ προνοίας»:** Όποιος από πρόθεση, προκαλεί σε άλλον βαριά σωματική βλάβη ή διανοητική πάθηση, τιμωρείται με «αιφυγία» ή με θανατική ποινή.

ιστ. Εγκλήματα κατά της προσωπικής ελευθερίας

(1) **Αρπαγή:** Ο «άγων βία τινά» επιτρεπόταν, να φονευθεί επιτόπου από τον υφιστάμενο την αρπαγή ή αν μπορούσε να τον οδηγήσει και παραδώσει στις αρμόδιες αρχές προκειμένου να τον παραπέμψουν αμέσως σε δίκη,

(2) **Παράνομη βία και αυτοδικία:** Ισχύουν τα παραπάνω.

(3) **Αυτοανδραποδισμός:** Όποιος καταλαμβάνοταν να πωλεί τον εαυτό του ως δούλο, τιμωρούνταν με θάνατο, για διάπραξη ιδιαίτερης βαρύτητας δημόσιο αδίκημα ήτοι: «για την προσβολή που έκανε στην ιδέα της ελευθερίας».

(4) **Κακοποίηση δούλου:** Όποιος ασκεί παράνομη βία κατά δούλου διώκεται για διάπραξη δημοσίου αδικήματος.

(5) **Κακοποίηση -καταδίκων-κρατουμένων:** Επιτρέπεται να φονεύσουν τους δολοφόνους επί του εδάφους τους ή να τους συλλαμβάνουν, αλλά απαγορεύεται να τους κακοποιήσουν ή να τους ζητήσουν λύτρα για να τους ελευθερώσουν. Σε αντίθετη περίπτωση θα οφείλουν το διπλάσιο της ζημίας που θα προκαλέσουν., Οποιοσδήποτε δε μπορεί να τους καταγγείλει, ενώπιον των αρμοδίων αρχόντων, και η Ηλιαία να αποφανθεί σχετικά

(6) **Παράνομη κατακράτηση**

Ή παράνομη κατακράτηση διωκόταν από τον παθόντα με «γραφή», δηλ με μήνυση για προσβολή συνταγματικώς κατοχυρωμένου δικαιώματος και δη για την προσβολή ατομικών ελευθεριών.

ιζ. Εγκλήματα περί τον γάμο

(1). **Διγαμία**

Η μονογαμία υπήρξε αυστηρός θεσμός σ' ολόκληρο τον ελληνικό κόσμο και μάλιστα από την ηρωική εποχή. Βέβαια ενώ η παλλακεία και η συνένωση με εταίρες, άγαμων ανδρών, αλλά και εγγάμων ήταν κοινωνικώς αποδεκτές, αλλά η εγκατάσταση της εταίρας στην συζυγική εστία, ζώσης της συζύγου και χωρίς να είναι εγκαταλελειμμένη, προκαλούσε την κοινωνική αποστροφή και όχι σπάνια τη βίαιη αντίδραση της νόμιμης συζύγου ή των συγγενών.

(2). Μοιχεία

(I)- Δεν θεωρείται μοιχός όποιος καταληφθεί σε δημόσιο κατάστημα πορνείας ή όταν συνευρίσκεται με γυναίκα ελευθέρων ηθών που φανερά εκδίδεται.⁷³

(II)-Εάν κανείς συλλάβει τη γυναίκα του επ' αυτοφώρω με άλλον άνδρα, δεν μπορεί πλέον να συζεί μ' αυτή, εάν δε συζεί, τότε τιμωρείται με τη ποινή της ατιμίας.

Η γυναίκα που θα συλληφθεί επ' αυτοφώρω να μοιχεύεται, απαγορεύεται πλέον να εισέρχεται σε ιερούς χώρους, εάν όμως το τολμήσει, τότε καθένας μπορεί να τη μεταχειρισθεί όπως θέλει, εκτός από το να της προκαλέσει θάνατο ή βαριά αναπηρία.

(III)- Εάν κάποιος συλλάβει τον μοιχό επ' αυτοφώρω σε ερωτική περίπτωξη με τη γυναίκα του, μπορεί να τον κάνει ότι θέλει, δηλ. να τον θανατώσει αυτοδικώντας, να τον κακοποιήσει ή να ζητήσει χρηματική ικανοποίηση ή να τον διώξει δικαστικώς με «μοιχείας γραφή»,

(3). Βιασμός

Ο βιαστής ύπανδρης γυναίκας τιμωρούνταν με ηπιότερες ποινές ενώ ο μοιχός και με θάνατο, γιατί σ αυτή την περίπτωση η βιασθείσα, ως εξαναγκασθείσα με βία να υποκύψει στις ορέξεις του βιαστή της, δεν παύει να διατηρεί την ηθική της αξιοπρέπεια, την αρετή και τη συζυγική της πίστη και συνήθως δεν διαλύεται η οικογένεια της γι' αυτό το λόγο, ενώ ο μοιχός επιτρεπόταν να τιμωρηθεί ακόμα και με την άμεση θανάτωση του από τον σύζυγο, γιατί αυτός διέφθειρε και την ψυχή της, κατέλυε τη συζυγική αγάπη και διέλυε την οικογένεια της.

73. Carola Reinsberg: « Γάμος, Εταίρες και Παιδεραστία στην Αρχαία Ελλάδα».σελ 53 επ.

ιη. Εγκλήματα κατά της τιμής

(1). Ύβρις - εξύβριση

Απαγορεύεται να υβρίζει κανείς κάποιον εντός των ναών, στα δικαστήρια, στα δημόσια καταστήματα και στα θέατρα. Ο παραβάτης τιμωρείται με χρηματικό πρόστιμο τριών δραχμών καταβλητέο στον βρισθέντα και δύο δραχμές στο δημόσιο ταμείο.

(2). Συκοφαντική δυσφήμιση

Όποιος (ενώπιον τρίτου) ισχυρίζεται ή διαδίδει γεγονός που μπορεί να βλάψει την τιμή ή την υπόληψη κάποιου και δεν μπορεί να αποδείξει το αληθές αυτών, τιμωρείται.

ιθ. Εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας

(1). Κλοπή

Όποιος σε ιδιωτική δίκη καταδικασθεί για κλοπή, υποχρεούται να πληρώσει το διπλάσιο της αξίας του κλοπιμαίου, το δικαστήριο όμως μπορεί να του επιβάλλει επιπλέον φυλάκιση πέντε ημερών και νυκτών για να τον βλέπουν όλοι δεμένο.

(2). Υπεξαίρεση

Όποιος άρχων ιδιοποιείται (και δεν αποδίδει στο δημόσιο ταμείο) δημόσια χρήματα και καταδικασθεί γι' αυτό, υποχρεούται να καταβάλλει τα διπλά στην πόλη και τα δεκαπλάσια στο ταμείο της Αθήνας.

(3). Ληστεία

Όποιος με σωματική βία αφαιρέσει από κάποιον ξένο κινητό πράγμα καταδικάζεται να καταβάλλει το διπλάσιο της αξίας του σ' αυτόν και ίσο ποσό στο δημόσιο ως πρόστιμο.

ικ. Εγκλήματα ίδια

(1). Η απόκρυψη υπάρξεως κωλύματος εκλογιμότητας

Επιβάλλεται θάνατος στους πολιτικούς που επαγγέλλονται ψευδή γεγονότα, προκειμένου να εξαπατήσουν το λαό και να υφαρπάξουν την ψήφο του.

(2). Η δόλια παραπλάνηση του λαού από τους εντεταλμένους Ρήτορες-Πολιτικούς συμβούλους.

Οι Ρήτορες ήταν υποχρεωμένοι να δίνουν στο δήμο συμβουλές, που θα τον ωφελούσαν περισσότερο, σε αντίθετη δε περίπτωση διώκονταν δικαστικώς αν καταδικάζονταν, εξέπιπταν από το λίαν ευυπόληπτο αξίωμα τους και καθίσταντο άτιμοι.

Το ένδικο μέσο με το οποίο διώκονταν οι Ρήτορες, όπως και οι Στρατηγοί και οι πολιτικοί, ήταν η προβολή, είδος εισαγγελίας, με τη οποία διώκονταν τα σημαντικότερα δημόσια αδικήματα

(3). Μέθη Αρχοντα.

Αν άρχοντας συλληφθεί να μεθάει, καταδικάζεται σε θάνατο.

(4). Αδικαιολόγητη απουσία βουλευτή την καθορισμένη ώρα ενάρξεως των εργασιών της Βουλής.

Όποιος από τους βουλευτές δεν προσέρχεται στην προκαθορισμένη ώρα ενάρξεως των εργασιών της Βουλής και για κάθε μέρα απουσίας του θα καταβάλλει από μία δραχμή, εκτός αν του έχει χορηγήσει άδεια απουσίας με απόφαση της η ίδια η Βουλή.

Έτσι λοιπόν κάθε βουλευτής, για κάθε μέρα με έγκαιρης εμφανίσεως του κατά τις συνεδριάσεις της, καταβάλλει το τριπλάσιο της βουλευτικής αποζημίωσης που ανέρχεται σε δύο οβολούς, δηλ μία δραχμή (6 οβολοί = 1 δραχμή).

4. ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ - ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΜΕ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΕΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ

Όπως προαναφέρθηκε οι Άρχοντες που ασκούσαν δικαστικά καθήκοντα, κατά κάποιο τρόπο ασκούσαν και Αστυνομικά καθήκοντα (π.χ οι Έντεκα), με τη σημερινή βέβαια έννοια του όρου, καθόσον μπορούσαν να συλλάβουν με ίδιες δυνάμεις ή με βοήθεια πολιτών ή μετά από υπόδειξη, να προφυλακίσουν και να κάνουν αστυνομική προανάκριση. Εκτός όμως αυτών είχαν οριστεί και άλλοι Άρχοντες που ασκούσαν εξειδικευμένα αστυνομικά καθήκοντα.

Μετά την περιτείχιση της Αθήνας και του Πειραιά από τον Θεμιστοκλή δημιουργήθηκαν δύο μεγάλα αστικά κέντρα εργασίας, εμπορίου και προόδου αλλά ανεδείχθησαν ταυτόχρονα οι αδυναμίες των μέχρι τότε διοικητικών αρχών να αντιμετωπίσουν τις σύγχρονες ανάγκες της αστυνόμευσης, με αποτέλεσμα η Πολιτεία να ορίσει, αναλόγως το αντικείμενο του ελέγχου, ως Άρχοντες :

α) Αστυνόμους β) Αγορανόμους γ) Μετρονόμους δ) Σιτοφύλακες
 ε) Επιμελητές του εμπορίου στ) Γυναικονόμους ζ) Οδοποιούς η) Τειχοποιούς
 θ) Επιμελητές των κρηνών ι) Φύλακες λιμένος ια) Κοπρολόγους
 ιβ) Αγρονόμους ή Υλωρούς.⁷⁴

Οι ανωτέρω ασκούσαν με τον ένα ή τον άλλον τρόπο αστυνομικό έργο και τα καθήκοντα τους αναφέρονται αναλυτικά στη συνέχεια.

α) Αστυνόμοι⁷⁵

Οι Αστυνόμοι στην Πολιτεία των Αθηναίων ήταν 10, εκ των οποίων 5 στην Αθήνα και 5 στον Πειραιά και είχαν τα εξής καθήκοντα :

-επιτηρούσαν τα δημόσια και ιδιωτικά κτήματα

74. Σοφία Αδάμ- Μαγνήσαλη « Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα» σελ.36,37

75. Αθηναίων Πολιτεία 50.2-1

- ενεργούσαν ανάλογα προκειμένου τα ετοιμόρροπα κτίρια να επισκευάζονται
- είχαν την επιστασία της συντήρησης και επιδιόρθωσης των δημοσίων οδών και λεωφόρων
- υποχρέωναν τους πολίτες να συμμορφώνονται με τους νόμους που αφορούσαν τη κατασκευή και την λειτουργικότητα των οικοδομών
- φρόντιζαν μέσω των δημοσίων υπηρετών να ενταφιάζονται όσοι πέθαιναν στους δρόμους.
- μεριμνούσαν για το σεβασμό των ορίων των ιδιοκτησιών και δρούσαν προληπτικά ούτως ώστε η τυχόν μετακίνηση αυτών να μη δημιουργεί αμφισβητήσεις.
- φρόντιζαν για την ευταξία και την ευκοσμία της πόλης και των περιχώρων και απέτρεπαν τους ανθρώπους αλλά και τα ζώα να προκαλούν φθορές στις περιουσίες των πολιτών.
- είχαν την εποπτεία της υπηρεσίας των υδάτων
- είχαν την επιμέλεια της τειχοποιίας, των κρηνών και των λιμένων
- ήταν επιφορτισμένοι γενικά με την αστυνόμευση της πόλεως και ειδικά για την καθαριότητα των οδών είχαν υπό τις διαταγές τους κοπρολόγους, οι οποίοι έπρεπε να αποθέτουν την κόπρον δέκα τουλάχιστον στάδια έξω από τα τείχη της πόλεως.
- ήταν αρμόδιοι για την τήρηση των όρων της (ενοικίασης) πρόσληψης των διασκεδαστών τους οποίους έλεγχαν για τη συμπεριφορά και την ενδυμασία τους. Λέγεται άλλωστε ότι κάποτε (τέλος 5^{ου} αιώνα) τιμώρησαν τους Κυνικούς γιατί φορούσαν λινά.⁷⁶
- μεριμνούσαν για την τήρηση των ηθών και της ευκοσμίας και στα καθήκοντα τους περιλαμβάνονταν η εποπτεία των αυλητρίδων, των ψαλτριών, των ορχηστρίδων, οι οποίες παρείχαν μουσική διασκέδαση και ίσως και ερωτική συντροφιά⁷⁷ και η επιτήρηση των πολιτών που περιφέρονταν με απρεπή ενδυμασία⁷⁸

- φρόντιζαν για τη φύλαξη των διαθηκών που κατατίθεντο σε αυτούς, δικαιοδοσία βέβαια που δεν την είχαν αποκλειστικώς, αλλά δυνητικά αφού η φύλαξη μπορούσε να ανατεθεί και με άλλες αρχές
- ασκούσαν τη δικαστική εξουσία είτε μόνοι, είτε μαζί με τους Αγορανόμους για τις περιπτώσεις που προβλέπονταν από το νόμο Δηλαδή είχαν το δικαίωμα να επιβάλλουν ποινές, καθώς και να ηγηθούν του Δικαστηρίου για τα θέματα της αρμοδιότητάς τους.

Από τα ψηφίσματα του 320π.Χ και 284π.Χ συνάγεται ότι είχαν ανατεθεί καθήκοντα για την ευκοσμία και τη διακόσμηση των οδών και των πλατειών κατά τις εορτές, στους Αστυνόμους.

76. P.J Rhodes “A commentary on the Aristotelian *Athenaion Politeia*”.

78.Στέφανος Στεφανόπουλος ‘Ελλήνων Θέσμια’

σελ.502

β) Αγορανόμοι⁷⁹

Οι αγορανόμοι ήταν και αυτοί 10, πέντε στην Αθήνα και πέντε στον Πειραιά και η αναγκαιότητα για τη θεσμοθέτηση τους επεβλήθη από τις ανάγκες της αγοράς για έλεγχο του εμπορίου και των αγοραπωλησιών, για την τήρηση της καθαριότητας και της ευκοσμίας και την ομαλή διεξαγωγή των εμπορικών κανόνων με σκοπό την επάρκεια των προϊόντων που ήταν αναγκαία για τη διαβίωση των πολιτών. Η δικαιοδοσία τους περιοριζόταν στις μικρές ποσότητες που πωλούνταν στην αγορά. Για τις μεγάλες ποσότητες που η πώληση γίνονταν εκτός της αγοράς ο έλεγχος πραγματοποιούνταν από την εφορία των επιμελητών του εμπορίου. Ειδικότερα είχαν τα κάτωθι καθήκοντα:

- είχαν την επιμέλεια της αγοράς εξού και το όνομά τους
- όριζαν τις θέσεις που θα καταλάμβαναν οι μικροέμποροι και ήλεγχαν την ποιότητα των προϊόντων
- επιμελούντο για την ευκοσμία και την τάξη της αγοράς και ήλεγχαν τα μέτρα και σταθμά προλαμβάνοντας παράλληλα κιβδηλίες ή απάτες εκ μέρους των αγοραστών ή των πολιτών
- εισέπρατταν το οριζόμενο από το νόμο τέλος που όφειλαν να δώσουν οι έμποροι και αν ήταν ξένοι κατέβαλλαν επιπλέον και το *ξενικόν τέλος*
- όριζαν την τιμή των προϊόντων και επιμελούντο της εφαρμογής των νόμων της αγοράς
- είχαν την εξουσία για μικροδιαφορές να δικάζουν και να επιβάλλουν πρόστιμα μέχρι ενός ορισμένου ποσού. Τους ξένους και τους δούλους παραβάτες είχαν τη δυνατότητα να τους μαστιγώνουν και να τους φυλακίζουν. Προκειμένου όμως για βαριά παράβαση είχαν υποχρέωση να παραπέμψουν τον παραβάτη στα τακτικά δικαστήρια, έχοντας κάνει προηγουμένως προανάκριση, στη δε δίκη προήδρευαν του δικαστηρίου
- είχαν την επιμέλεια των οικοδομημάτων της αγοράς, των ιερών και των κρηνών
- επιτηρούσαν τις εταίρες και όριζαν το μίσθωμα που ελάμβαναν και αυτό που θα κατέβαλλαν ως τέλος, το λεγόμενο *πορνικό τέλος*

γ) Μετρονόμοι

Οι μετρονόμοι ήταν και αυτοί 10, πέντε στην Αθήνα και πέντε στον Πειραιά και έργο τους ήταν να ελέγχουν τα μέτρα και σταθμά στην αγορά για την αποφυγή των αδικιών. Τα δημόσια μέτρα και σταθμά έφεραν οι υπηρέτες των μετρονόμων, οι *προσμετρητές*, οι οποίοι ήλεγχαν τις μετρήσεις και λάμβαναν καθορισμένο τίμημα από τους αιτούντες τον έλεγχο.

δ) Σιτοφύλακες

Μία από τις πρωτεύουσες ανάγκες της πολιτείας των Αθηνών ήταν η ευημερία των πολιτών και προσπαθούσε με κάθε τρόπο να εξασφαλίζει σε αυτούς την ευδαιμονία. Το έδαφος της Αττικής όμως δεν μπορούσε να εξασφαλίσει την παραγωγή και επάρκεια του σίτου, γι' αυτό γίνονταν εισαγωγές του προϊόντος και υπήρχε αυστηρός έλεγχος κατά την εμπορία του για να αποφεύγονται οι υπερβολικές αυξήσεις της αγοράς και η έλλειψη του. Αρκετές ποσότητες σίτου εισάγονταν από τον Εύξεινο Πόντο και οι μεγαλέμποροι υποχρεώνονταν να φέρουν όλο το φορτίο στην Αθήνα ενεργώντας πρωτίστως ως πολίτες και οι παραβάτες τιμωρούνταν για ασέβεια προς την Πολιτεία.

Οι Σιτοφύλακες ήταν επίσης 10 αρχικά αλλά τον 4^ο αιώνα π.Χ. ανήλθαν στην Αθήνα είκοσι και στον Πειραιά 15, έχοντας τα εξής καθήκοντα:

- ήλεγχαν την άφιξη των πλοίων που μετέφεραν σιτάρι και φρόντιζαν για την τήρηση των περί εισαγωγής νόμων
- κατέγραφαν σε βιβλία που πιθανώς τηρούνταν στον Πειραιά τις ποσότητες που εισάγονταν, ελέγχοντας του σιτοπώλες
- είχαν την επιμέλεια για τον ορισμό της τιμής, όριζαν αναλόγως διατιμήσεις των προϊόντων και επέβλεπαν την ποιότητα των αλεύρων και του σίτου
- μεριμνούσαν για την τήρηση των νόμιμων μέτρων και σταθμών και προσπαθούσαν να αποκαλύψουν τυχόν δόλο των εμπόρων και των αρτοπωλών, υπήρχε δηλαδή επικάλυψη αρμοδιοτήτων με τους μετρονόμους και τους αγορανόμους, αλλά σε ότι αφορά μόνο το συγκεκριμένο προϊόν.

-Όσοι αμελούσαν τις υποχρεώσεις τους καταδικάζονταν σε θάνατο μετά από εισαγωγή σε δίκη στη Βουλή.

Η Πολιτεία όμως δεν έπαιρνε μόνο προληπτικά μέτρα ή ανασταλτικά αλλά φρόντιζε σε περίπτωση έλλειψης σίτου να τροφοδοτεί η ίδια την αγορά, πολλές φορές δημόσια δαπάνη, ή με συμμετοχή των πιο εύπορων πολιτών. Το ίδιο έπρατταν και στις γιορτές ή σε περίπτωση δωρεάς ξένους ηγέτες.

ε) Επιμελητές του εμπορίου

Οι επιμελητές του εμπορίου φρόντιζαν για τη λειτουργία των νόμων του εμπορίου που γίνονταν σε μεγάλες ποσότητες και για την έγκαιρη τροφοδοσία της πολιτείας με την αναγκαία ποσότητα προϊόντων, ούτως ώστε να υπάρχει πληρότητα στην αγορά. Όσον αφορά τις εισαγωγές σίτου, φρόντιζαν να περιέρχονται στην πολιτεία τα 2/3 της ποσότητας που εισάγονταν συνεργαζόμενοι προς τούτο με τους Σιτοφύλακες.

Επίσης ήλεγχαν και δεν επέτρεπαν σε Αθηναίο ή Μέτοικο να δανείσει χρήματα σε πλοίο που είχε σκοπό να φέρει στην Αθήνα σιτάρι.

Οι αρμοδιότητές τους μοιάζουν με αυτές των σιτοφυλάκων αλλά είναι διακριτές. Τους παραβάτες δε τους ανέκριναν και τους εισήγαγαν στο δικαστήριο για να δικαστεί.

στ. Γυναικονόμοι

Οι Γυναικονόμοι ήταν οι επί των ηθών αστυνομική αρχή και είχαν τα εξής καθήκοντα:

1. κατά τη διάρκεια των συμποσίων, στους γάμους, τις γεννήσεις και τους θανάτους οι Γυναικονόμοι συμπράττοντας με τους Αρεοπαγίτες ήλεγχαν τον αριθμό των προσκεκλημένων και αν αυτοί ήταν πάνω από 30 άτομα, όπως όριζε ο νόμος απέβαλλαν τους πλεονάζοντες. Προς τούτο υπήρχε σχετική ειδοποίηση από τους μάγειρες των εκδηλώσεων, οι οποίοι είχαν προηγουμένως καταγραφεί.

2. επιτηρούσαν την ευκοσμία των γυναικών και σε περίπτωση παράβασης επέβαλλαν πρόστιμο
3. ο Σόλων ως προς τις εξόδους των γυναικών έθεσε νόμο με τις παρακάτω δεσμεύσεις:
 - μοιχευθείσα γυνή δεν μπορούσε να εισέλθει σε δημόσιο μέρος και μπορούσε όποιος την αντιλαμβάνονταν να την τιμωρήσει, χωρίς όμως να φτάσει μέχρι τον φόνο
 - η κατηγορηθείσα για μοιχεία δεν μπορούσε να στολιστεί και μπορούσε οποιοσδήποτε να της αφαιρέσει το στολισμό, να της σκίσει το φόρεμα και να ασκήσει βία εναντίον της, χωρίς όμως να τη φονεύσει ή να την ακρωτηριάσει. Σκοπός ήταν να μη μπορεί αυτή (ως άτιμη) να εισέρχεται σε μέρη όπου ήταν έντιμες γυναίκες και τις διαφθείρει.
 - η γυναίκα που περιφέρονταν στους δρόμους με μη κόσμια ενδυμασία τιμωρούνταν με πρόστιμο 1000δρχ.
 - όταν εξέρχονταν από το σπίτι της δεν μπορούσε να φέρει περισσότερα από 3 ιμάτια, ούτε να κρατάει φαγώσιμα ή ποσό μεγαλύτερο του ενός οβολού, ούτε να περιφέρεται τη νύχτα άνευ αμάξης και λυχνού
 - οι εταίρες έπρεπε να φορούν ρούχα με ποικίλα και ζωηρά χρώματα για να ξεχωρίζουν από τις άλλες γυναίκες που όφειλαν να είναι σεμνά ενδεδυμένες

ζ) Οδοποιοί

Οι οδοποιοί ήταν πέντε και καθήκον τους ήταν να επιμελούνται την κατασκευή και την επισκευή των οδών. Για το σκοπό αυτό είχαν υπό τις διαταγές τους δημόσιους εργάτες.

η) Τειχοποιοί

Οι τειχοποιοί αποτελούσαν μέλη της Αστυνομίας της πόλεως, εξελέγοντο από τις Φυλές και καθήκον τους ήταν να εποπτεύουν τη συντήρηση των δημοσίων οικοδομημάτων, των δημοσίων έργων και να επιμελούνται τις αναγκαίες εργασίες που απαιτούνταν για την κατασκευή ή επισκευή του τείχους της πόλεως.

θ) Επιμελητής των κρηνών

Ο επιμελητής των κρηνών ήταν ένας στην Αθήνα και ήταν υπεύθυνος για την κατασκευή των κρηνών, των αγωγών του νερού και των υπονόμων. Η θέση του δε ήταν άκρως σημαντική καθότι πολλές φορές η Αττική μαστίζονταν από λειψυδρία. Ο Άρχων αυτός ήταν αιρετός και στη θέση είχαν διατελέσει σημαντικοί άντρες της εποχής, όπως ο Θεμιστοκλής. Για την υποβοήθηση του έργου του είχαν βοηθούς τους λεγόμενους *κρηνοφύλακες*.

Από τον Πλούταρχο αναφέρεται ότι κατά τον 5^ο αιώνα ονομάζονταν Επιστάτες των υδάτων. Είχε δε αρμοδιότητα να επιβάλλει πρόστιμο σε όσους παρέβαιναν τις σχετικές διατάξεις.

ι) Φύλακες λιμένος

Κι αυτοί επιτελούσαν αστυνομικό έργο και αρμοδιότητα είχαν τη φύλαξη του λιμένος και την επιμέλεια της τειχοποιίας αυτού.

ια) Κοπρολόγοι

Οι κοπρολόγοι διατελούσαν υπό τις διαταγές των Αστυνόμων, δεν ήταν Αρχή, αλλά εργάτες και αρμοδιότητα τους ήταν η καθαριότητα των οδών.

ιβ) Αγρονόμοι ή υλωροί

Οι αγρονόμοι ή υλωροί αναφέρονται από τον Πλάτωνα και κύριο τους έργο ήταν η επιτήρηση των εξωτερικών ορίων της πόλεως, η προστασία αυτής από επιδρομές εχθρών (για το λόγο αυτό κατασκεύαζαν τάφρους και οχυρωματικά έργα), και ασκούσαν αστυνομικό έργο εκτός του άστεως.

Κατά μία εκδοχή οι υλωροί ασκούσαν τα καθήκοντά τους στα δασώδη μέρη της χώρας, ενώ οι αγρονόμοι στα ασκεπή τοιαύτα.

Είχαν επίσης αρμοδιότητα να κατασκευάζουν τάφρους και οχυρωματικά έργα για την αποφυγή επιδρομών στην πόλη.

ιγ) Άλλες αρχές που είχαν Αστυνομική εξουσία

Πριν την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας την επιμέλεια της ασφάλειας της πόλεως την είχαν οι στρατηγοί.

Επί Δημοκρατίας την αστυνομική δικαιοδοσία στους ξένους την είχε ο Πολέμαρχος που ήταν ένας από τους 9 Άρχοντες.

Οι Πρυτάνεις ασκούσαν αστυνομικά καθήκοντα στη Βουλή και στην Εκκλησία του Δήμου κατά τον 5^ο αιώνα, ενώ κατά τον 4^ο αιώνα η επιμέλεια αυτή περιήλθε στους Προέδρους των Εκκλησιών.

Στους δήμους της Αττικής αστυνομικό έργο ασκούσαν και οι τοπικοί Δήμαρχοι.

Όπως όλοι οι Άρχοντες έτσι και οι Αστυνόμοι ήταν κληρωτοί και η εκλογή τους γίνονταν μεταξύ των ευπορότερων αρχικά, ενώ επί Δημοκρατίας μεταξύ όλων των πολιτών, οι οποίοι έπρεπε επιτυχώς να δοκιμαστούν αποδεικνύοντας με μάρτυρες ότι είναι Αθηναίοι πολίτες και από τους δύο γονείς, ότι τιμούν τον Απόλλωνα και το Δία, ότι έχουν οικογενειακούς τάφους, ότι είναι ευσεβείς προς τους γονείς και ότι εκπλήρωσαν τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις.

Αφού βεβαιώνονταν τα παραπάνω ερωτάτο αν κάποιος από το κοινό έχει να απαγγείλει κάποια μομφή προς το πρόσωπο του υποψηφίου και αν αυτό συνέβαινε, δίνονταν ο λόγος στον κατηγορο να αναπτύξει τους ισχυρισμούς του μέχρι που τελικά το δικαστήριο αποφάσιζε ανέκκλητα.

Κατά τη διάρκεια της θητείας τους οι Άρχοντες όφειλαν να διάγουν βίο έντιμο, ήταν σεβαστοί κατά την ενάσκηση των καθηκόντων τους και τιμωρείτο αυστηρά όποιος τους εξύβριζε γιατί θεωρείτο ότι η ύβρις απευθύνετο στην Πολιτεία.

Οι Αστυνόμοι τηρούσαν αρχείο το οποίο ονομάζονταν «Αστυνόμιον».

Όλοι οι Άρχοντες με το πέρας της θητείας τους όφειλαν να δώσουν λόγο για τα πεπραγμένα τους ενώπιον της αρχής των Λογιστών και σε περίπτωση κατάχρησις εξουσίας υπόκειντο σε ποινική ευθύνη.

Οι Αστυνόμοι είχαν για την υποβοήθηση του έργου τους εκτελεστικά όργανα τα οποία ονομάζονταν Δημόσιοι Υπηρέτες. Αυτοί ήταν συνήθως δούλοι Θράκες ή Σκύθες ή άλλων Παραπόντιων χωρών. Ήταν δε μεγάλη τιμή για αυτούς γιατί η Πολιτεία τους ανέθετε την εκτέλεση και την τήρηση των νόμων, ως και τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των πολιτών.

Στην εποχή του Περικλή τα όργανα αυτά που ονομάζονταν και *τοξότες* ανέρχονταν στους 1.000 έως 1.200 και χρησιμοποιούνταν για την φρουρά της πόλης, την ευκοσμία και την τάξη στην Εκκλησία, στα Δικαστήρια και γενικά στους δημόσιους χώρους, ακόμη και στα θέατρα.

Επίσης οι Πρυτάνεις μέσω τοξοτών ασκούσαν Αστυνομικά καθήκοντα στη Βουλή και στην εκκλησία του Δήμου κατά του Ε΄ αιώνα ενώ στο Δ΄ αιώνα την τάξη επιμελούντο οι πρόεδροι της εκκλησίας που χρησιμοποιούσαν για όργανα την προεδρεύοντα φυλή και τους έφηβους, οι οποίοι αρχικά ήταν στρατιωτικό σώμα που προορίζονταν για την ασφάλεια της Χώρας αλλά τον Δ΄ αιώνα εκτελούσαν αστυνομικά καθήκοντα.

Πέραν των ανωτέρω, αξίζει να σημειωθεί ότι για την διαλεύκανση ειδικών εγκλημάτων υπήρχαν οι δέκα «ζητητές», για την είσπραξη των εισφορών και προστίμων είχαν οριστεί δέκα «πράκτορες», ενώ για την εξεύρεση πρόσθετων πόρων τις δύσκολες ώρες απμόδιοι ήταν οι δέκα «ποριστές».⁵²

Πρέπει να σημειωθεί ότι μυστική Αστυνομία δεν υφίστατο την περίοδο εκείνη, καθότι ήταν ακατανόητο στη δημοκρατία όπου ο ασθενής μπορούσε φανερά ως Πολίτης να καταστεί κατήγορος εναντίον οποιουδήποτε παραβάτη καθώς και να αποτελέσει μέλος δικαστικού σώματος και να δικάζει διάφορες υποθέσεις.

Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

1. ΤΑ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

- Τα μειονεκτήματα της Αθηναϊκής δικαιοσύνης, αν βέβαια την κρίνουμε με την πείρα που έχουμε αποκτήσει πια μετά από 2.500 χρόνια ή με τα δικά μας κριτήρια μπορούν να συνοψισθούν στα ακόλουθα:

α. Η μη σύσταση σώματος τακτικών δικαστών, οι οποίοι εξοπλισμένοι με βαθιά γνώση του δικαίου και των νόμων της πόλεως, αλλά και διαθέτοντας, κατά τεκμήριο, μεγαλύτερη πείρα και συναισθηματική θωράκιση θα μπορούσαν με μεγαλύτερη ψυχραιμία και αντικειμενικότητα να κρίνουν τις διάφορες υποθέσεις. Ασφαλώς μεγαλύτερη απ' όση μπορούν να διαθέτουν οι λαϊκοί δικαστές, που βεβαίως υπόκεινται ευκολότερα σε συναισθηματικές φορτίσεις, προκαλούμενες είτε από τους ίδιους τους διαδίκους οι οποίοι πολλές φορές έφερναν στα δικαστήρια και τους οικείους τους, γέροντες γονείς, αλλά και τα παιδιά τους προκειμένου να προκαλέσουν τον οίκτο των δικαστών είτε από τη δεινότητα του λόγου των «δικηγόρων» — λογογράφων τους.

Τα βαρύτερα όμως των εγκλημάτων, όπως ανθρωποκτονίες εκ προθέσεως φαρμακεύσεις, εμπρησμοί και τα συναφή εκδικάζονταν από ισόβιους δικαστές, τους «σκυθρωπούς» του Αρείου Πάγου, ενώπιον τον οποίου απαγορευόταν η παρουσίαση των οικείων προσώπων του δικαζομένου, ενώ υποχρεωτική ήταν η παράσταση δικηγόρων και μάλιστα αμειβομένων από την ίδια την πολιτεία.

β. Το πολυπληθές των μελών του δικαστηρίου και η διαφορετικότητα ως προς το μορφωτικό επίπεδο τους, αφού προέρχονταν απ' όλα τα στρώματα του λαού και αναδεικνύονταν στο λειτούργημα αυτό με -κλήρο.

γ. Η ισοπεδωτική λογική εκδικάσεως των διαφόρων υποθέσεων,

ανεξαρτήτως της βαρύτητας των, αφού κατά το σύνηθες η δίκη διεξαγόταν σε μια μόνο μέρα (από την ανατολή του ήλιου μέχρι λίγο πριν τη δύση του).

δ. Το αμετάκλητο των δικαστικών αποφάσεων και η εκ του λόγου αυτού έλλειψη δεύτερου βαθμού κρίσεως. Η λεγόμενη «έφεσις εις το δικαστήριον» καμιά σχέση με το μέσο της εφέσεως που ισχύει σήμερα, δεν υφίστατο, δεδομένου ότι αυτή ασκείτο ως αίτηση ακυρώσεως κατά παρανόμων αποφάσεων των αρχόντων

- Ο «αντίλογος» του Αθηναίου νομοθέτη

α. Ο Σόλων καταστήσας «τον δήμο κύριον της ψήφου», της δικαστικής δηλαδή εξουσίας, τον εγκαθίδρυσε και ως «κύριον της πολιτείας», κυρίαρχο του πολιτεύματος, εξασφαλίζοντας έτσι και την πολιτειακή ειρήνη.

Κάθε, λοιπόν, εκχώρηση των δικαιωμάτων του δήμου στο «εκκλησιάζειν και δικάζειν» σε ορισμένα μόνο πρόσωπα έστω και εκλεγόμενα απ' αυτόν και η άσκηση του πρωτογενούς αυτού δικαιώματος, που επεφύλασσε μόνο στο σύνολο των μελών του, κατ' ανάγκη για μακρό χρόνο ήταν αδιανόητο για τη δημοκρατική του ευαισθησία κρινόμενο ως επικίνδυνο για πιθανή φαλκίδευση ή και υπονόμευση τον πολιτεύματος του.

β. Το πολυμελές των συνθέσεων των δικαστηρίων είχε ως δικαιολογητική βάση αυτό, που και πάλι ο Αριστοτέλης επισημαίνει, ότι δηλ. «οι λόγοι διαφθείρονται, ευκολότερα από τους πολλούς». Συνεπώς το πολυμελές των συνθέσεων του παρείχε μεγαλύτερες εγγυήσεις αμεροληψίας του.

γ. Στην ίδια δικαιολογητική βάση στηριζόταν και η βραχύτητα της εκδικάσεως των υποθέσεων, δηλ. στην αποφυγή ή έστω και στον περιορισμό τον ενδεχομένου επηρεασμού των δικαστών που τυχόν θα μπορούσε να αναπτυχθεί με την παράταση των δικασίμων.

δ. Η συγκρότηση και λειτουργία Ακυρωτικού δικαστηρίου, που θα έκρινε τις αποφάσεις του λαϊκού δικαστηρίου, θα εκλαμβάνόταν ως έμμεση αμφισβήτηση της ορθοφροσύνης του λαού και ως επιστροφή, με δημοκρατική

μάλιστα άδεια στον αριστοκρατικό θεσμό, δηλ στην αναγωγή ενός οργάνου της πολιτείας ως ανώτατου κριτή του λαού, κάτι που ήταν εντελώς αδιανόητο και παντελώς απαράδεκτο για τους δημοκρατικούς Αθηναίους πολίτες.

2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ – ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στην κλασσική Αθήνα ο νόμος έγινε αντικείμενο διαλλακτικότητας, φιλοσοφίας, αμφισβήτησης και ταυτόχρονα (και εδώ υπάρχει αντινομία) επιδιωκόταν η εγγύηση που παρείχε, η σταθερότητα του.

Η προέλευση του νόμου είτε είναι θεϊκή, είτε από τη φύση, είτε αποδίδεται στους νεκρούς προγόνους, τον καθιστά μια ανώτερη αρχή και αυτό είναι το νόημα της πίστης σε μία δύναμη χωρίς φόβο αλλά με σεβασμό. Αρχικά ο νόμος είναι δημιούργημα του νομοθέτη στον οποίο υποτάσσεται η κοινωνία. Καθώς όμως η σχέση κοινωνίας -νόμου βρισκόταν υπό συνεχή επαναπροσδιορισμό -όπως επέτρεψε η δημοκρατία- ο νομοθέτης ακολουθούσε τις κοινωνικές επιταγές, οι οποίες πλέον διαμορφώνονταν από την εσωτερίκευση των κανόνων. Εν τέλει ο νόμος γίνεται απότοκος της έμπρακτης συνειδητοποίησης του γνώθι σ' αυτόν και του συνακόλουθου αυτοπεριορισμού.

Ο λόγος και η πράξη παύουν να είναι παράλληλες έννοιες αλλά η μία γίνεται έκφραση της άλλης και είναι η εποχή που η ανθρώπινη σκέψη κάνει ένα άλμα και οι Αθηναίοι γίνονται εραστές της ανεξαρτησίας: υπακούν όχι σε άνθρωπο, αλλά σε κάτι υπεράνθρωπο -έναν κανόνα που είναι έργο ανθρώπων και αντλούσε τη δύναμη του από την κοινή συναίνεση.⁶⁹

Πρόκειται για τη λύση στο αρχέγονο πρόβλημα ανάμεσα στην επιθυμία και την καταστολή, της πάλης ανάμεσα στο άτομο και το σύνολο όπου νικητής είναι εκείνος που πετυχαίνει στο σύστημα μέσα από το σύστημα. Πρόκειται για τη σύζευξη γνώσης και συμπεριφοράς.

69.Ο Αριστοτέλης έλεγε σχετικά : «Για το πλήθος μπορεί κανείς να πει πως το κάθε επιμέρους άτομο μπορεί να μην είναι τίποτα το αξιόλογο, ενωμένοι

όμως όλοι μαζί είναι ενδεχόμενο να είναι, όχι σαν άτομα αλλά σαν σύνολο, καλύτεροι από εκείνους» (Γ 11, 1-4)

Για την εισαγωγή του διαλόγου σε όλα τα στάδια της κοινωνικής ζωής. Εδώ αναφέρεται ο Πλάτωνας όταν λέει ότι ο τρόπος για να επιτευχθεί η δικαιοσύνη είναι η εύρεση αρμονίας ανάμεσα στις αντιμαχόμενες τάσεις της ψυχής.

Η σημασία της θεωρίας του νόμου στην κλασσική εποχή είναι διττή αφ' ενός για την κατανόηση της σύγχρονης νομικής ορολογίας και αφ' ετέρου για την κατανόηση της σκέψης γύρω από τη δικαιοσύνη: στην αρχαία ελληνική σκέψη η εκούσια υπακοή στους νόμους γίνεται η απαραίτητη προϋπόθεση για την ελευθερία.

Η σοφία του Ελληνικού Πολιτισμού και του εκφραστή του στη σφαίρα του νομικού πολιτισμού, νομοθέτη ήταν η επιδίωξη της παιδείας της ελευθερίας, η παιδαγωγία του ανθρώπου μέσω όλων των μέσων και λειτουργιών της πολιτείας, ώστε να λειτουργεί με την σε ύψιστο δυνατό βαθμό συνείδηση του δικαίου και όχι απλώς του νόμου. Η Αθήνα ως ύψιστο ιδεώδες της είχε τη διάπλαση και ανάδειξη του ανθρώπου ως ελεύθερου προσώπου.

Η Ελλάδα η σύγχρονη μπορεί να μας πληγώνει. Η αιώνια, όμως, Ελλάδα μας χρεώνει.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1. ΓΕΝΙΚΑ	ΣΕΛ. 1-4
2. ΜΥΘΙΣΤΟΡΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ	ΣΕΛ. 5-13
3. ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ -ΚΑΤΑ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ- ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ	
4.ΤΑ ΘΕΜΕΛΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΡΧΕΣ	

Β. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΣΕΛ. 14-42

1. ΤΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ	
2. ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΜΕ ΔΙΚΑΣΤΙΚΑ ΚΑΘΗΚΟΝΤΑ.	ΣΕΛ. 43-55
- Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΕΞΟΥΣΙΩΝ ΤΩΝ ΑΡΧΟΝΤΩΝ	
- ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ ΜΕ ΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΕΠΟΧΗ	

Γ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

1. ΓΕΝΙΚΑ ΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΘΗΝΑ	ΣΕΛ. 84-93
2. ΝΟΜΟΙ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ ΣΤΗΝ ΚΛΑΣΣΙΚΗ ΑΘΗΝΑ	ΣΕΛ. 56-59
3. ΠΟΙΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ-ΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΣΕΛ. 60-76
- ΓΕΝΙΚΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΣ	ΣΕΛ. 94-102
	ΣΕΛ. 103-106
4. ΑΞΙΩΜΑΤΟΥΧΟΙ-ΑΡΧΟΝΤΕΣ ΜΕ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΕΣ ΑΡΜΟΔΙΟΤΗΤΕΣ	
	ΣΕΛ. 77-83

Δ. ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

1. ΤΑ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΤΤΙΚΗΣ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ	ΣΕΛ. 107-108
2. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ	ΣΕΛ. 109-110

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	ΣΕΛ. 111
-------------	----------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	ΣΕΛ. 112
--------------	----------

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Στέφανος Στεφανόπουλος “ΕΛΛΗΝΩΝ ΘΕΣΜΙΑ”
Αθήνα 2004 Εκδ. ΛΙΒΑΝΗ
2. Σοφία Αδάμ – Μαγνήσαλη “Η απονομή της Δικαιοσύνης στην Αρχαία Αθήνα”
Αθήνα 2008 Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη
3. Φωτεινή Δεκάζου–Στεφανοπούλου “Γάμος – Εταίρες και Παιδεραστία στην Αρχαία Ελλάδα”
Αθήνα 1993 Εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ
4. Μαρία Σ. Γιούνη “ΑΤΙΜΟΣ ΕΣΤΩ ΑΤΙΜΟΣ ΤΕΘΝΑΤΩ”
Θεσσαλονίκη 1998 Εκδ. UNIVERSITY STUDIO PRESS
5. Arnaldo Biscardi “ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ”
Αθήνα 1998 Εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ
6. Παν. Δ. Δημάκης “ΠΡΟΣΩΠΑ ΚΑΙ ΘΕΣΜΟΙ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ”
Αθήνα 1994 Εκδ. ΠΑΠΑΔΗΜΑ
7. Σοφία Αδάμ-Μαγνήσαλη “ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΤΩΝ ΑΡΧΩΝ ΣΤΗΝ
ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ” Αθήνα – Κομοτηνή Εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ
8. Robert Flaceliere “Ο Δημόσιος και ιδιωτικός βίος των Αρχαίων Ελλήνων”
9. Carola Reinsberg «Γάμος, Εταίρες και Παιδεραστία στην Αρχαία Ελλάδα»
10. Douglas M. Mac Dowell “Το Δίκαιο της Αθήνα των Κλασικών Χρόνων”
11. Claude Mosse “Η γυναίκα στην Αρχαία Ελλάδα”
12. V. Ehrenberg “The Greek state” Editions Methuen & Co Ltd
13. Jean Gaudemet “Les institutions de l’ antiquite” Editions Montchrestien
14. Bonner Robert and Smith Gertrude “The administration of justice from Homer to Aristotle”
Volumes I and II, The University of Chicago Press
15. C.Hignett “A history of the Athenian constitution”
Oxford University Press
16. M.T.W. Arnheim “Aristocracy in Greek society”
Thames and Hudson publications
17. Φωτεινή Δεκάζου-Στεφανοπούλου “Παυσανίου Λατρευτικά”
Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα
18. Μαρία Σ. Γιούνη “Δίκαιο και Ιστορία. Μελέτες Ιστορίας του Δικαίου”
Εκδόσεις Σάκκουλα

19. Γεωργίου Νάκου “Μορφές αρχαίων ελληνικών νομοθεσιών”
University studio press
20. Anthony Andrewes “Αρχαία Ελληνική Κοινωνία ” Μετάφραση Ανδρέας Παναγόπουλος
21. Oswyn Murray, Simon Price “ Η αρχαία Ελληνική Πόλις, από τον Όμηρο ως την εποχή
του Μεγάλου Αλεξάνδρου”
Μετάφραση Σπύρος Κάπαρης . Εκδόσεις Πατάκη
22. Cynthia Farrar “ Οι αρχές της Δημοκρατικής σκέψης στη Αρχαία Ελλάδα”
Μετάφραση Αντ. Σακελλαρίου. Εκδόσεις Παπαδήμα
- 23.Αριστοτέλης “ Ηθικά Νικομάχεια ” εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ
- 24.Αριστοτέλης “ Αθηναίων Πολιτεία ” εκδόσεις ΖΗΤΡΟΣ

